

არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

ხელნაწერის უფლებით

ლელა გიგლემიანი

ჰიდროლექსიკა ქართულში

10.02.01 _ ქართული ენა

დისერტაცია
ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის
სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:
ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფ. ვ. შენგელია

თბილისი
2006

წინასიტყვაობა

თითოეული ქართველური ენისა და დიალექტის ლექსიკური შედგენილობის კვლევა მნიშვნელოვანია როგორც ქართველურ ენათა აღწერითი თუ ისტორიულ-შედარებითი შესწავლისათვის, ასევე ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების თვალსაზრისით. ამავე დროს, ლექსიკური შედგენილობის დარგობრივ შესწავლას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმასთან დაკავშირებით, რომ ამ სახის კვლევა უფრო მეტ შესაძლებლობას იძლევა ლექსიკის სრულად აღწერისა და ანალიზისათვის.

ლექსიკური ფონდის ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით შესწავლის აუცილებლობას გახაზავდა არნ. ჩიქობავა: «დარგობლივი ლექსიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ხალხის ყოფა-ცხოვრებასა და შეხედულებებთან; მათში მიმდინარე ცვლილებები ხშირად გამოავლენენ ფაქტებს, რომლებიც დიდ კულტურულ-ისტორიულ ინტერესს აღძრავენ და რომელთაც თანამედროვეობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვთ... დარგობლივი ლექსიკის, **მიკროლექსიკის** შესწავლის აქტუალობა უეჭველია როგორც ენათმეცნიერული თვალსაზრისით, ისე სალიტერატურო ენის განვითარების თვალსაზრისითაც» [ჩიქობავა, 1975, 35, 37].

წყალთან დაკავშირებული ლექსიკა – ჰიდროლექსიკა ენის სიტყვიერი მარაგის ერთ-ერთი უძველესი და საყურადღებო უბანია.

წყალი უმნიშვნელოვანესი ქიმიური ელემენტია, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანისა და ბუნებისათვის, ამიტომაც, ბუნებრივია, წყალთან დაკავშირებული ლექსიკა ფართო და მრავალფეროვანია.

წყალი ანუ წყალბადის ოქსიდი (ქიმიური ფორმულა H_2O) ბუნებაში ყველაზე გავრცელებული ქიმიური ნაერთია, უსუნო და უფერული სითხე... ბუნებრივ პირობებში წყალი წმინდა სახით არ გვხვდება: მასში გახსნილია მარილები, აირები და ორგანული ნივთიერებები. მათი რაოდენობა დამოკიდებულია წყლის წარმოშობასა და გარემო პირობებზე [ქე XI, 354].

წყალი, როგორც სიცოცხლის პირველწყარო, ძველთაგანვე იპყრობდა ადამიანის ყურადღებას. ანტიკური ფილოსოფოსების წარმოდგენა წყალზე, როგორც ყველა ნივთიერების საწყისზე, აისახა არისტოტელეს მოძღვრებაში ოთხი სტიქიონის (ცეცხლი,

ჰაერი, მიწა და წყალი) შესახებ.

წყალი აუცილებელია ორგანიზმში მიმდინარე ფიზიოლოგიური პროცესების ნორმალურად წარმართვისათვის. საკმარისია ითქვას, რომ წყალი შეადგენს ადამიანის სხეულის მასის 65%-ს. წყალი არა მარტო ცოცხალი ქსოვილის უჯრედების შემადგენელი ნაწილია, არამედ წარმოადგენს აგრეთვე გარემოსაც, სადაც მიმდინარეობს ორგანიზმის ცხოველმოქმედებასთან დაკავშირებული ყველა ქიმიური გარდაქმნა. სიცოცხლის წარმოშობასაც წყალს უკავშირებენ [ქე XI, 556].

ძნელია დავასახელოთ ისეთი ნივთიერება, რომელიც ასე ფართოდ გამოიყენებოდეს, როგორც წყალი. წყალი ძირითადი სასიცოცხლო საშუალებაა ცოცხალი ბუნებისათვის. არანაკლებია მისი როლი არაცოცხალ ბუნებაშიც. ამასთან, წყალს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანის ყოველდღიურ საოჯახო თუ სამეურნეო საქმიანობაში.

დანიშნულების მიხედვით წყალი შეიძლება იყოს სასმელი, სამეურნეო, სამრეწველო (წარმოების ტექნოლოგიური პროცესებისათვის), სახანძრო (ხანძრის ჩასაქრობად), სპეციალური დანიშნულებისა (მაგ., სარწყავი) და სხვა.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, სავსებით გასაგებია წყალთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულების სიმრავლე და მრავალფეროვნება ენაში, საზოგადოდ, და, კერძოდ, ქართველურ ენებში.

ნაშრომში წყალთან დაკავშირებული ლექსიკა ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებში განხილულია აღწერითი და ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით. ვიყენებთ იმ მასალას, რომელიც წარმოდგენილია რვატომეულ «ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში», სულხან-საბა ორბელიანის, ნიკო და დავით ჩუბინაშვილების ლექსიკონებში, ი. აბულაძის «ძველი ქართული ენის ლექსიკონში», ბ. ფოჩხუას «ქართული ენის იდეოგრაფიულ ლექსიკონში», ტერმინოლოგიურ და ტოპონიმიკურ ლექსიკონებში, ზანურ (მეგრულ-ლაზურ) და სვანურ ლექსიკონებში წარმოდგენილ მასალას.

აღნიშნული მასალის საფუძველზე და სამეცნიერო ლიტერატურის გათვალისწინებით, წარმოვადგენთ წყალთან დაკავშირებული ლექსიკის შეძლებისდაგვარად სრულ ანალიზს.

თავი I

წყალთან დაკავშირებული ლექსიკის შედგენილობა

ამ თავში განხილულია ქართული სიტყვა წყალი და მისი ფონეტიკური თუ სემანტიკური შესატყვისები სხვა ქართველურ ენებში, დახასიათებულია წყალთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები შინაარსობლივი ჯგუფების მიხედვით.

§1. ქართული წყალ სიტყვა და მისი შესაბამისი სიტყვები

სხვა ქართველურ ენებში

«წყლის» აღმნიშვნელი სიტყვა ყოველი ენის უძველესი ლექსიკური ფონდის კუთვნილებაა.

ქართული სიტყვა წყალი «ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში» ასეა განმარტებული: «წყალი – უფერული გამჭვირვალე სითხე (წყალბადისა და ჟანგბადის ქიმიური ნაერთი); იხმარება სასმელად, სარეცხად, საბანად, სარწყავად... სასმელი წყალი. – წყალი დაასხა... წყაროს წყალი... თავად არ იყო ძმარიო, შიგ შეურიეს წყალიო (ანდაზა). || ეს სითხე რაიმე მინარევით (ბუნებრივად ან ხელოვნურად) შეზავებული და სასმელად ან სამკურნალოდ გამოყენებული. ბორჯომის წყალი... სამკურნალო წყლები. 2. ეს სითხე მდინარის, რუს სახით. წყლის პირი... წყლის გადაგდება. კოკა წყალზე გატყდებაო (ანდაზა). წყალნი წავლენ და წამოვლენ, ქვიშანი დარჩებიანო (ანდაზა) [ქეგლ VIII].

სულხან-საბა ორბელიანი თავის ლექსიკონში ასეთ განმარტებას წარმოგვიდგენს: «წყალი არს ერთი ოთხთა კავშირთაგანი კეთილად დაბადებული ღვთისაგან პირველსა დღესა. წყალი არს ნივთი ნოტიო, გრილი, მძიმე და ქვე დამზიდველი და ადვილად დასათხეველი. ქვეყანა უმძიმეს არს წყალთა და ჰაერი უსუბუქეს წყალთა და ცეცხლი – უსუბუქეს (ჰ)აერთა.

წყალი ეწოდების ზღვასა, ტბასა, მდინარესა, წყაროსა, ფშასა ჯურღმულთა, წვიმათა და თოვლისა ნადნობთა და ამათ მიერ იქმნებიან (იმქნების A) ნათლის-ღება, ხოლო ვარდის-წყალთა (ვარდის-წყლითა A) და სხვათა მიერ ნოტიოთა

(ნოტიოთა მიერ A) არა იქმნებიან ZA» [საბა 1993, 391].

დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონში წყლის დახასიათება საბასებურია: «წყალი, ერთი ოთხთა კავშირთაგანი ნოტიო, გრილი და ადვილად დასათხვეელი;... სახენი წყლისანი არიან: წყარო, მცირე მდინარე ან სათავე მდინარისა, ფშანი, ქვიშაზედ მომდინარე წყარო; ვეძა, მლაშე წყარო; ფრე, წყარო ჭათა და ლაკვთა შინა მდგომი; ღრუდო, ჯურღმულთა შინა ერთი მეორიდან გატანილი წყალი; რა წყარონი შეჰკრებებიან და ჩაივლიან ეწოდების ხევი, რა ხევები შეჰკრებებიან შეიქმნება მდინარე; ზოგი ხევი დაშრების უწვიმრობისაგან და წვიმის დროს მოვარდნილს წყალსა ეწოდების ღვარი ან ნიაღვარი; ლანქერი გამდნარი თოვლის წყალი და სეტყვისა ლეშტერი; სადაც ხევი, გინა მდინარე მალლიდამ გადმოდის, ჰქვიან გადმომჩქერვალე; ან ჩანჩქერი; სადაც მდინარე ღრმად და მდოვრად ჰსდის, ეწოდება ლუბრმა; უფსკრული გინა უძირო მდოვრესა და არა ღრმასა; მოსიო და შნდო; მდინარეს განსავალსა ცხენით ან ქვეთითი ფონი; მდინარის თხელს ადგილს: თავთხელი, ვრაქია, კბოდოვანი და მეჩეჩი; რა მდინარის წყალი ღრმად შესრული განზედ ტრიალებდეს ჰქვიან მორევი; რა ჩანჩქერი ღრმად ჩაიჭრება და ამოდუღვით ამოიჭრება მცირეს ეწოდება გოჩგოჩანა და დიდსა ზვირთი, სადაც მონიო ჩაიღწლარჭნება, ჰქველი; სადაც მდინარე განიყოფების ნაწილებად ჰქვიან: ტოტი, შტო, დილაჯი და ნაკადული: ხელოვნებით გატანილს მდინარის ტოტასა რუ, რუსხმული; დიდიკრებული წყალთა ზღვა; სადაც ორნი ზღვანი ერთვიან ურთიერთსა ვიწროითა გარდასადინელითა სრუტი, სორეტი; დიდი ზღვა, უკიანეა; ზღვათა წყალთა ქარისაგან აღძრულსა ღელვა, ფურთუნი, ან ზვირთი, ზღვის ნაწილსა გრძლად შესრულთა ხმელად ტოტი ან წიალი; ზღვის კიდესა ხომალთა სადგომსა ნავთსადგური, და ბერძნულად ლიმენა; რა ზღვის ან მდინარის წყალი ეცემის ქარისაგან კიდესა ტალღა და ღადო; მცირე წყლის შესაკრებელსა, რომელსა არა აქვს შეერთება ზღვათა თანა ტბა; ცუდსა და მცირესა ტბასა ტბორე, და ჯაგნართა ძირს მდგომარესა წყალსა ჭაობი; ჭანჭრობი; ხოლო უმცირესსა გუბე; სხვანი სახენი წყალთა იხილე: წვიმა, თოვლი და ყინული...» [ჩუბინაშვილი 1984, 1696].

წყლის სემანტიკას ილია აბულაძის «ძველი ქართული ენის ლექსიკონი» ასე გვიხასიათებს: წყალი (წყლისა) – «მდინარე»: «ნათელ-გცემ თქუენ წყლითა» მთ. 3,11; «ვითარცა ხე, დანერგული თანაწარსადინელსა წყალთასა» ფს. 1,3; «სჯს წყალი» ფიზ. III

13; «განმიხუენ ჩუენ წყლისა ამისაგან» B-განმიხუენ ჩუენ მდინარისა მისგან» სბსტ. 143, 3-5; «მკვდრნიცა მის ადგილისანი, სავსენი სენითა, წყლითა განსივებულნი და განყვთლებულნი» შუმ. XIV 24; «დააყენეს სნეული წყურიელი წყლისა გრილისა სუმად» მ. სწ. 192,5; «მეყსეულად გამოჯდა სისხლი და წყალი» ი. 19,34; «დადგა შესაკრებელსა მას წყალთასა» I, ეს, 36,2 [აბულაძე 1973, 553].

როგორც ცხადად გამოჩნდა, წყლის განმარტებაში სხვადასხვა ლექსიკონებს შორის, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში განმარტებათა მოცულობასა და საილუსტრაციო მასალის რაოდენობას, არსებითი ხასიათის განსხვავებები არა გვაქვს, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების მთელ მანძილზე წყლის ძირითადი სემანტიკა უცვლელი დარჩა. შემთხვევითი არ არის, რომ ქართული ენის დიალექტოლოგიურ ლექსიკონებში წყალი არ არის შესული (იდიომატურ გამოთქმებში თავისებურებები შეინიშნება).

ქართულ წყალ სიტყვასთან დაკავშირებულია სიტყვა წყარო.

წყარო ეწოდება მიწისქვეშა წყლის ნაკადს, ზედაპირზე ამოხეთქილ, მიწიდან ან კლდიდან გამომდინარე წყალს. მისი მეორე მნიშვნელობა ასეთია: «წიგნი, ის საიდანაც გამომდინარეობს, წარმოიქმნება (რაიმე) – დასაბამი», ასევე გამოიყენება წყარო მეცნიერულ გამოკვლევაში გამოყენებული საბუთის (წერილობითი ძეგლის, ზეპირი ცნობის...) აღსანიშნავად [ქეგლ VIII].

სულხან-საბა განმარტავს: «წყარო ზღვათა და მდინარეთაგან განვლიან სოროთა ქვეყანისათა და ზღვისა სიმწარესა ქვეყანა დასწურავს და შესვამს და ვითარცა ადგილთა განვლიან წყარონი, კეთილთა ანუ ცუდთა, ეგევითარნი იდინებიან გემოთ და, უკეთუ გოგირდისა ლითონთა განვლო, ტფილ(ნი) იქ(მ)ნებიან წყარონი ვითარცა მდუღარე; უკუეთუ მდინარისა მახლობელად, მისგანვე გამოდიან წყარონი, არა უწოდთ წყაროდ, არამედ ფშად; ვიეთთა ჯურღმულიცა წყაროდ აღუწერიათ (+ და ZAt). რა წყარონი შეკრებებიან და ჩავლიან, ჰევი ეწოდების; და ჰევები რა შეერთდებიან, მდინარე შეიქმნების; უკუეთუ წყალი მაღალთა კლდეთა ჩა(ს)დის – დანჩქერი; და დაბალთა კლდეთა ჩამნესა – ჩანჩქერი; ხოლო ლოდნართა მჩქერვალოსა – გოჩგოჩანა; სადა ღრმად და მდოვრედ მიდის – ლუბრმა; და სადა წყნარად და არა ლუბრმად დიან – მონიო; სადა მჩქერვალო დაწყნარდების და ერთსა ადგილსა დაღრმავდების – მორევი; დანჩქერი

ღრმად ჩაიჭრების და აღმოდუღილივით ზეაღმოიჭრების _ ზვირთი; სადა მონიო წყალი ჩაიღვლარქნება _ ჭევლი; სადა მდინარეთა გასავალია _ ფონი; სადა მდინარენი დასრულდებიან წყალთა მათ შესაკრებელსა უწოდებენ ზღვასა; სადა ზღვა დავიწროვდება _ სრუტსა; სადა გარე შემოევლების, უწოდენ ტბასა; ცუდსა მცირესა ტბათაგანსა _ ტბორე(სა) ZA [საბა 1993, 393].

დ. ჩუბინაშვილის განმარტებით **წყარო** არის მიწით ან კლდით გამომდინარე წყალი [ჩუბინაშვილი 1984, 1697].

ი. აბულაძე «ძველი ქართული ენის ლექსიკონში» **წყარო** სიტყვის მნიშვნელობასაც განმარტავს და სათანადო კონტექსტებიც მოჰყავს: წყარო _ აღმომადინებელი თვალი / ადგილი წყლისა: «განწმა წყაროდ იგი» მრ. 5,29; «ვინ: სცეს... თუალთა ჩემთა წყაროთ ცრემლისაჲ» I, იერემ. 9,1; «ეძიებენ წყაროსა წყალთასა» ფიზ. IX 8; «რომლისა საუნჯენი, ვითარცა წყარონი, უხუად აღმოსცენდეს» ნრს. 74,9; «დასცხრა წყაროდ იგი სისხლისა მისისაჲ» ლ. 8,44; «იყო ვინმე დედაკაცი წყაროდთა სისხლისაჲთა» ლ. 8,43.

ქართულ **წყალ** სიტყვას ქართველურ ენებში, ბუნებრივია, შესაბამისი სიტყვები მოეპოვება: ქართული **წყალ** ფუძე მცირე ტრანსფორმირებული სახით გვაქვს ზანური ენის მეგრულ და ჭანურ დიალექტებში: **წყარი** (მეგრ.), **წკარ-ი** || **წკა-ი** || **წარ-ი** (ჭან.).

მეგრ. **წყარიშ** ნაშქვიდას წყარს დიკმაბუნდესია «წყალში დამხრჩვალს წყალს ასმევდნენო» [ქაჯაია III, 447]; ჭან. პიჯიშ წკარი მოკვათერი «უსინდისო» [Mapp 1910, 220].

წყარო ფუძის შესაბამისი სიტყვაა მეგრულში **წყუ** «წყარო».

მეგრ. **წყუში** წყარი ტკვილც[^] გიოხარჩალანც[^] «წყაროს წყალი ტკილს დარაკრაკებს» [ქაჯაია III, 452].

სვანურში **წყალ** სიტყვის შესაბამისი სიტყვაა **ლიც/ნიც** (ლშხ) «წყალი».

სვან. მეზ...ბელ აჩანდ სარგი ლიცი ლჰჰდათე (ბზ) «მეზობელი წავიდა წყაროს წყლის მოსატანად».

ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის «სვანური ენის ლექსიკონში» წყაროს შესაბამისი სიტყვაა სვანური **სარჰგ** / **სარაგ** «წყარო».

სვან. ლ[^]ჯწმი სარჰგ ზისხდ ესსიჰდა (ბზ. 267) «რძის წყარო სისხლად იქცა»

[თოფურია, ქალდანი 2000, 696].

§2. მიმდინარე და დამდგარი წყალი, ბუნებრივ და ხელოვნურ წყალსაცავთა სახელები

წყალი, როგორც აღვნიშნეთ, ბუნებაში ყველაზე გავრცელებული ელემენტია, შესაბამისად მრავალრიცხოვანია წყლის აღმნიშვნელი სახელები.

წყლის ზოგადი სახელების შესწავლისას გამოვყოფთ წყლის, როგორც ქიმიური ნაერთის შემცველი გეოგრაფიული სახელების, მათი შემადგენელი ნაწილებისა და წყლის სიახლოვეს არსებული ტერიტორიის აღმნიშვნელ სახელებს.

სალიტერატურო ქართულში წყლის აღმნიშვნელი ზოგადი სახელები საკმაო რაოდენობით არის წარმოდგენილი.

მდინარე – ბუნებრივ კალაპოტში მიმდინარე (დიდი) წყალი [ქეგლ V].

სულხან-საბას ლექსიკონში **მდინარე** «ესე არს წყალი დიდი მონადენი; მდინარედ ითქმის მრავალი სისხლი და ცრემლნი, გინა სწავლისა ქადაგებანი, მდინარედ ითქმის ყოველივე ნოტიო ნადენი» ZA [საბა 1966, 455].

ნ. ჩუბინაშვილის «ქართულ ლექსიკონში» **მდინარე** ასეა დახასიათებული: დიდი წყალი დინებით წარმავალი [ჩუბინაშვილი 1961, 274].

გამოყოფენ მდინარეთა სხვადასხვა სახეებს:

ღარტაფი – იგივეა, რაც ღელე [ქეგლ VII]

ღია – დაბალ ადგილზე გადასული მდინარე [ფოჩხუა 1987, 94]

ნოყო – პატარა, მდორე მდინარე ||გუბე [ქეგლ V]

ჩქერი, ფონი – ბუნებრივ კალაპოტში მიმდინარე მცირე წყალი [ფოჩხუა 1987, 94]

ხევი – პატარა მდინარე მთებს შუა [ქეგლ VIII]

მდინარეები შეიძლება გავარჩიოთ მათი სიჩქარის მიხედვით:

მდოვრე – ძალიან ნელა, თითქმის შეუმჩნევლად მიმდინარე წყალი [ქეგლ VIII]

ლუბრმა – ღრმა და მდოვრე მდინარე [ფოჩხუა 1987, 95]

გოჩგოჩანა – მდინარეში წყალქვეშა კლდეებზე გადამდინარე ზვირთი [ფოჩხუა 1987, 95]

ჭორომი – მდინარის ფსკერზე ამაღლებული ქვის მასივი, რომელიც ქმნის სწრაფ

დინებას [ქეგლ VIII]

ქართველურ ენათაგან ზანურში მდინარის აღმნიშვნელი სიტყვებია: **დინარე** «მდინარე» და **წყარი**: დინარე წყარი მეურსია ამარია: მ. ხუბ. გვ. 150. «მდინარე წყალი მიდისო აგერო» [ქაჯაია I, 466]... წყარს გიბონ ტანი «მდინარეში დაიბანა ტანი». მდინარის მნიშვნელობით მეგრულში აგრეთვე გამოიყენება **მაალწყარ-ი** – ზედმიწ. «მდინარი წყალი».

მეგრ. შარას ქაუხვად[^] მაალწყარქ: ი. ყიფშ. გვ. 9 – გზაზე შეხვდა მდინარე [ქაჯაია II, 202]. გვხვდება აგრეთვე აფხაზურიდან შემოსული **აფსთა** «მდინარე» [ქაჯაია I, 199].

სვანურში მდინარის შესაბამისი სიტყვაა **ჰალბი** ბზ **ჰალბი** ბქ «მდინარე». ბეფშ..... აჩად ჰალბითე (ბზ. 264) «ბავშვი მდინარისაკენ წავიდა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 859].

სალიტერატურო ქართულში **ღელე** „პატარა ხევს, პატარა მდინარეს» ნიშნავს [ქეგლ II, 1000]. «ღელედ ითქმის ჰევი მცირე; ხოლო ჰევი უდიდეს და უღრმეს და წყლოვანებითაცა მეტი ღელეთასა და ნაღვარევი – ღელე ჰმელი თვინიერ ღვართასა; ხოლო ხრამი – უდიდეს და უღრმე და ფრიად კლდოვან(ი)» [საბა 1993, 249].

ზანურში, მეგრ. **ღალი, ღაი, ღალ[^]**, «ღელეს» ნიშნავს: ინგ[^]რი ეთიილი აფუ, სო რე, ვეჩინებე ღალი «ენგური დათოვლილია, სადაა, არ იცნობა ღელე». შდრ. ლაზ. ღალი «ღელე» (ნ. მარი) ღალუ ← *ღალ-ულ [როგავა 1962, 75; ქაჯაია III, 164].

მეგრულში ღელის მნიშვნელობით ვხვდებით **ნალუ** ფორმას, პატარა ღელეს ნიშნავს, რომელიც ზაფხულში შრება. შდრ.ნოლა (მნიშვნ. 2). ნოლა 1. ქალაქი; 2. ღელე; 3. ტოპონ. ადგილი, სადაც ღელე მიედინება (ყოფილი კალაპოტი). იხ. ნოლა წყარი. შდრ. ლაზ. ნოლა ქალაქი; ბაზარი; ნაპირი (ნ. მარი). გურ. ნოლა ხევი, ღელე, ჰაობი (პ. ჯაჯან.); იმერ. ნოლა დაბალი, სილიანი და სუქანი ადგილი, კარგი მოსავალი იცის (ვ. ბერ.) [ქაჯაია II, 397].

სვანური **ღწლა, ღწლე**, ბზ. **ღელა... ღელე, ღელ** „ღელეს» ნიშნავს. აღძარ ჩ...ათჰჰუხ ღწლედსგა «ესენი დაიმაღლნენ ღელეში» [თოფურია, ქალდანი 2000, 795]. ამავე მნიშვნელობით იხმარება სვანური **ტ...იბრა**. ბეფშუ ტ...იბრასგა ლ[^]მშდირ'ლ (ბზ. 30) «ბავშვი თურმე ღელეში თამაშობდა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 720].

ქართულში **რუ** სარწყავად გაყვანილ პატარა არხს აღნიშნავს, კერძოდ, ასეთ არხში მიმდინარე წყალია.

რუ მოჩუხჩუხებს [ქეგლ II, 829]. რუ ესე არს წყალი სარწყავად გაღებული [საბა 1993, 14].

ნაკადული «ბუნებრივ კალაპოტში მიმდინარე მცირე წყალია, მთის ნაკადული || ნაკადი (წყლისა) [ქეგლ II, 768]. ნაკადი – წარსადინელი, ნაკადული მცირე რუ ZA [საბა 1966, 565].

მეგრული **ხ^რჩი** «პატარა მდინარეს, რუს, შენაკადს» ნიშნავს.

გილალაფირი ხ^რჩიცალო მეწენს ლერსი მარგალური «ჩამოვარდნილი რუსავით იღვრება ლექსი მეგრული». შდრ. ხ^რჩაფი. იგივეა, რაც ხირჩინი – ხირჩუა წყლის დიდი და ძლიერი ნაკადის ხმაურით დინებას ნიშნავს [ქაჯაია III, 591]. სვანურში სიტყვას **ლ^ლჰჰნ ბზ. ლ^ლჰჰნ ხჟ. ლ^ლღენ** აქვს «რუს, წყალსადენის, არხის» მნიშვნელობა.

ზურ/ილ ლ^ლჰჰნთედსგა ღეთ აშყად (ბზ) «ქალი კინალამ რუმი ჩავარდა» [თოფურია, ქალდან 2000, 516].

ქართულში **ჩანჩქერი** «ციცაბოზე გადმომდინარე წყლის ნაკადს» ნიშნავს [ქეგლ VIII].

საბასთან **ჩანჩქერი** განმარტებულია ასე: წყალი კლდეზედ გარდმონადენი [საბა 1993, 315].

ქეგლ-ში ჩანჩქერის მნიშვნელობით სხვადახსვა სახელები გვხვდება: წყალვარდნილი, ჩახრიალა, ჩქერალი, ჩაქუხა, ჩაბარუხი, საჩქეფი, ჩხატი.

მეგრული **წყარგიმალაფუ** «ჩანჩქერი, წყალვარდნილია» [ქაჯაია III, 448].

ჭანური **გეჩხიალონი** გვაქვს «ჩანჩქერის» მნიშვნელობით [ჩუხუა 2000, 148].

სვანურში შესაბამისი სიტყვაა **მაჩხ, მაჩხნჳ ბზ. მაჩხეფ. ლშხ. მანჩხაფ. ლნტ.** «ჩანჩქერი» [ჩუხუა 2000-03, 148].

წყლეთი – ხელოვნური წყლით დაფარული ადგილი, ზღვები და ოკეანეები (საპირ. ხმელეთი) [ქეგლ 1950, 1212].

მწყურნები, წყურნები, რწყურნები «წყლიანი ადგილი, წყლისპირი» [აბულაძე 312].

წყალი ბუნებაში გვხვდება მდინარის, წყაროს, ზღვის, ტბის... სახით.

მდინარე იღებს სათავეს და იწყებს დინებას. აქვს: შენაკადები, შესართავეები, ტოტი, განტოტებები, კალაპოტი, ფსკერი და სხვა.

სათავე არის ის ადგილი, სადაც წყლის დინება იწყება.

ტანწყალი «მთავარი მდინარე, მდინარის მთავარი ნაწილი, შენაკადების გარეშე» [ფოჩხუა 1987, 94].

ბუნებრივია, მდინარე სხვა მდინარეებს ერთვის, მას შენაკადი მდინარე ეწოდება [ქეგლ VIII].

მდინარის პატარა შენაკადს **ფშა** ჰქვია [ქეგლ VII].

შესართავი ჰქვია იმ ადგილს, სადაც შენაკადი უერთდება მდინარეს, მდინარე ზღვას [ქეგლ VII].

დაქანებულ ადგილას ხდება მდინარის სწრაფად დაშვება, რის შედეგადაც იგი სხვა წყალს უერთდება; ამ ადგილს წყალდასავალი ჰქვია [ფოჩხუა 1987, 94].

არის ადგილები, სადაც ხდება მდინარის გაყოფა, ამ ადგილებს მდინარის **განტოტება** ეწოდება. **ტოტი** «მდინარის განშტოება» [ქეგლ VI].

მდინარის ქვედა, მყარ ნაწილს **ფსკერი**, **ძირი** ჰქვია [ქეგლ, VII].

მდინარეს აქვს პატარ-პატარა ღრუები, რომელშიც ზამთრობით თევზები ბუდობენ. ამ ადგილებს თავისი სახელები აქვთ: ბეჩო [ქეგლ I], დორანი [ქეგლ III], დარანი [ქეგლ III], ჯილე [ქეგლ VIII], ჯილეგი, ბოლათი [ფოჩხუა 1987, 98], ყომი [ფოჩხუა 1987, 98].

ჭორომი «მდინარის ფსკერზე ამალღებული ქვის მასივია, რომელიც სწრაფ დინებას ქმნის» [ქეგლ VIII].

მორევი «ღრმა ადგილი მდინარეში, სადაც წყალი ტრიალებს» [ქეგლ V].

ვარდნობი «ჩავარდნილი, მეტად ღრმა ადგილი ზღვებსა და ოკეანეებში» [ქეგლ IV]. მდინარეს აქვს **კალაპოტი** – წარსადინელი, მდინარის სადენი ჩაღრმავება [ქეგლ IV].

ყურე «ხმელეთში შეჭრილი ზღვის, ოკეანის ნაწილი» [ქეგლ VII].

ფსორი «მდინარის მიერ დატოვებული კალაპოტი, ნაღვარევი, ხმელი ხევი, სადაც ღვარმა გაიარა» [ფოჩხუა 1987, 98].

ხევი «1. მდინარის ღრმა კალაპოტი (მთებში), ღრმა ხევი. ხევში მდინარე მოქუხს. 2. პატარა მდინარე მთებს შუა» [ქეგლ II, 1247].

ტბა «ბუნებრივი წყალსატევი, რომელიც არ უკავშირდება ზღვას ან ოკეანეს» [ქეგლ VI]. საბას ლექსიკონში **ტბა** ასეა განმარტებული: ტბა – არს ზღვა მომცრო (27,12 საქმე) ტბას უწოდენ ნავთსაყუდელსა [საბა 1993, 135].

ქართულში მრავლადაა დამდგარი წყლისა თუ საგუბარის აღ- მნიშვნელი სხვა სახელები:

ტბორი «დაგუბებული წყალი, გუბე» [ქეგლ VI]

ჭვათირი «ჩაშვავებულ მიწაზე (ხშირად მთის ვაკეზე ამოსული ტბა» [ჩოხუა 1987, 100]

გუბურა «პატარა გუბე, პატარა ტბა» [ქეგლ II]

ლაგუნა «ზღვისაგან მოწყვეტილი პატარა ტბა» [ფოჩხუა 1987, 100]

წუმპე «დაგუბებული უსუფთაო წყალი» [ქეგლ VIII]

ოფო «წყლის მცირე საგუბარი» (საბა) [ფოჩხუა 1987, 100]

ლაყვა «წვიმის გუბე» [ფოჩხუა 1987 100]

საგუბარი «წყლის დასაგუბებელი ბუნებრივი ან ხელოვნური ტაფობი; კაშხალი» [ქეგლ VI]

ზანურში ტბის აღმნიშვნელი სახელია მეგრ. **ტობა** 1. «ტბა». **ტობავარჩხილი** «ვერცხლის ტბა» _ მდებარეობს ზღვის დონიდან 2400 მ. მარტ. რაიონ. მთებ. 2. ღრმა ადგილი მდინარეში (ტბორი) [ქაჯაია III, 35].

მეგრ. გეშამატყურუ ჟოროფაქ, სოდე უმოს ტობარე «შემიტყუა სიყვარულმა სადაც უფრო ღრმაა (წყალია)» [ქაჯაია II, 35].

ტობა-ს პარალელურად მეგრულში გამოიყენება **ტომბა**, **ტონბა**. საინტერესოა **ტობაია** «მცირე ტბა» [ქაჯაია III, 35].

მეგრულში დასტურდება ტბის აღმნიშვნელი სხვა სიტყვაც: **მერე** «ტბა». შდრ. მერეხი, ტობა (ი. ყიფშ.). ერზამილიე ჩხორიაში მერე «ანთებულია სხივების ტბა» [ქაჯაია II, 247].

სვანური **ტႭႭႭ** ბზ **ტობ** ბქ, **ტႭႭ** ლშხ «ტბას, გუბეს» ნიშნავს. ჯ...არედინი შუკ...ისგა ტႭႭႭ ლ^გ (ბზ. 204) «გზაჯვარედინზე ტბა დგას» [თოფურია, ქალდანი 2000, 719].

შეიძლება შეგვხვდეს კნინობითი ფორმითაც. **ტომბႭႭ** ბზ, **ტობ^ლდ** ბქ. ჯან...ემ ჭიშხიმ ნაგემისგა **ტობ^ლდ** ლ^გან (ბქ. 19) «ხარის ნაფეხურში (ფეხის ნადგამში) პატარა გუბე იდგა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 719].

ზღვა «ოკეანიდან გამოცალკეებით დამდგარი მლაშე წყლის დიდი მასა,

მეტნაკლებად შემოსაზღვრული ხმელეთით» [ქეგლ IV].

სულხან-საბას ლექსიკონში: «ზღვა... შესაკრებელი წყალთა».

ზანურში ზღვის აღმნიშვნელი სახელია: მეგრ. **ზღვა** «ზღვა».

ზღვა ბირგულიშა მანჭუნია «ზღვა მუხლებამდე სწვდება». შდრ. ლაზ. ზოლა || მზოლა || ზულა «ზღვა» [ქაჯაია II, 29]. მეგრულში გვხვდება **ძღვა** ფორმაც. ჩქიმ ვარენო ძღვა დო გვალა? «ჩემი არაა ზღვა და მთა» [ქაჯაია III, 394].

სვანური «ზღვისათვის» ძულ...ა-ს იყენებს, ბქ ზულ...ა.

წწ...არ-მეძბარაღ ჩუ ლუგბ ძულ... პილჟენ (ბზ. 251) «მწვეარ-მამებრები ზღვის პირას დგანან» [თოფურია, ქალდანი 2000, 847].

წყლის, კერძოდ – ზღვის, ტბის, მდინარის – სიახლოვეს არსებული ტერიტორიების აღსანიშნავად გვხვდება მრავალი სახელი.

ჭალა, ჭალაკი «წყლის პირი ნაყოფიერი» [ქეგლ VIII]

მერე «ვაკე ადგილი მდინარის პირას» [ფოჩხუა 1987, 98]

ნოლი «წყლისპირა საყანე მიწა, წყლისაგან ახალმიტოვებული» [ფოჩხუა 1987, 98]

სალეკი «ნაყოფიერი ადგილი მდინარის გაყოლებაზე» [ფოჩხუა 1987, 98]

ხეობა «ადგილი წყალგამყოფ მთებს შუა, სადაც მდინარე მიედინება» [ქეგლ VIII]

რიყე «ქვიანი ნაპირი მდინარისა» [ქეგლ VI]

ტერასა, ოროკო «ჰორიზონტალური შემადლება მდინარის პირას» [ფოჩხუა 1987, 98]

ნაპირი, წყლისპირი «ადგილი ხმელეთზე, სადაც წყლის სივრცე იწყება» [ქეგლ VII]

ხაბო «მდინარის კიდე» [ფოჩხუა 1987, 98]

ლიმანი «ზღვის დაბალ ნაპირას, მდინარის შესართავთან გაჩენილი უბანი» [ფოჩხუა 1987, 99]

ზღვის კარი «ზღვასა და მთას შორის მდებარე ვიწრო გასასვლელი» [ფოჩხუა 1987 102]

პლაჟი «ზღვის, მდინარის, ტბის გამლილი ნაპირი, რომელიც გამოიყენება საბანაოდ» [ქეგლ VI]

ბუხტი «ზღვის პატარა უბე, გემების სადგომად გამოსადეგი» [ფოჩხუა 1987, 103]

სრუტე «ორი ზღვის ან ოკეანის შემაერთებელი წყლის ვიწრო სივრცე» [ქეგლ VI]

კბოდე «მიუდგომელი კლდოვანი ნაპრალი ზღვისა, მდინარისა» [ქეგლ IV].

აქვე შეიძლება გამოვყოთ მდინარეში ან ზღვაში შეჭრილი ხმელეთის ნაწილები:

ხერთვისი «კუნძული ან ნახევარკუნძული მდინარეში» [ფოჩხუა 1987, 94].

კონცხი «ზღვაში წვეტად შეჭრილი ხმელეთის ნაწილი» [ქეგლ IV].

ბრაგა «წყლის ზედაპირზე ამომავალი წყალქვეშა კლდე» [ქეგლ I].

რიფი, **შხერი**, **ვრაქია**, **სპონდიო**, **ალალული** «წყალქვეშა კლდეს» ნიშნავს ბ. ფოჩხუას ლექსიკონში [ფოჩხუა 1987, 102].

აისბერგი «ზღვაში მცურავი ყინულის მთა – კუნძული» [ქეგლ I, 38].

წყლის ზოგად სახელებში ცალკე უნდა გამოვყოთ წყაროსა და მჟავე წყლების აღმნიშვნელი სიტყვები.

წყარო «მიწიდან, კლდიდან გამომდინარე წყლის ნაკადი» [ქეგლ VIII].

თუმცა შეიძლება სხვადასხვა სახელებიც შეგვხვდეს:

ღრუდო «მდინარის ნაპირზე კლდის ხვრელიდან გამომდინარე წყაროები» [ქეგლ VII].

ჭურულა «ხევში გამომდინარე პატარა წყარო, რომელიც იქვე იკარგება მიწაში» [ფოჩხუა, 1987, 99].

ვოკლუზი «გამოქვაბულის წყარო, რომელიც გამოედინება დედამიწის ზედაპირზე დიდი ნაკადის სახით» [ფოჩხუა 1987, 100].

ყინტარო «მეტად ცივი წყაროს წყალი» [ქეგლ VII].

კოდის წყარო – «წყარო, რომელსაც კოდი უდგას და წყალი შიგ გამოდის» [ქეგლ IV].

ჭა «ღრმა და ვიწრო ორმო, რომელშიც მიწისქვეშა წყალი გროვდება, ჭის წყალი» [ქეგლ VIII].

ბუნებაში გავრცელებულია მინერალური, მჟავე წყალი; მას სხვანაირად **ვეძა** ჰქვია [ქეგლ IV]. პარალელურად გვხვდება **ვეშა**, **მუჯა** ფორმები, რაც მლამეს ან მჟავე მინერალურ წყალს ნიშნავს [ფოჩხუა 1987, 94].

მეგრული **ბინულ-წყარი** || **ბინული** «წყაროს წყალს» ნიშნავს.

ბინული წყარეფი მუშით გითმურს კირდემზე, ვარდა იშმაფუნს დიხაშე «ბინური წყლები თავისით გამოდის კლდიდან, ან ამოდულს მიწიდან» [ქაჯაია I, 242].

წყურგილი მეგრულში ასევე «წყაროს» ნიშნავს.

ართ მინდორს[^] წყურგილი ქოძირ[^], ა. ცაგ. გვ. 14. «ერთ მინდორზე წყარო ნახა».
 გვხვდება კნინობითი ფორმითაც – წყურგილა «პატარა წყარო» [ქაჯაია III, 453].
 მეგრულში მჟავე წყლის აღსანიშნავად **ბჟე წყარი** გვხვდება.
 ჭყიმემქ ბჟე წყარი ქოძირეს «მწყემსებმა მჟავე წყალი ნახეს» [ქაჯაია I, 258].
 პარალელურად იხმარება **მჟავე წყარი**.
 წყაროს აღმნიშვნელად სვანურში დასტურდება: ბინულ || ბინილ «წყარო».
 ბინილი ლიც ჩ...ალშუმელი (ლნტ 287) «წყაროს წყალი დამშრალა» [თოფურია,
 ქალდანი 2000, 154]. **მაზ...პ ბზ, მაზ...ა ბქ, მაზ...ებ** ლშხ ასევე «წყაროს» ნიშნავს.
 ღწენახანქა ანჩხ[^] ფნა ხოჩა მაზ...პ (ბზ) «ქვის გროვიდან მოჩუხჩუხებდა კარგი
 წყარო» [თოფურია, ქალდანი 2000, 547].
 გვაქვს, აგრეთვე, სვან. **სარპგ**, სარაგ «წყარო».
 მეგემ ჩუქ...%ინ სარაგ ანღრი (ლშხ) «ხის ქვეშ წყარო მოდის» [თოფურია, ქალდანი
 2000, 696].
 მჟავე წყლის აღსანიშნად სვანურში სხვადასხვა სახელები მოიპოვება:
მორელ «მჟავე წყალი, ვეძა».
 ბაწარიმ სოფელაგარისკა ხ...%ი წნარ მორელალ პრის (ლნტ 14) «ბავარის სოფლებში
 მრავალნაირი მჟავე წყლებია» [თოფურია, ქალდანი 2000, 572].
სგიმ || სკიმ «ვეძა, მჟავე წყალი».
 ნესგა სოფელისგა ხაზწიბ სგიმ (ბქ 69) «შუა სოფელში ამოდის მჟავე წყალი»
 [თოფურია, ქალდანი 2000, 704].
ჩილ «ჟანგიანი, ოდნავ მჟავე წყალი».
 ეჯდარე სოფელისგა ხოჩა ჩილ ანღრი (ბზ) «იმათ სოფელში კარგი მჟავე წყალი
 მოდის» [თოფურია, ქალდანი 2000, 820].

წ3. წყალთან დაკავშირებული სხვადასხვა ბუნებრივი მოვლენები

წყალი ბუნებაში შეიძლება შეგვხვდეს ორთქლის, ღრუბლის, ნისლის,
 ატმოსფერული ნალექების (წვიმა, თოვლი, სეტყვა, ცვარი, თრთვილი...) და ყინულის

სახით.

ღრუბელი «წყლის შესქელებული ნისლი, ჰაერში დაგროვილი» [ქეგლ VII]. ღრუბლის ელემენტების (წვეთების, კრისტალების) გამსხვილების შედეგად ნალექები გამოიყოფა.

ნისლი || **ბურუსი** || **ჯანღი** «ჰაერში წვრილ-წვრილ წვეთებად დამდგარი ორთქლი, რომელიც თეთრმონაცისფროდ დაფარავს ყველაფერს და ჰაერს გამჭვირვალებას უკარგავს» [ქეგლ V, I, VIII].

გარდა ამისა, ნისლის სხვადასხვა სახეები გამოიყოფა:

ფრუტი «ნისლიანი თქორი» [ფოჩხუა 1987, 76], **ფოშფოში** «თხელი ნისლი» [ფოჩხუა 1987, 76], **ლოშქრი** «ნისლი და წვიმა რომ ძლივს ჩანს» [ფოჩხუა 1987, 76], **ტვიფი** «ჰაერი კვამლივით შესქელებული» [ფოჩხუა 1987, 76], **ლემადე** «ქარბუქიანი ბნელი ნისლი» [ფოჩხუა 1987, 76].

ატმოსფერული ნალექები დედამიწაზე წვიმის ან თოვლის სახით მოდის.

ატმოსფერული ნალექია **წვიმა**, რომელიც წყლის წვეთების სახით ეცემა დედამიწაზე [ქეგლ VIII].

წვიმის სხვადასხვა სახეობები არსებობს:

არზანი «ქარიშხლიანი ან ჭექა-ქუხილიანი წვიმა» [ფოჩხუა 1987, 76].

ზღველა «დიდი წვიმა» [ფოჩხუა 1987, 76]

მანძახი «წვიმა და ჭყაპი, ხანგრძლივი უსიამოვნო წვიმა» [ქეგლ VIII].

გერილი «წვიმა, რომელიც წამოუშენს და მალევე გადაიღებს» [ქეგლ II]

თქორი «წვრილი წვიმა» [ქეგლ IV]

თქეში «დიდი წვიმა, თავსხმა» [ქეგლ IV]

მერეხი «თავსხმა, დელგმა» [ქეგლ V]

დელგმა «კოკისპირული წვიმა, თავსხმა» [ქეგლ III]

ისხარი «ჩქარი წვიმა, ადრე მომდარებელი» (საბა) [ქეგლ IV].

წვიმის მსაზღვრელად შეიძლება შეგვხვდეს **კოკისპირული** «დიდი წვიმა – თავსხმა» [ქეგლ IV].

კოკისპირული «ისეთი, თითქოს კოკიდან გადმოღვრილი იყოს» [ქეგლ IV].

კოკური «იგივეა, რაც კოკისპირული» [ქეგლ IV].

ჟუჟუნა «ნელი და ხანგრძლივი წვიმა» [ქეგლ VI].

ცალკე გამოვეყოფთ წვიმისაგან დამდგარი წყლის სახელებს.

ბუნებრივია, წვიმის შედეგად ჩნდება წყლის გუბეები და ხდება წყლის რაოდენობის მატება.

ნიაღვარი «მოვარდნილი წყალი, ჩნდება დიდი წვიმების ან უხვი თოვლის დნობის შედეგად» [ქეგლ V]

ლაყვა «წვიმის გუბე» [ფოჩხუა 1987, 77]

ლიჭყი «წვიმისაგან ახლად ატალახებული ნიადაგი» [ქეგლ IV]

წარღვნა «ბიბლიური გადმოცემით წყალდიდობა, რომელმაც თითქოს მთელი დედამიწა დაფარა. 2. გადატ. თავსხმა, ღვართქაფი, ნიაღვარი» [ქეგლ VIII].

წვიმიან ამინდს თავისი დამახასიათებელი სახელები აქვს:

ჩულუმი «ცივი ქარწვიმიანი ამინდი» [ფოჩხუა 1987, 77]

ჭყიყორი «ნესტიანი წვიმიანი ამინდი» [ფოჩხუა 1987, 77]

ჭოროფა «წვიმა –ავდარი – გაბმული ავდარი, წვიმიანობა» [ქეგლ VIII].

ატმოსფერული ნალექია **თოვლი**, «წყლის კრისტალები, ყინვისაგან შეკავშირებული თეთრ ფიფქებად» [ქეგლ IV].

თოვლის კრისტალებია: **ფიფქი**, **ფანტელი**, **ფარტენა** [ქეგლ VII], **ფირფლი** «წვრილი ფიფქი» [ფოჩხუა 1987, 79].

ქართული თოვლის შესატყვისია მეგრული **თირი**, **თ რი** «თოვლი».

ბლომად დადებულ თოვლს **ბარდანი** ჰქვია [ქეგლ I].

პაპყი (კუთხ.) «პირველად მოსული, თხლად დადებული თოვლი, რომელიც მიწას ჯერ კიდევ მთლად ვერ ფარავს» [ქეგლ VI]

ყაპყი «ახლადმოსული მშრალი თოვლი» [ფოჩხუა 1987, 79]

ცუფქარა «მშრალი თოვლი» [ფოჩხუა 1987, 79]

ზვაგი «ზევიდან დიდ გროვად წამოსული, ჩამორღვეული თოვლი ან მიწა» [ქეგლ IV].

სხვადასხვა სახელი აქვს ბუჩქებზე, ხეებსა თუ მთებში შემორჩენილ თოვლს:

ბერილი «ბუჩქებისა ან წაქცეული ხის ტოტებთან შეკავებული თოვლის გროვა» [ფოჩხუა 1987, 80]

ქურხლი «ხეზე დადებული თოვლი» [ფოჩხუა 1987, 80]

ხორტი «მთის ნაოჭებში ჩარჩენილი თოვლი» [ქეგლ VIII]

ჯიშთი «ხევში ჩარჩენილი თოვლი» [ფოჩხუა 1987, 80].

ქარისაგან მიმოფანტულ თოვლს **ბუქი** ჰქვია [ქეგლ I].

ნამქერი «ქარისაგან ჰაერში ატანილი ან სადმე შეგროვებული თოვლია» [ქეგლ V]; იმავე მნიშვნელობისაა **ჩუმქარი**, **ხიაწი**, **ნაბუქი** [ფოჩხუა 1987, 80].

სეტყვა «ატმოსფერული ნალექია, რომელიც ყინულის პატარა მარცვლების სახით მოდის» [ქეგლ VI]; აქვე შეგვიძლია გამოვყოთ მასთან დაკავშირებული სხვა სახელები:

ხორხომელა «წვრილი გაყინული თოვლი» [ქეგლ VIII].

ხომკაკალი «მსხვილი სეტყვა» [ქეგლ VIII].

ლემტერი «სეტყვის ღვარი» [ქეგლ IV].

კობი «მსხვილი სეტყვა» [ქეგლ IV].

კობშიწხალი «ქარიწხალი, რომელსაც თან ახლავს სეტყვა» [ქეგლ IV].

ყინული «ყინვისაგან გამკვრივებული წყალია» [ქეგლ VII], რომელსაც სხვა სახელებიც აქვს:

ლუსკუმი «გამაგრებული ყინული» [ფოჩხუა 1987, 81]

ნაოხი «სქელი ყინული» [ფოჩხუა 1987, 81]

ხორგი «ყინულის დიდი ნატეხი წყალზე» [ქეგლ VIII, 1259]; იმავე მნიშვნელობისაა **ხორდი** [ფოჩხუა 1987, 81], **ხორხალი** [ფოჩხუა 1987, 81].

გაზაფხულზე მდინარის მიერ მოტანილ ყინულს **თოში** ჰქვია [ქეგლ IV], მდინარის ფსკერიდან ამოტივტივებულ თოშს – **ენტელი** [ფოჩხუა 1987, 81].

ყინტორი «წყაროს ყინულს ჰქვია» [ფოჩხუა 1987, 81].

ჭოდი «გაყინული თოვლი» [ფოჩხუა 1876, 81]

მყინვარი «მომრავი ყინულის მკვრივი მასა მთებში» [ქეგლ V]

გლეჩტერი, ხეობის მყინვარი «მარად თოვლიან მთებში წარმოშობილი ყინულის მასა, რომელიც ნელა ეშვება ქვევით» [ფოჩხუა 1987, 81].

ტენიანი ჰაერის გაცივების შედეგად საგნებსა თუ მცენარეებზე შეიძლება გაჩნდეს მცირე ზომის წყლის წვრილი წვეთები.

ცვარი, ნამი «წყლის წვრილი წვეთები» [ქეგლ VIII]; დიდ ცვარს **ღვაფი** ჰქვია, **ნიჟი** – ცვრის უმცირეს ნაწილას [ფოჩხუა 1987, 79].

შეყინული ცვრის სახით გვაქვს **თრთვილი**, რომელიც გაცივებულ მიწაზე დევს თხელ თეთრ ფენად [ქეგლ IV]; იმავე მნიშვნელობისაა **კრინჩხი**, **მარახული** [ფოჩხუა 1987, 79].

წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენების აღმნიშვნელი სიტყვები უხვადაა სხვა ქართველურ ენებშიც.

ზანურში **ჰვემა** || **ჰვიმა** «წვიმას» ნიშნავს.

ჩილამური თიზმა უჩქ, მუჰო ჰვემა ჰოროფას «ცრემლი იმდენი იცის, როგორც წვიმა ავდარში» [ქაჯაია III, 465].

ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსად, მეგრულშიც წვიმის სხვადასხვა სახეები გვაქვს:

ღვარი «კოკისპირული წვიმა» [ქაჯაია III, 175].

ხანდარა «ხანგრძლივი წვიმიანი ამინდი» [ქაჯაია III, 529].

ხელერდი «მაგარი (ხშირი) წვიმა, ღლოფო» [ქაჯაია III, 529].

თქო(რ)ში «ძლიერი წვიმა, თქეში» [ქაჯაია II, 72].

მერეხი «თავსხმა, წვიმა» [ქაჯაია II, 248].

ჰეხი «ქარწვიმიანი ამინდი» [ქაჯაია III, 494].

შ^ამორი «ნელი წვიმა, თქორი» [ქაჯაია III, 275].

სხვა ბუნებრივი მოვლენების აღმნიშვნელი სიტყვებიც საკმაო რაოდენობით მოეპოვება მეგრულს:

მეგრ. **გერანი** «მაგარი ზამთარი, დიდი თოვლი» [ქაჯაია I, 304].

მეგრ. **ქარშუფი** «ქარი და თოვლი ერთად» [ქაჯაია II, 129].

მეგრ. **ჰიხი** «ჰირხლი; წვრილი გაყინული თოვლი» [ქაჯაია III, 479].

მეგრ. **ხილა** «ხის ტოტებზე შემორჩენილი თოვლი, ხურხლი» [ქაჯაია III, 553].

მეგრ. **ჯიშთი** «ძველი თოვლი, ხევში ჩარჩენილი» [ქაჯაია III, 619].

მეგრ. **სალარი** «ყინულის თოში» [ქაჯაია II, 572].

მეგრ. **კირცხი**, **კ^არცხ^ა** «სეტყვა, ხომკაკალი» [ქაჯაია II, 151].

მეგრ. **ყინი**, **ჰინი** «ყინული». ოშუმალო ხოლო მილუ გ^აშნაგორა ჰინი წყარი

«დასაღვეად კიდევ მაქვს გამორჩეული ცივი (ყინული) წყალი» [ქაჯაია III, 225].

მეგრ. **უგურყელი** «მყინვარი» [ქაჯაია II, 55].

მეგრ. **შალარი** «ყინული, ყინვის ლოლუები» [ქაჯაია III, 239].

ქართული ცვარის შესაბამისია მეგრული **ცუნდი** || **ცუნჯი, სუნჯი** «ცვარი, ნამი» [ქაჯაია III, 358].

წყალთან დაკავშირებული ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი სიტყვები სვანურში:

უჩხა, უჩხე «წვიმა». ლწთი მჟიმა აქყიც უჩხა (ბზ) «წუხელ წვიმა არ შეწყვეტილა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 736].

მუს[ყ] «თოვლი». მუს ხყახმჰედ «თოვლს ვაგროვებთ» [თოფურია, ქალდანი 2000, 577].

დწრა «გაყინული თოვლი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 194].

ფითყ «თოვლის ფთილა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 760].

პისყ «წვრილი თოვლი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 682]

თხარსკ «სეტყვა» [[თოფურია, ქალდანი 2000, 264].

სკარხალ «სეტყვა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 708].

დუსარ, **დყისყ** «თრთვილი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 199].

კყარემ «ყინული» [თოფურია, ქალდანი 2000, 352].

ხანსარ «ყინულის დიდი ნამსხვრევი. 2. მყინვარი. 3. თრთვილი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 868].

§4. წყლის ხმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკა

წყლის ხმიანობასთან დაკავშირებული სიტყვები ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდს არ მიეკუთვნება, მაგრამ მაინც ენის სტრუქტურისა და ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველია.

განსახილველი ჯგუფის სიტყვები შეიძლება დაიყოს სხვადასხვა სემანტიკურ ქვეჯგუფებად.

1. მდინარის ხმიანობა

ამ ჯგუფში გაერთიანდება ყველა ის შესაძლო ყრუ ან მკვეთრი ხმაური, რომელიც შეიძლება გამოიწვიოს ჩქარი ან ნელი დინებით მოძრაობა წყალმა.

ჩუხჩუხი «წყლის ჩქარი დინებით წარმოქმნილი ხმიანობა-ჩქრიალი: ნაკადულის ჩქრიალი» [ქეგლ VIII].

რაკრაკი «ხმა, ხმაური (წყაროსი, ნაკადულისა), რაკრაკებს _ რაკრაკის ხმას გამოსცემს» [ქეგლ VI].

ლიკლიკი «პატარა და სწრაფი მდინარის ან ნაკადულის მიერ გამოცემული ხმა _ რაკრაკი. ლიკლიკებს, ლიკლიკით მიედინება (მდინარე, ნაკადული)» [ქეგლ IV].

შხუილი «წყლის სწრაფი დინების ხმა, რისამე მიერ ჰაერის გაკვეთით გამოცემული გაბმული ხმა... მდინარის შხუილი» [ქეგლ VII].

ჩხრიალი (ხმაბამკ.) «სწრაფი დინების ხმა» [წყაროსი, ნაკადულისა].

ჩხრიალებს «ჩხრიალით მიედინება. ჩხრიალ-ჩხრიალი, მრავალგზის ჩხრიალი» [ქეგლ VIII].

წანწკარი || წკანწკარი «წყლის პატარა ნაკადის ხმიანობა, ნაკადულის წანწკარი. წანწკარა _ წანწკარით მომდინარე» [ქეგლ, VIII].

ჩქეფი «ხმაურით დენა (წყლისა) ჩქეფ-ს, სწრაფად ხმაურით დის (მდინარე)» [ქეგლ VIII].

მდინარის ხმიანობის აღმნიშვნელი სიტყვები საკმაო რაოდენობით არის წარმოდგენილი ზანურში.

მეგრ. **მითქართქალ**^ «ღვარად მიედინება». თქართქალი «ბევრის, დიდი მასის ერთად სვლა, ამ სვლის დროს გამოცემული ხმა» [ქაჯაია II, 69].

მეგრ. **მოხირჩანს** «ჩხრიალით მოედინება». ხირჩუა «ჩხრიალით დინება, ღვრა» [ქაჯაია III, 561].

მეგრ. **მიხვარჩალ**^ «მოჩუხჩუხებს», ხვარჩალი «ჩუხჩუხი», ჩხრიალი, წყლის ნაკადის სასიამოვნო დინება [ქაჯაია III, 541].

მეგრ. **ხარხაჩი** «ჩხრიალი (წყლისა)» [ქაჯაია III, 520].

მეგრ. **ხარჩალი** «წყლის ჩხრიალი, ჩუხჩუხით დინება» [ქაჯაია III, 518].

მეგრ. **მეჩხარჩხალანს** «მიჩხრიალებს», ჩხარჩხალი «ჩხრიალი, წყლის ხმაურით

წამოსვლა» [ქაჯაია III, 327].

მეგრ. **შუფინი** «წყლის (მდინარის) ძლიერი დინების ხმაური» [ქაჯაია III, 274].

მეგრ. **ქუმინი** «წყლის ძლიერი ნაკადის ხმა» [ქაჯაია III, 157].

მეგრ. **ხუფუა** «წყლის ხუილით დინება, ხუილი» [ქაჯაია III, 587].

მდინარის ხმიანობის აღმნიშვნელი სიტყვები სვანურში:

სვან. ლი-ჩქჳ-[^]ნ-ე «ჩქეფა» [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 567].

სვან. ლი-თქრ-[^]ნ-ე «სითხის, წყლის თქრიალით დენა» [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 244].

სვან. ლი-შხ[^]ლ-ი «შხუილი წყლის» [თოფურია, ქალდანი 2000, 468].

2. ზღვისა და ტბის ხმიანობა

ზღვა მლაშე წყლის დიდი მასაა [ქეგლ IV], რომელმაც შეიძლება გამოსცეს შემდეგი ხმები:

დგაფუნი «ტალღების ხეთქების ხმა» [ფოჩხუა 1987, 97].

კუხუნი «ქუხილის მსგავსი ხმა ზღვის ღელვისა» [ქეგლ IV].

ტბა «ბუნებრივი წყალსატევი, რომელიც არ უკავშირდება ზღვას ან ოკეანეს» [ქეგლ VI]. ტბამ შეიძლება გამოსცეს **ბუყბუყი** (ხმაბაძვ.) ნაწყვეტ-ნაწყვეტი, ნელი ყრუ ხმაურობა [ფოჩხუა 1987, 97].

ზღვის ხმიანობის აღმნიშვნელი სიტყვები ზანურსა და სვანურში:

მეგრ. **შხუფინი** «წყლის ტალღების ხმაური _ დგაფუნი» [ქაჯაია III, 286].

სვან. **ჟიტყ**: ჟიტყ-ჟატყ «ტალღის მოტყლაშუნების ხმა» [სანიკიძე 1977, 27].

3. ატმოსფერულ ნალექებთან დაკავშირებული ხმიანობა

წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენებიდან ინტერესს იწვევს წვიმა და თოვლი, მათ მიერ გამოცემული ხმა.

შხაპუნი «წვიმის ხშირი და მსხვილი წვეთების სხმის, ცემის ხმა, შხაპა-შხუპი» [ფოჩხუა 1987, 77].

წკაპუნი, წკაპაწკუპი «პატარა მკვრივი სხეულის ან წვეთის მაგარ საგანზე დაცემის ხმა. წვეთების წკაპუნი» [ქეგლ VIII].

ჭყაპუნი, ჭყაპანი «რაიმე სითხის, წვეთის დაცემის ხმა» [ქეგლ VIII].

ჭყუჭყუი «წვეთის დაცემის ხმა» [ფოჩხუა 1987, 93].

ჭყაპი «გამდნარი თოვლისაგან დაყენებული წყალი» [ქეგლ VIII].

ატმოსფერულ ნალექებთან დაკავშირებული ხმიანობა ზანურსა და სვანურშიც საკმაოდ მოიპოვება:

მეგრ. **თქვარშალი** «ძლიერი წვიმის წამოსვლა» [ქაჯაია II, 70].

მეგრ. **ჭყვარტაფი** «დაშხეფება» [ქაჯაია III, 314].

მეგრ. **ჩხაპალი** «წვრილი წვიმა, შხაპუნი» [ქაჯაია III, 326].

მეგრ. **წკვარწკვალი** «წურწური, წვეთებად დენა _ ღვრა სითხის» [ქაჯაია III, 429].

სვან. **ყვლიტ** «წვეთების ხმა» [სანიკიძე 1977, 26].

სვან. **წყიგ**, **წყიგწყაგ** «წვეთის დაცემის ხმა» [სანიკიძე 1977, 26].

სვან. **თხიკ**, **თხიკთხაკ** «სითხის წვეთის ზედიზედ მაგარ რამეზე დაცემის ხმა» [სანიკიძე 1977, 27].

სვან. **რიფ** «თოვლის მოწყვეტის ხმა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 689].

სვან. **შხსლ** «შხაპუნი, შხუილი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 826].

4. წყალში რისამე ჩავარდნის ან მოძრაობის ხმა

წყალში რისამე ჩავარდნას ან მასში რაიმე საგნის მოძრაობას თან ახლავს გარკვეული ხმა, რომელიც სათანადოდ ასახულია ენის ლექსიკურ ფონდში.

თქაფუნი «სითხის დაღვრის ხმა, სითხეში რისამე ჩავარდნის, სითხეზე დაცემის ხმა» [ქეგლ IV].

თხლაშათხლუმი «წყალში ფეხების ცემის ხმა» [ფოჩხუა 1987, 97].

ტყაპუნი, **ტყაპანი** «რისამე ბრტყლად, მძიმედ დაცემის ხმა» (მაგარ ზედაპირზე ან წყალში) **ტყაპატყუპი** _ ხშირი **ტყაპუნი**» [ქეგლ VII].

ყლანტი «წყალში კენჭის ჩაგდების ხმა» [[ფოჩხუა 1987, 97].

ყლაპანი «წყალში ჩავარდნის ხმა» [ფოჩხუა 1987, 97].

შლაპუნი «წყლის ზედაპირზე მოქნილი რისამე ცემის ხმა» [ფოჩხუა 1987, 97].

ჭლაპაჭლუპი «წყალში რისამე მოძრაობით გამოცემული ხმა» [ქეგლ VIII].

ჭყაპუნი «სველ, ტალახიან ადგიალს სიარულის ხმა» [ქეგლ VIII].

ჭუპჭუპი «სითხის მოძრაობის ხმა [ქეგლ VIII].

ჭყუმპალობა «წყალში თამაში» [ქეგლ VIII].

სათანადო სიტყვები დაფიქსირებულია ზანურსა და სვანურში:

მეგრ. **დგვაფინი** «ხმაურით ჩავარდნა წყალში, ტლაპოში» [ქაჯაია I, 452].

მეგრ. **დღვაბაფი** «ჩავარდნა, ტყაპანი (წყალში)» [ქაჯაია I, 521].

მეგრ. **ჭყაპური** «ჭყუმპალი, მღვრიე წყალში ჭყუმპალობა» [ქაჯაია III, 495].

მეგრ. **დღვებინი** «ტოპვა, ტლაპოში სიარული, წყალში ჩავარდნა» [ქაჯაია I, 521].

მეგრ. **წყუტაფი** «სითხეში საგნის ჩაგდებისას გამოცემული ხმა» [ქაჯაია III, 454].

მეგრ. **დინოტყვაპუა** «ტყაპანის გადენა, ჩავარდნა წყალში» [ქაჯაია I, 471].

სვან. **გვლიბ**, **გვლიბგვლაბ** «სითხეში მძიმე რამეების ზედიზედ ვარდნის ხმა» [სანიკიძე 1977, 27].

§5. წყალთან დაკავშირებული ზმნური ფუძეები

წყალი მრავალი ფუნქციის მქონე ნაერთია, შესაბამისად – სხვადასხვა მოქმედებისა თუ მდგომარეობის გამომხატველი, ამიტომაც, ბუნებრივია, სათანადო ზმნებიც საკმაო რაოდენობით მოიპოვება.

განსახილველი სიტყვები შეიძლება დაიყოს სხვადასხვა ჯგუფებად:

1. წყალ ფუძისაგან ნაწარმოები სიტყვები, 2. წყლის მოძრაობის გამომხატველი სიტყვები, 3. წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენების აღმნიშვნელი ზმნები.

1. წყალ ფუძისაგან ნაწარმოები სიტყვები:

წყლავს ზმნაა, მისგან ნაწარმოებია მიმღეობა **წყლული**.

«წყლა (წყლისა) ძვ. ჭრა, კოდვა (შდრ. წყლული)... წყლავ-ს. გარდამ. 1. (მო)წყლა, (მო)უწყლავს) ჭრის, კოდავს. 2. ს-წყლავ-ს (მოსწყლა, მოუწყლავს მისთ{თვის}): გულს სწყლავს იგივეა, რაც გულს უწყლავს. «ვერ წარმოიდგენ, როგორ გულს მწყლავს ეს ძმათა მტრობა» [ი. მაჩაბ. თარგ.]. წყლავ-ს² (მო)წყლა, (მო)უწყლავს) კუთხ. (ხევს.) იგივეა, რაც რწყავს. წყლევა (წყლევისა) კუთხ. (ფშავ., ხევს.) სახელი აწყლევს ზმნის მოქმედებისა. წყლის დალევინება (ძროხა, ცხენი) [ქეგლ II, 1212].

საბას ლექსიკონში **წყლვა** არს «დაკოდვა მახვილითა» [საბა 1993, 395].

«დაჭრის, დაკოდვის, დაწყლულების» მნიშვნელობა აქვს **წყლვა** სიტყვას დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში [დ. ჩუბინაშვილი 1984, 1699].

სწყალობ-ს ზმნაა, მისგან ნაწარმოებია მასდარი **წყალობა**. *წყალ: მე-წყალ-ის, სა-წყალ-ი, წყალ-ობა [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 675]. **წყალობა** 1. კეთილგანწყობილება, კარგი დამოკიდებულება: «რისხვაც ვიცი და წყალობაც» (ნ. ლორთქ.). 2. კარგი რამ, სიკეთე «მამ მიყავ ერთი დიდი წყალობა, მასმინე შენი გალობა!» (რ. ერისთავი) || მოწყალება, გასაკითხი. [სოფიო] ჭამდა საჭმელსა ნაზად, თითქოს მტრისას იჯდა და მტრის წყალობას ჭამდა (ლ. არდაზ.) || ფიგურ. ადამიანიც სარგებლობს ბუნების უხვი წყალობით (უიარ.) || ნაწყალობევი, საჩუქარი «გამოვდევი სარს თქვენი წყალობა ჩოხა» (აკაკი) [ქეგლ VIII].

სულხან-საბა **წყალობას** ასე განმარტავს: წყალობა არს მწუხარება სხვისა ბოროტსა ზედა [საბა 1993, 392].

წყალობა არის მოწყალება, ლმობიერად მიხედვა; ნიჭი, საბოძვარი [დ. ჩუბინაშვილი 1984, 1697].

ნ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში წყალობა ასეა განმარტებული: წყალობა – მიტევება შეცოდებისა, ლმობიერად მიხედვა, ანუ ნიჭი ჯილდოდ კეთილისა წილ [ნ. ჩუბინაშვილი 1961, 456].

წყალ სიტყვისაგან ნაწარმოებია ზმნა **რწყავს**; ამ უკანასკნელს ემყარება მასდარი **რწყვა**. «**რწყავს** – წყალს ასხამს, წყალს მიუშვებს (მცენარეს, ნათესს, მიწას) შდრ. ირწყვება, რწყვა, რწყული, მრწყველი, ნარწყავი, სარწყავი, ურწყავი.

რწყული – რაც ირწყვებოდა, მორწყული, რწყულება (სპეც.) წყლის დაღვეინება (პირუტყვთათვის) [ქეგლ VI].

მ. ჩუხუა რ-წყვ, რ-წყევ, გამო-რწყვ-ა, რ-წყევ-ა სიტყვებს ერთმანეთთან აკავშირებს; მისი აზრით, ეს ძირები წყლის აღმნიშვნელი ძირებია, რაც ჩანს ნე-რწყვ-ში [ჩუხუა 2000-03, 316].

სწყურია – 1. წყურვილს გრძნობს (წყლის). აქედან მასდარი – **წყურვილი** წყლის სმის სურვილი, მოთხოვნილება (წყურვილს მოიკლავს – იმდენს დაღვეს (წყალს, ღვინოს) [ქეგლ VIII].

ზანურში **ჰყოლ-** და **წყარ-** ფუძეთაგან ნაწარმოებ ზმნურ ფუძეებად მიაჩნიათ:

ჰყოლოუნ-ს «ჰრის, კოდავს». მისგან იწარმოება მასდარი **ჰყოლოუა** «დაკოდვა; დაჰრა». ტყვიამ ჰყოლირს წამალი ოხვარ «ტყვიით დაჰრილს წამალი შველის». **ჰყოლირობა** – ჰრილობა ... იცალი ნწარე ჰყოლირობა შხვა ტყვიამე ვეშედირთუ «ისეთი მწარე ჰრილობა სხვა ტყვიისაგან არ შედგება» შდრ. რაჰ. ჰყალვა გაკაწვრა (ვ. ბერ.) [ქაჯაია III, 503].

ჰყოლოფა «წყალობა», უჰყოლოფუნს «სწყალობს», სქანი ჰყოლოფა მათუ თინა «შენი წყალობა არის ის». ჰყოლოფუა იგივეა, რაც ჰყოლოფა «წყალობა». კოც ჰკვიმა უჰყოლოფი «კაცს წვიმა უწყალობე» [ქაჯაია III, 503].

წყორუა – მასდარი «განელება, გაზავება, ერთმანეთში შერევა».. **წყორუნს** – ზმნა. დუდიშ ობონალი წყარს წყორუნს «თავის დასაბან წყალს ანელებს» [ქაჯაია III, 452].

რწყულა – სახელი «{მო}რწყვა». **რწყუნს** – ზმნა გოლოფას ათე დიხას რწყულა ოკო, ვარა ეცერი ვამურს «გვალვამი ამ მიწას მორწყვა უნდა, თორემ მისხალი არ მოვა» [ქაჯაია II, 562].

გამორწყვის ე. ი. წყლის გამოდენის მნიშვნელობით გამოიყენება ფუძე **ნ-ჰყ** (**რ-ჰყ**) ზანურში, რაც წყლის აღმნიშვნელი ძირია (ო-**ნჰყ**-ან-ს მუწუკის « მუწუკს შარავს გამოადენს», **ნჰყ**-ავ-ა «გამორწყვა»). ეს ჩანს ზან. (მეგრ.) ლე-**{რ}ჰყვ**-ა-ში «ნერწყვი» [ჩუხუა 2000-03, 317]. წყალ ძირთან შეიძლება დავაკავშიროთ რწყია – სახელი, არწყენს – ზმნა «პირლებინება, რწყევა». ათე დედიბიჰ გეკაარწყუუ «ამ დედაბერმა ამოარწყია» [ქაჯაია II, 562].

სვანურში, მ. ჩუხუას აზრით, **წყ**- წყლის აღმნიშვნელი ძირია **შყ-ყ**, რომელიც გამოიყოფა რეცხვის, გამორწყვის ე. ი. წყლის გამოდენის მნიშვნელობებში. სვან. **შყ-ყ-ეგ**-/შყ-ყ-იგ: «გადაადრობს ტყავს», «მოხდის» – ხ-ა-შყ-ყ-ე-ე – ზმნა. ლული%იეს ლ^ძიჰ^ნლო ტუფი ლიშყ-ყ-ეე ხაკუ (ზზ) «ცხვარს დაკვლის შემდეგ გატყავება («ტყავის გაძრობა») უნდა».

ა-შყ-ყ-დ-ი ზმნა «რეცხავს», აქედან სახელი ლიშყ-ყ-დი «რეცხვა». ითქს ჟი ლიშყ-ყ-დი ხაკუ «მარცვალს გარეცხვა უნდა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 466]. **შყ-ყ** რომ «წყლის» აღმნიშვნელი ძირია, ეს ჩანს სვან. ნა-შყ-ყ «ნერწყვში». სვან. **შყ-ყ-ეგ**-, **შყ-ყ-ედ**-, ნა-შყ-ყ (*ჰყ-ყ) [ჩუხუა 2000-03, 317].

2. წყლის მოძრაობის გამომხატველი ზმნები

მდინარე, როგორც ვიცით, ბუნებრივ კალაპოტში მოძრავი წყალია და, ბუნებრივია, მოქმედებას გამოხატავს.

ამ ჯუგფში შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფი. კერძოდ წყლის მოძრაობის გამომხატველი ზმნები, წყალში მოქმედებისა და წყლის გამოყენებასთან დაკავშირებული ზმნები.

წყლის მოძრაობის გამომხატველი ზმნები:

დის, იდენს, მიედინება, დენა. «**დენა** სახელია, **დის**, **სდის**, **ადენს** ზმნის მოქმედების გამომხატველია – განუწყვეტელ ნაკადად მოძრაობა, წყლის დენა» [ქეგლ III].

ღელავს, **მოღელავს** «1. ირხევა, მოძრაობს ტალღებად. ზღვა ღელავს 2. გადატ. ირხევა და ელვარებს მცენარეულობა (ყანა, ბალახი). 3. სულიერ წონასწორობას კარგავს, მოუსვენრადაა» [ქეგლ VII]. **გადმოხეთქს** «ნაპირებიდან გადმოვა ერთბაშად, გადმოსკდება (მდინარე). მდინარემ ჯებირი გადმოხეთქა» [ქეგლ III].

ციგლიცებს «სწრაფად და მოხდენილად მოძრაობს, თამაშობს. ჩანჩქერი ციგლიციით ჩამოდის (ფიგურ.)» [ქეგლ VIII].

გუბდება «გუბედ დადგება, – დატბორდება (წყალი)» [ქეგლ II].

დიდდება «დიდი გახდება, – გაიზრდება» [ქეგლ III].

ლიცლიცებს «1. ლიცლიცი გააქვს. ზღვა ლიცლიცებს. 2. პირამდე სავსეა (სითხით). გალიცლიცებულია ჭიქაში წყალი».

ლიცლიცი «წყლის ზედაპირის ნელი მოძრაობა, რხევა, ტბის ლიცლიცი» [ქეგლ IV].

მოაქცევს, მოიქცევა, მოექცევა, მოქცევა «ზღვის დონის პერიოდული აწევა, მატება (საპირისპ. მიქცევა, უკუქცევა)» [ქეგლ V].

დულს «ძლიერი გაცხელებისაგან ორთქლდება და მოძრაობაში მოდის, ბუმტებს ისვრის (სითხე)» [ქეგლ III].

ორთქლდება «ორთქლად იქცევა. წყალი აორთქლდა. ორთქლი – აირისებური მდგომარეობა, რომელშიც გადადის სითხე გათბობის შედეგად» [ქეგლ VI]. დაწყდება «1. გაწყდება (სიმები დაწყდა). 2. გაწყდება, დაიხოცება. 3. დინებას შეწყვეტს (წყალი). რუ დაწყდა – წყალი დაწყდა» [ქეგლ I, 450].

წრეტს «სითხისაგან დაცლის (რასმე), დაწურავს» [ქეგლ VIII].

წყლის მოძრაობის გამომხატველი ზმნები საკმაო რაოდენობით მოიპოვება ზანურშიც.

წაწუნს «აავსებს, გაალიცლიცებს», წაწილი «სითხით გავსებული» [ქაჯაია III, 407].

წენს «იღვრება, ისხმება», წიმა «ღვრა, სხმა». წყარი წენს «წყალი იქცევა» [ქაჯაია III, 414].

გუბუნს «აგუბებს», გუბუა «დაგუბება, დაგუბვა». წყარს გუბუნა დო უკული უტენა «წყალს აგუბებენ და შემდეგ უშვებენ» [ქაჯაია I, 410].

ოტიტინუანს «პირამდე ავსებს, აპიპინებს», ტიტინაფა «გაპიპინება». ვედრა დუდიმა გაატიტინუუ წყარით «ვედრო თავამდე გაავსო წყლით» [ქაჯაია III, 27].

ფუნს «დულს». წყარიშ ფუნაფაშა ვა მაჯინინე «წყლის დულილს ვერ დაველოდები» [ქაჯაია III, 113].

ქარჩალანს «უხვად იღვრება, ჩქრიალებს», ქარჩალუა «ჩქრიალი» [ქაჯაია III, 129].

იქვანთ^ «ტალღები ნელა ირხევა», ქვანთინ-ი, ქვათაფი «ტალღების ნელი რხევა, ქანაობა». მინდორ ვაჩქ^, მუკი-მუკი წყარი ქვანთ^ მორიათ^ «მინდორი არ ჩანს, ირგვლივ წყლის ტბორი დგას ბევრი» [ქაჯაია III, 135].

ოქ>ქირჩინუანს «ერთბაშად გადაასხამს», ქირჩინი «ერთბაშად გადასხმა, დენა (წყლის). იჭუუ წარიში ქირჩინქ «იქნა წყლის ერთბაშად დენა» [ქაჯაია III, 147].

ღვარღვალანს «იღვრება», ღვარღვალი «ძლიერი ღვრა». 2. ძლიერი დულილი. წყარი ღვარღვალანს «წყალი ძლიერ დულს» [ქაჯაია III, 176].

ჩხ^რჩხავი «წყლის ჭავლებად გადმოფრქვევა» [ქაჯაია III, 338].

წყლის მოძრაობის გამომხატველი ზმნები სვანურში:

ოხCEზი «სდის, ჩამოუდის». ბეჩყის ნენსგა ლექყა ოხოზი დოღრა (ბქ2) «ბეჩოს შუაზე მდინარე დოღრა ჩამოუდის» [თოფურია, ქალდანი 2000, 652].

ბიდე «ღვრის, ასხამს». ზურ%ილდ ხარშყ ჩყაბიდ «ქალმა ნახარში (წვენი) დაღვარა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 153].

კყწთხე «წვეთავს». ჟაჩხენქა ადრწყ კყწთხე «ტიკიდან არაყი წვეთავს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 354].

ფუე «1. დულს, ფუეა ლიც _ დულს წყალი». 2. დელავს, ძულუა ფუე «ზღვა დელავს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 768].

ცხყიდე «წყალს კეტავს», ლიცხყდე «გადაკეტვა, შეწყვეტა». ლაჰრწყყი ლიცი ლიცხყდე ლეჰრწყის ჩყაფჰაყი «არაყის გამოხდისას წყლის შეწყვეტა საარაყე მასალას აფუჰებს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 477].

ხ-აზყიბ «აღმოცენებულია, ამოსულია, {გა}მოდის (წყარო). ნენსგა სოფელისგა

ხაზყიბ სგიმ «შუა სოფელში ამოდის ვეძა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 30].

ხ-აზზზ^ნე, ხ-აზფზ^ნე «აპკურებს, ასხურებს». დინასი უკყდაყებიშ ლიც ესბ^ფხნებ «ქალიშვილსაც უკვდავების წყალი აპკურეს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 21].

წყალში მოძრაობასთან დაკავშირებული ზმნები

წყალს ფართო გამოყენება აქვს, იგი გამოიყენება დასაბანად, სარეცხად, საცურაოდ... თითოეული დანიშნულება შესაბამისი ზმნით გადმოიცემა. წყალში მოძრაობასთან დაკავშირებით გამოიყოფა შემდეგი ზმნები:

ცურავს «წყლის ზედაპირზე, წყალში მოძრაობს (ფარფლების, ხელ-ფეხის მოსმით)» [ქეგლ VIII].

ყვინთავს «ცურაობის, ბანაობის დროს წყალში იმალება თავიანად» [ქეგლ VIII].

ყურყუმელაობს «ბანაობის, ცურაობის დროს წყალში ჩამალვა» [ქეგლ VIII].

ტოპავს «დადის წყალში ფეხით» [ქეგლ VI].

ტივტივებს «ტივტივით ცურავს, მოძრაობს. ტივტივი – რაიმე საგნის, სხეულის მოძრაობა სითხის ზედაპირზე ისე, რომ არ იძირებოდეს» [ქეგლ VI].

ჩაძირავს – ძირავს «ზღვის, მდინარის ძირში, ფსკერზე მოაქ- ცევის» [ქეგლ VIII].

წყლის გამოყენებასთან დაკავშირებული ზმნებია:

რეცხავს «ჭუჭყს აცლის წყლით» [ქეგლ VI].

წურავს «მოჭერით, დაწნებით სითხეს ადენს» [ქეგლ VIII].

სვამს «რაიმე სითხეს იღებს (ორგანიზმში), წყალს სვამს» [ქეგლ VI].

ტუმბავს «ტუმბოთი ამოიღებს (სითხეს). წყალი ამოტუმბეს» [ქეგლ VI].

ასველებს «სველს ხდის, – სითხით გაჟღენთს. წვიმამ მიწა დაასველა» [ქეგლ I].

ბანაობს «წყალში ევლება; ტანს იბანს» [ქეგლ I].

ამ სახის ზმნები, ბუნებრივია, გვხვდება ზანურსა და სვანურშიც:

მეგრ. **ნჩურუნს** «ცურავს». თაურე მიდანჩურ^, თეურე მიდანჩურ^: «აქეთ გაცურა, იქით გაცურა» [ქაჯაია II, 406].

მეგრ. **წყვინთუნს** «ყვინთავს», წყვინთუა «ყვინთვა» [ქაჯაია III, 450].

მეგრ. **ყვინთუნს** «ყვინთავს», ყვინთუა «ჩაყვინთვა, ჩაყურყუმელაება». დუდიშ ყვინთუა «თავის ყვინთვა» [ქაჯაია III, 210].

მეგრ. ფაფინი «ტივტივი», იფაფუ «ტივტივებს» [ქაჯაია III, 90].

მეგრ. გაანდუანს «ძირავს», გონდულა «ჩაძირვა». ჩურუა ვანოჩქვე დო წყარს გიინდუ «ცურვა არ სცოდნია და წყალში ჩაიძირა» [ქაჯაია I, 378].

მეგრ. წილიხუნს «წურავს», წილოხუა «გაწურვა». ონახვალი მანგარას ოკო გოწილოხე «სარეცხი მაგრად უნდა გაწურო» [ქაჯაია III, 413].

მეგრ. წირდუ(ნ) «იწრიტება», წირადა «წრეტა». ჭინი წირდუ «ყინული იწრიტება» [ქაჯაია III, 419].

მეგრ. რჩხუნს «რეცხავს», რჩხულა «რეცხვა». ქააცალი, სენს რჩხუნს «აცალე, თეფშს რეცხავს» [ქაჯაია II, 555].

მეგრ. ღვარჯალანს «წყალში (მდინარეში) კარგად იბანს, სუფთავდება» [ქაჯაია III, 177].

მეგრ. ბონუნს «ბანს», ბონუა «დაბანა». მედეჯემ ჩილი ონჯუას დიჭყანს პიჯიმ ბონუას «მეღორის ცოლი სადამოს დაიწყებს პირის ბანას» [ქაჯაია I, 251].

მეგრ. შოლუნს «ასველებს», შოლუა «დასველება». იში ჩილამური შოლუნს ირფელს «მისი ცრემლი ასველებს ყველაფერს» [ქაჯაია III, 265].

მეგრ. შუნს «სვამს», შუმა «სმა». ხოჯეფქ წყარი ვაშვეს «ხარებმა წყალი არ დალიეს» [ქაჯაია III, 269].

სვან. ლიცროჶ'ლ, ბზ იცროჶ'ლ «ცურაობა, ცურავს». მი გეგიდ ამთჶერ ლიცროჶ'ლ (ბზ) «მე გეგიმ მასწავლა ცურაობა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 474].

სვან. ლიჶ'ლႁႁ «ჩაძირვა», იჶ'ლႁႁ «იძირება» ჩჶ'ალმნდ[ს] ლიჶ'ლႁႁ ლოხბინა «ხომალდს ჩაძირვა დაუწყია» [თოფურია, ქალდანი 2000, 482].

სვან. ლიჶ'რწნდინ%ილ, იჶ'რწნდინ'ლ «ტივტივი, ტივტივებს». ძულჶ'აისგა ლიცდ ლიჶ'რწნდინ'ლ ათბ'ნნე ბეფმჶს «ზღვაში წყალმა ბავშვს ტივტივი დააწყებინა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 451].

სვან. ანწ'რე «წურავს, წრეტს». ნაღჶურდ მ'ჶირ ლერჶჶ'არ ქად'ნწ'რე «ვაჶმა სველი ტანსაცმელი გაწურა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 54].

სვან. აძღრე «ასველებს». უჩხად ჩჶ'ამძღირე «წვიმამ დამასველა»

სვან. ათჶ'ლი, ათჶ'ნე «ასმევს, არწყულებს». გოგი ჩ'ჶს ათჶ'ნე «გოგი ცხენს არწყულებს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 32].

სვან. აბრ'ლი «ბანს». ლ'ჯაჲშ ჩუ ლ'მზარ'ილინ «რძით ბანდა თურმე» [თოფურია, ქალდანი 2000, 23].

სვან. ალცუნე «რწყავს». ამნოშ ლაროლს ი დაბარს ალცუნეხ «ამით სათიბებს და ყანებს რწყავენ» [თოფურია, ქალდანი 2000, 43].

სვან. იყრი «სველდება». ლათ უჩხაისგა ათჲჟირენ «გუშინ წვიმაში დავსველდი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 295].

3. წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენების აღმნიშვნელი ზმნები

წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენებიდან ჩვენთვის საინტერესოა ატმოსფერული ნალექები (წვიმა, თოვლი, სეტყვა...), რომლებიც წყლის წვეთების სახით ეცემიან დედამიწაზე; მათ შესაბამისი მოქმედების აღმნიშვნელი სიტყვებიც მოეპოვებათ.

წვიმ-ს «წვიმა მოდის; გადაუღებლად წვიმს» [ქეგლ VIII].

თოვ-ს «თოვლი მოდის» [ქეგლ IV].

ცრის «წვრილად წვიმს, _ თქორავს» [ქეგლ VIII].

წინწკლავს «ცოტათი წვიმს» [ქეგლ VIII].

დასეტყვავს «სეტყვა დააზიანებს (ყანას, ვენახს)» [ქეგლ III].

ბარდნის «მსხვილ ფარტენებად თოვს, ბარაქიანად ბარდნის» [ქეგლ I, 120].

ქირსლავს «წვრილად თოვს» [ფოჩხუა 1987, 79].

ბრილავს «მსხვილ ფანტელებად თოვს» [ფოჩხუა 1987, 79].

ზანურში გვაქვს:

მეგრ. ჭვინს «წვიმს», ჭვიმა «წვიმა». გითოჲუნელი ჭვიმა «გადაუღებელი წვიმა» [ქაჯაია III, 467].

მეგრ. თუნს «თოვს». მის გიძირ' თეცალი ზოთონჯი დო თუალა? «ვის გინახავს ასეთი ზამთარი და თოვა» [ქაჯაია II, 64].

მერ. კირცხანს «სეტყვავს». ქოთ ჭვინს, ქოთ კირცხანს, ქოთ თ'ნს «კიდეც წვიმს, კიდეც სეტყვავს, კიდეც თოვს» [ქაჯაია II, 151].

მეგრ. ხომქორანს «მსხვილად თოვს». თ'ნც დო თ'ნც, ხომქორანც' «თოვს და თოვს, ხომკაკლავს» [ქაჯაია III, 575].

მეგრ. ჩქაფალანს «ოდნავ თოვს» თირქ ქომორთუ დო დიხა მოჩქაფალუუ «თოვლი

მოვიდა და მიწა ოდნავ დაფარა» [ქაჯაია III, 321].

მეგრ. ციზანს «წვრილად წვიმს, ცრის» [ქაჯაია III, 348].

მეგრ. შხაფალანს «ნამავს, შხაპუნებს». დომხაფალუ გოროხი, მუთ აიშახ გოგოლოფი «დანამე ბელტები, რაც აქამდე გაგვალე» [ქაჯაია III, 282].

სვანური:

სვან. უჩხე «წვიმს». ჩიზგ უჩხე, ჩიზგ შდუე «ყველგან წვიმს, ყველგან თოვს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 736].

სვან. შდუეჶ, შდუე «თოვს». ეჯ ლეთ ლნÁდი ბ^გიდ შტუჶა «იმ ღამესაც მაგრად თოვდა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 816].

სვან. ჳშიშგარე, შიშგარე «ჟუჟუნა წვიმა მოდის». ლადელი თელ ლნდეღ ჳშიშგარი «დღეს მთელი დღე ჟუჟუნა წვიმა მოდის» [თოფურია, ქალდანი 2000, 129].

სვან. ხ-აწფხ^ნ-ე «აწინწკლავს, ოდნავ აწვეთებს» [თოფურია, ქალდანი 2000, 90].

§6. წყალ- ფუძე ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში

ფართოდ გამოიყენება წყალ- ფუძე ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში, როგორც დამოუკიდებლად, ისე კომპოზიტებისა და შესიტყვებების შემადგენლობაში, რაც ასახულია როგორც კრებსით «ტერმინოლოგიურ ლექსიკონში», ისე სპეციალურ სამეცნიერო ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებში.

წყალი, როგორც ტერმინი, მრავალი სამეცნიერო დარგის კუთვნილებაა და სათანადო ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებში არის წარმოდგენილი (ქიმია, ფიზიკა, გეოგრაფია, გეოლოგია, სოფლის მეურნეობა, ნიადაგმცოდნეობა და სხვა).

წყალთან დაკავშირებული სიტყვა წყარო ასევე სხვადასხვა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის კუთვნილებაა, მათ შორის – ისტორიისაც («საბუთი, დოკუმენტი»).

წყლის ფართო გავრცელება და გამოყენება აისახება ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებშიც. არის ტერმინები, რომლებიც მხოლოდ ამა თუ იმ დარგის კუთვნილებაა.

ქიმის ტერმინოლოგიაში გამოიყენებული ტერმინებიდან შეიძლება დავასახელოთ: წყალაირი, წყალბადიონი, წყალბადის ელექტროდი, წყალბადური ბმა, ნახშირწყალბადი, ფოსფორწყალბადი, წყალჟანგი, ორთოწყალბადი, ოკლუზირებული წყალბადი,

ნახშირწყალბადი, წყლის ანალიზი, წყლის ორთქლი, წყლის კატიონირება [ქიმ. ტერმ. 1970].

ასევე ფიზიკის ტერმინოლოგიაში საკმაოდ გვხვდება წყლის შემცველი ტერმინები: წყალხაზი, ატომური წყალბადი, თხევადი წყალბადი, მოლეკულური წყალბადი, ვერცხლისწყლიანი ბარომეტრი, კრისტალიზაციური წყალი, წყალჭავლური ტუმბო, ვერცხლისწყალი, პარაწყალბადი, წყლის ტუმბო... [ფიზ. ტერმ. 1960].

გეოგრაფიის ტერმინოლოგიაში გამოიყენება ტერმინები: აუზი მტკნარწყლიანი, ბალანსი წყლისა, დაბალი წყალი, თერმული წყლები, წყლის რესურსები, წყალგამტარი ქანები, წყლის ჰორიზონტი, წყალ-აკუმულაციური რელიეფი... [გეოგრ. ტერმ. 1967].

სოფლის მეურნეობის ტერმინოლოგიაში გვხვდება: წყალმცენარე, წყალმიმღები კომპი, წყლის ვაზი, წყლის მარაო, წყალი კირიანი, კირწყალი, წყალსაწევი, წყლის კაკალი, აპკისებრი წყალი... [სოფ. მეურ. ტერმ. 1959].

ნავთობის მრეწველობის ტერმინოლოგია იყენებს: წყალემულსიური, წყალი არტეზიული, წყალი ინფილტრაციული, წყალი ტექტონიკური, წყალნავთობნაჯერობა, წყალსაჭირხნი, წყლები კარსტული, წყალი კონტურსგარე... [ნავთ. მრეწ. ტერმ. 1991].

გეოლოგიური ტერმინოლოგია: წყალი მეტეორული, წყალი ფრეატული, წყლის ტუფი, წყარო ტალვეგისა, წყარო სელენიტური... [გეოლოგ. ტერმ. 1941].

გეოფიზიკის ტერმინოლოგიაში გვაქვს: წყალი გადამეტცივებული, წყარო გამოსხივებისა, წყარო განფენილი, რადიუმიანი წყლები, რადიონული წყლები, წყარო რხევისა, წყარო ენერგიისა [გეოფიზ. ტერმ. 1986].

ნიადაგმცოდნეობის ტერმინოლოგია: წყალი კიდული, წყალი სორბირებული, წყალი ჭრუვისა, წყალი დახშული, წყალნახრამი, წყალი კაპილარული [ნიადაგმ. ტერმ. 1998].

წყლის რესურსების მართვის ტერმინოლოგია: როტაციული წყალსაზომი, ჩქარული წყალსაზომი, წყალსატარის წყალმიმღები, წყალშემკრები, დრენაჟის წყლები, ფორის წყლები, მეტამორფული წყლები [წყლის რეს. მართ. ლექს. 2003].

სამედიცინო ტერმინოლოგია: წყალმანკი, წყალუდეგობა, წყლით მკურნალობა, წყლის კიბო, წყლის ცვლა, წყლული, წყლულოვანი არასპეციფიკური კოლიტი, წყლულოვანი სნეულება, წყლის შიში, წყურვილი [სამედიც. ტერმ. 1973].

სპორტული ტერმინოლოგია: წყალბურთი, წყალჯომარდობა, წყალბტომი, წყალში ხტომა, საწყლოსნო სპორტი, წყალსადგური – წყალსპორტის სადგური.

უხვად მოიპოვება ტერმინები, რომლებიც სხვადასხვა მეცნიერებისათვის საერთო ტერმინებს წარმოადგენს:

წყალბადი – ქიმია, ფიზიკა, მედიცინა...

წყალხსნარი – ქიმია, სოფლის მეურნეობა, ნავთობის მრეწველობა...

წყალსაზომი – სოფლის მეურნეობა, ნავთობის მრეწველობა, ფიზიკა, გეოგრაფია...

მინერალური წყალი – გეოგრაფია, გეოლოგია, სოფლის მეურნეობა...

წყალსაცავი – გეოგრაფია, ნავთობის მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა...

ატმოსფერული წყალი – გეოგრაფია, ქიმია, სოფლის მეურნეობა, ნავთობის მრეწველობა...

წყალსადენი – ფიზიკა, ქიმია, სოფლის მეურნეობა...

წყალგამტარი – სოფლის მეურნეობა, ქიმია, ნიადაგმცოდნეობა, გეოგრაფია...

წყალმცენარე – გეოგრაფია, ნიადაგმცოდნეობა, სოფლის მეურნეობა...

წყალდიდობა – სოფლის მეურნეობა, გეოფიზიკა, გეოგრაფია...

წყალგამყოფი – გეოგრაფია, გეოლოგია, სოფლის მეურნეობა...

წყალ- ფუძის შემცველი სამეცნიერო ტერმინები სტრუქტურული თვალსაზრისით შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ: პირველ ჯგუფს შეადგენს ერთსიტყვიანი ტერმინები, რომლებიც მიღებულია დერივაციისა და კომპოზიციის გზით; მეორე ჯგუფს ქმნის შესიტყვებები.

აფიქსაციის საშუალებით მიღებულ ტერმინთაგან შეიძლება დავასახელოთ: უწყლო, გაუწყლოება, წყლიანი, წყალწყალა.

აქვე უნდა აღინიშნოს ე. წ. აფიქსოიდებით ნაწარმოები ტერმინები; აფიქსოიდების როლში გვევლინება ისეთი მორფემები, რომლებსაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს (მაგ., **-ბადი**), სრულმნიშვნელობიანი სიტყვებიდან აფიქსოიდების როლში ძირითადად გვხვდება ზედსართავები, მიმღებები, ზმნისართები (**საზომი, გამტარი, მედეგი, უხვი...**) [ლამბაშიძე 1986, 142]:

-უხვი – სრულმნიშვნელოვანი აფიქსოიდია, რომელიც აწარმოებს თვისების კატეგორიის ცნებათა გამომხატველ ტერმინებს (მაგ., **წყალუხვი**).

-**მცირე** _ აფიქსოიდად ქცეული სრულმნიშვნელობიანი სიტყვაა, იგი აწარმოებს თვისების კატეგორიის ცნებათა გამომხატველ ტერმინებს (მაგ., **წყალმცირე**).

-**გამტარი** შეესატყვისება რუსულ провод, проводный ელემენტებს (მაგ., **წყალგამტარი**).

-**სატარი** სემანტიკურად -**გამტარი** სუფიქსოიდის მონათესავეა. შეესატყვისება რუს. -вод, -водный... ელემენტებს (მაგ., **წყალსატარი**).

-**საჭერი** შეესატყვისება რუს. ელემენტებს держатель, уловитель, იშვიათად პარალელურად ამავე ფუნქციით სინონიმური აფიქსოიდი _ დამჭერიც გვხვდება (მაგ., **წყალდამჭერი**).

-**საზომი** _ ძალიან ფართო გამოყენებისაა, განსაკუთრებით მეტროლოგიაში, საზომ ხელსაწყოთა აღსანიშნავად (მაგ., **წყალსაზომი**).

-**მედეგი** _ თვისების კატეგორიის გამომხატველ ტერმინებს აწარმოებს და მეტად პროდუქტულია (მაგ., **წყალმედეგი**).

-**შელწევადი** _ (მაგ., **წყალშელწევადი**); -**შეულწევი** _ შელწევადის ანტონიმური აფიქსოიდი (მაგ., **წყალშეულწევი**).

-**ქვეშა** _ აწარმოებს თვისების კატეგორიის გამომხატველ ტერმინებს და ტერმინოლოგიურ ლექსიკაში მეტად ფეხმოკიდებულია (მაგ., **წყალქვეშა**).

-**ბადი** შეესატყვისება რუს. -под სუფიქსოიდს. იგი «მბადი» მიმღეობის გამარტივებული ფორმაა, რომელმაც მკვეთრად მოიკიდა ფეხი ქიმიის ენაში ზოგიერთი ქიმიური ელემენტის სახელწოდებად: წყალბადი, გოგირდწყალბადი, ნახშირწყალბადი, ბრომწყალბადი და სხვა. -**ბადი** სუფიქსოიდით წარმოება მხოლოდ ამ ტიპის მაგალითებით შემოიფარგლება [დამბაშიძე 1986, 157-164].

ტერმინის საწარმოებელ საშუალებათა შორის მეტად გავრცელებულია კომპოზიციის ორი ძირითადი სტრუქტურული ტიპი:

ა) **წყალი** + არსებითი (მაგ., წყალაირი, წყალმცენარე, წყალხაზი, წყალხსნარი, წყალბურთი, წყალჟანგი, წყალამწე...).

ბ) **წყალი** + ზედსართავი (მაგ., წყალგამძლე, წყალუხვი, წყალმანკი, წყალსავსე, წყალჭავლური, წყალგაუვალი, წყალგამჯდარი...).

წყალი შეიძლება კომპოზიტური ტერმინის მეორე წევრადაც შეგვხვდეს (მაგ.,

ვერცხლისწყალი, ნახშირწყალი, კირწყალი...).

საკმაოდ ფართო გავრცელებისაა **წყალ** სიტყვა სინტაქსური გზით შედგენილ ტერმინოლოგიურ გამოთქმებში.

ეს ტერმინები ძირითადად ორ მოდელს წარმოგვიდგენს:

ა) **არსებითი + არსებითი**. ამ მოდელში პირველი კომპონენტი მართული მსაზღვრელია (მაგ., წყლის ვაზი, წყლის რესურსები, წყალბადის ელექტროდი, წყლის კაკალი, წყლის ორთქლი, წყლის სვეტი, წყლის ხარისხი, ბარიტის წყალი, ამიაკის წყალი და ა. შ.).

ბ) **ზედსართავი + არსებითი** (მაგ., ხისტი წყალი, მტკნარი წყალი, ტექნოლოგიური წყალი, მინერალური წყალი, ოკლუზირებული წყალბადი, გრუნტის წყალი, არტეზიული წყალი, კონდენსაციური წყალი, დახშული წყალი და სხვა).

მასალად გამოყენებულია კრებსითი «ტექნიკური ტერმინოლოგიისა» და სხვა (20-მდე) ტერმინოლოგიური ლექსიკონების მონაცემები.

§7. წყალი და წყარო ქრისტიანულ ტერმინოლოგიაში

ბიბლიაში – როგორც ახალ აღთქმაში, ისე ძველში – ხშირად გვხვდება **წყალი** და **წყარო** სიტყვები. ისინი გამოიყენება როგორც პირდაპირი, ისე გადატანითი მნიშვნელობით. ერთი მხრივ, **წყალი** წარმოადგენს სიძლიერის, სიწმინდის, კეთილშობილების სიმბოლოს; მეორე მხრივ, იგი უბედურებისა და სიძულვილის მომტანიც შეიძლება იყოს [BC 1985, 70].

წყალი გადატანითი მნიშვნელობით წარმოგვიდგება როგორც ქრისტიანული რწმენის სიძლიერის გამოხატულება, რწმენისა, რომელიც საუკუნოდ რჩება ადამიანის ცნობიერებაში:

«ხოლო რომელმან სუას **წყლისა** მისგან, რომელი მე მივჰსცე მას, არღარა სწყუროდის უკუნისამდე, არამედ **წყალი** იგი, რომელი მე მივსცე მას, ექმნეს მას შინა **წყარო წყლის**, რომელი ვიდოდეს ცხოვრებად საუკუნოდ» [ი 4. 14].

წყალი შეიძლება ნაკურთხი იყოს, რომელიც განწმენდს ადამიანს უკეთურებისაგან: «და გასხურო თქვენ წყალი წმიდაჲ და განსწმდეთ ყოველთაგან არაწმიდებათა თქუენთა

და ყოველთაგან კერპთა თქუენტა განგწმინდე თქუენ» [მცხ. 1985, 36,25].

წყალი სიკეთის მომტანია, ნაყოფიერების სიმბოლოა:

«ვითარცა მალნარნი ბორობანნი და ვითარცა სამოთხენი მდინარესა ზედა და ვითარცა კარავნი, რომელ აღდგნა უფალმან და არა კაცმან და ვითარცა ნაძუნი წყლის კიდესა» [მცხ. 1981, რიცხვ., 24,6].

«და იყოს იგი ვითარცა ხე, დანერგული თანაწარსადინელსა **წყალთასა**, რომელმან გამოსცის ნაყოფი მისი ჟამსა თვისსა და ფურცელნი მისნი არა დასცვენ; და ყოველივე, რაც ყოს, წარემართოს მას» [მცხ. 1983, დავითი, 1,3].

წყალი უბედურებისა და სიძულვილის გამომხატველიც შეიძლება იყოს:

«გამოავლინა მალლით და შემიწყნარა მე და შემიწყნარა მე **წყალთაგან** მრავალთა» [მცხ. 1983, დავითი, 17,17].

«იქმნეს მთავარნი იუდასნი, ვითარცა გარდამცვალებელნი საზუართანნი. მათ ზედა მოვჭვინო, ვითარცა **წყალი**, მიმართებანი ჩემნი» [ოსო 5,10].

ბიბლიურ ლექსიკონში წყარო განმარტებულია როგორც ცოცხალი (გრილი) წყლით სავსე ჭა:

«იესუ... დაჯდა **წყაროსა** მას ზედა» [ი. 4,6].

«და თხარეს მონათა ისაკისთა ჯურღმული ჰევსა მას გერარისასა და პოვეს მუნ ჯურღმული **წყლისა** ცხოველისაჲ» [მცხ. 1981, დაბად. 26,19].

აღნიშნავენ, რომ წყაროებსა და წყალსატევებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდათ ცხელი ქვეყნებისთვის, ამიტომ ხშირი იყო კონფლიქტები წყლის გამო.

«და ამხილა აბრაჰამ აბიმელექს ჯურღმულთა მათთჲს **წყლისათა**, რომელ-იგი მიუღიეს მწყემსთა მათ აბიმელიქისთა» [მცხ. 1981, დაბად. 21,25].

წყაროს გადატანითი მნიშვნელობაც აქვს: ის გულისხმობს სისხლის დენასაც [სიმფ. ლექს. 1986, 763].

«განჴმა **წყაროდ** იგი წიდოვნებისა მისისაჲ» [მრ. 5,29].

«დაჰსცხრა **წყარო** იგი სისხლისაჲ მის» [ლ. 8,44].

«იყო ვინმე მუნ დედაკაცი, რომელი იყო **წყაროდთა** სისხლისაჲთა გუემულ ათორმეტ წელ» [მრ. 5,25].

წყარო საწყისის (წარმოშობის), ღმერთის ნაბოძებისა და თვით ღმერთის

სიმბოლოცაა [BC 1985, 189].

«ეკლესიათა შინა აკურთხევდით ღმერთსა და უფალსა **წყაროდან** ისრაელისათა» [მცხ. 1983, ფსალმ. 67,27].

«რამეთუ ორნი ძმრნიცა ქმნა ერმან ჩემმან მე და დამიტევს, **წყაროდ** წყლისა ცხოველისა და უთხარნეს თავთა მათთა ჯურღმულნი გაკურეტილნი, რომელნი ვერ შემძლებელ არიან დაპყრობად წყლისა» [მცხ. 1985, იერემ. 2,13].

«დასაბამითგან ადგილ სიწმიდისა ჩვენისა. თმენად ისრაილისა, უფალო, ყოველნი დამტევებელნი შენნი სირცხლეულ იქმნედ განმდგომნი ქუეყანასა ზედა დაიწერნედ, რამეთუ დაუტევს **წყაროდ ცხოვრებისა**, უფალი» [მცხ. 1985, იერემ. 17,13].

ახალქართულ ბიბლიაში შესიტყვება **წყაროდ ცხოვრებისა** შეცვლილია **ცხოველმყოფელი წყაროსთვალთ**.

«ისრაელის სასოებაჲ, უფალო! ყველა შერცხვება, ვინც კი მიგატოვებს. შენგან განდგომილნი ქვიშაზე დაიწერებიან, რადგან მიატოვეს **ცხოველმყოფელი წყაროსთვალი** – უფალი» [ბიბლია, 1989, იერ. 17,13].

«მას დღესა შინა იყოს ყოველი ადგილი **წყაროდ** განღებულ სახლსა დავითისსა და მკადრთა იერუსალემისათა გარდასაძრველად და ცოდვილთათჳს დასაპყრებლად» [მცხ. 1982, ზაქ. 13,1].

ქრისტიანულ ტერმინოლოგიაში ხშირად გვხვდება შესიტყვება **ცოცხალი წყალი**. ბიბლიური ლექსიკონის განმარტებით, **ცოცხალი წყალი** არის მუდმივად მოძრავი **წყაროს წყალი**, რომელიც საპირისპიროა წყალსატევებში მდგარი წყლისა.

«და თხარეს მონათა ისაკისთა ჯურღმული კევსა მას გერარისასა და პოვეს მუნ ჯურღმული **წყლისა ცხოველისა**» [მცხ. 1981, დაბად. 26,19]:.

მცხეთური ხელნაწერისაგან განსხვავებით, ახალქართულ ბიბლიაში გვხვდება შესიტყვება **გამდინარე ჭა**.

«თხრიდნენ ისაკის მორჩილნი გერარის ხეობაში და წააწყდნენ იქ **გამდინარე ჭას**» [ბიბლია 1989, დაბად. 26,19].

შესიტყვება «ცოცხალი წყალი» თვით ღმერთის სიმბოლოსაც წარმოადგენს. მცხეთურ ხელნაწერ ქართულ ოთხთავსა და ადიშის ოთხთავში **წყალი ცხოველი** ვარიანტი გვაქვს, ხოლო ბიბლიაში «**ცოცხალი წყაროსთვალი**» და «**ცოცხალი წყალი**».

«რამეთუ ორნი ძღრნიცა ქმნანა ერმან ჩემმანმე დამიტევს **წყაროდ წყლისა** ცხოველისა და უთხარნეს თავთა მათთა ჯურღმულნი განჯურეტილნი, რომელნი ვერ შემძლებელ არიან დაპყრობად წყლისა» [მცხ. 1985, იერ. 2,13].

«რადგან ორი დანაშაული ჩაიდინა ჩემმა ერმა: მიმიტოვეს მე, **ცოცხალი წყაროსთვალი** და ამოკვეთეს თავისთვის ჭები, დანგრეული ჭები, წყალს რომ ვერ იკავებენ» [მცხ. 1985, იერემ. 2,13].

«მიუგო იესუ და ჰრქუა მას: უკუეთუმცა უწყოდე შენ ნიჭი ღმრთისა და ვინ არს, რომელი გეტყვს შენ: მეც მე წყალი, რაა თუ ვსუა, შენმცა ჰსთხოვე მას და გცა მეცა **წყალი ცხოველი**» [ი 4,10].

ასევე ადიშის ოთხთავში: «მასუ მე, შენმცა ითხოე მისგან, ქცა ხოლო თუმცა შენ **წყალი იგი ცხოელი**» [ი 4,10].

საინტერესოა შესიტყვება **წყლით რღუნა**. ქართული ოთხთავის სიმფონიალექსიკონში ის განმარტებულია როგორც **წარღვნა** [სიმფ. ლექს. 1986, 765].

ქეგლის განმარტებით, ეს არის «წყალდიდობა, რომელმაც მთელი დედამიწა დაფარა წყლით» [ქეგლ VIII, 983].

«ვიდრემდე მოიწია **წყლით რღუნა** იგი» [მ. 24,39].

«მოიწია **წლით რღუნა** იგი და წარწყმიდა ყოველი» [ლუკა 17,27].

«ამათგან განეთესნეს ჭალაკნი ნათესავთანი ქუეყანას ზედა შემდგომად **წყლით რღუნისა**» [მცხ. 1981, დაბად. 10,32].

ამავე მნიშვნელობით ასევე გვხვდება **რღუნა**:

«ვიდრემდე მოიწია **რღუნა** იგი» [მ. 24,39 c].

გვხვდება წყლისა და წყაროს შეერთებით მიღებული შესიტყვებებიც, როგორც მხოლოდობით, ისე მრავლობით რიცხვში – **წყარო წყლის, წყარონი წყალთა**.

«რომელი მე მივსცე მას, ექმნეს მას შინა **წყარო წყლის**, რომელი ვიდოდის ცხოვრებად საუკუნოდ» [მცხ. 1986, იოანე 4,14].

ახალქართულ ბიბლიაში **წყარო წყლისა**-ს ნაცვლად **წყლის წყარო** დასტურდება. «არამედ წყალი, რომელსაც მე მივცემ, საუკუნო სიცოცხლისაკენ მიმდინარე **წყლის წყაროდ** იქცევა მასში» [იოანე 4,14]. ამ შემთხვევაში ეს შესიტყვება აღნიშნავს უფლის გზას, გზას სამუდამო ცხოვრებისაკენ. ეს შესიტყვება პირდაპირი მნიშვნელობითაც

გვხვდება.

«თვნიერ წყაროთა წყალთასა და ჯურღმულისა დასაკარებელისა წყალთასა» [მცხ. 1981, ლევ. 11,36].

ახალქართულ ბიბლიაში ეს შესიტყვება მხოლოდ წყარო სიტყვითაა წარმოდგენილი.

«მხოლოდ წყარო და ჭა, წყალსატევი დარჩება სუფთა» [ბიბლია ლევ. 11,36].

«და მოვიდეს ელიმდ, და იყვნენ მუნ ათორმეტნი წყარონი წყალთა» [მცხ. 1981, გამოს. 15,27].

ახალქართულ ბიბლიაში გვხვდება შესიტყვება **სიცოცხლის წყალი**.

«და სული სასძლო ამბობენ: მოდი! და მსმენელმა თქვას: მოდი, და მწყურვალი მოვიდეს, და მსურველმა უსასყიდლოდ მიიღოს **სიცოცხლის წყალი**» [ბიბლია 1989, გამოცხ. 22,17].

«მიჩვენა **სიცოცხლის წყლის** მდინარე, ბროლივით ჭკირვალი, რომელიც ღვთისა და კრავის ტახტიდან მოედინებოდა» [ბიბლია 1989, გამოცხ. 22,1].

როგორც ვხედავთ **წყალი** და **წყარო** გვხვდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე კომპოზიტებისა თუ შესიტყვებების შემადგენლობაში.

ამას გარდა, საეკლესიო ტერმინოლოგიას მიეკუთვნება სხვა სიტყვები და შესიტყვებები: წყალკურთხევა, ნაკურთხი წყალი, წმინდა წყალი...

ნაკურთხი წყალი და **წმინდა წყალი** ბერძნულიდან მომდინარე აიაზმა-ს სინონიმებია.

საბა: «**აიაზმა** ბერძულია, ქართულად წმიდა წყალი ჰქვიან».

ქეგლ: **აიაზმა** ნაკურთხი წყალი... წმინდა წყალი.

გვხვდება ასეთი შესიტყვებაც: **აიაზმის წყალი** (ქეგლ).

ქართველურ ენათაგან ზანური ენის მეგრულ დიალექტში გვხვდება ქართული სალიტერატურო ენიდან ნასესხები და რიგი ფონეტიკური გარდაქმნებით მიღებული **წაკურთხია**, რაც «წყალკურთხევას» ნიშნავს.

წაკურთხიას მივოტეთ ფართო-ფართო თქუალა «წყალკურთხევის დღეს მივატოვეთ ბრტყელ-ბრტყელი ლაპარაკი».

ვ. თოფურიას მიაჩნია, რომ **წაკურთხია** მიღებულია **წყალკურთხევა**-საგან და არა

მეგრული წყაროკურთხუა-საგან.

სვანურში «ნაკურთხი წყლის» მნიშვნელობით გამოიყენება **ლ^აჯგირ ლიც**. ამავე მნიშვნელობისაა **იურდან**, რომელიც უკავშირდება მდინარის სახელწოდებას (იორდანე).

წყალ და **წყარო** სიტყვათა გამოყენება ქრისტიანულ ტერმინოლოგიაში აქ მთელი სისრულით არ არის წარმოდგენილი; საკითხი სპეციალური და უფრო გამოწვლილვითი შესწავლის საგანი შეიძლება იყოს.

წმ. წყალი და წყარო ტოპონიმებში

წყალი და **წყარო** ხშირად გვხვდება ტოპონიმებში. ძირითადია ამ სიტყვათაგან კომპოზიციით მიღებული ფორმები, თუმცა არის შემთხვევები მარტივი სახით და აფიქსაციის გზით აღნიშნულ სიტყვათაგან ნაწარმოები კომპოზიტების ტოპონიმებად გამოყენებისა.

მარტივი – **წყარო** – არის აპელატივი და ამავე დროს ტოპონიმი. **წყარო** (სოფელი გულრიფშის რაიონში), გვაქვს **ზემო წყარო** და **ქვემო წყარო**, ასევე თბილისში არის **წყარო**, რომელიც ახლანდელი სამების საკათედრო ტაძრის სიახლოვეს მდებარე ადგილს ჰქვია..

აფიქსაციის გზით მიღებულ ტოპონიმებში შეიძლება გამოიყოს სუფიქსითა და პრეფიქს-სუფიქსით (ცირკუმფლექსით) ნაწარმოები ტოპონიმები.

სუფიქსაციით მიღებულ ტოპონიმთაგან შეიძლება დავასახელოთ: **წყაროთა** (სოფელი შუახევის რ-ში), **წყაროულა** (ღელე, დაბა განთიადი), **წყარუათი** || **წყარვათი** (ტყე ხარაგაულის რ-ში) [სსტ 1987, 241], **წყარონა** (ტყე, წყარო-ნოლა) [სტ II, 377].

პრეფიქს-სუფიქსებითაა გაფორმებული: **საწყარო** (ვენახ. ორჯონიკიძის რ-ში) < *საწყაროო, **ნაწყაროვალი** (ვენახ. საჩხერის რ-ში) [სსტ 1987, 189].

სიტყვაშეერთებით ნაწარმოებ ტოპონიმებში კომპოზიტი, ჩვეულებრივ, მსაზღვრელ-საზღვრულია.

ტოპონიმიაშიც, ისე როგორც საზოგადო სახელებთან, მსაზღვრელ-საზღვრულისათვის ორივე წყობა დასტურდება: პრეპოზიციური და პოსტპოზიციური.

წარმოების მხრივ გამოვყოფთ ატრიბუტულმსაზღვრელიან და გენეტიურმსაზღვრელიან სახელებს:

ა) ატრიბუტული მსაზღვრელი (ზედსართავი, არსებითი) გვხვდება როგორც საზღვრულის წინ, ისე მის შემდეგაც.

პრეპოზიციული წყობის ატრიბუტული მსაზღვრელი ზოგჯერ ცალკე დგას, ზოგჯერ კი შერწყმულია საზღვრულთან: **მყავე წყალი** (იმერეთი), **ცივი წყალი** (ქვემო იმერეთი, ტყიბული), **ცივი წყარო** (ციხისუბანი, ქუთაისი) [სტ 1999, 168], **თეთრი წყარო** (ახალციხე), **დიდი წყარო** (ქვემო ქართლი) [სტ 1999, 37], **ქვამწყარო**, **მთაწყარო** [სსტ 1987, 400], **კოდაწყალი**, **დიდწყალი**, **შავწყალი**, **წითელწყარო**, **დამპალწყალანი** (ფშავი), **ცივაწყალანი** (ტოპ. ფშავში) [სსტ 1987, 352].

წითელწყარო, დიდწყალი, შავწყალი, თეთრწყალი – ატრიბუტულ მსაზღვრელებს აკლია სახელობითის ნიშანი [აფრიდონიძე 1983, 48].

შედარებით იშვიათად გამოიყენება ტოპონიმად ისეთი მსაზღვრელ-საზღვრული, რომლის მსაზღვრელი მიმღეობა ან რიცხვითი სახელია. რიცხვით სახელთაგან გამოიყენება სამი, ორი, ცხრა: **დამშრალწყალნი**, **დაკურთხებულწყალი**, [ტოპონ. 1976, 69], **ცხრაწყარო** [სსტ 1987, 400], **ორწყალი** || **ორწყალა** (ტოპ. ტყე. დელე (ზემო იმერეთი), **სამწყარო** (სოფ. ზნაურას რ-ში), **ბევრიწყლები** (ფშავის რ-ნი).

როცა მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს:

წყალწითელა, **წყალშავი** (სოფ. ჭიათურის რ-ში), **წყალთეთრა** || **წყაროთეთრა** (წყარო, ქვაციხე, ჭიათურის რ-ნი) [სსტ 1987, 241], **წყაროფერდა** (წყ. ზესტაფონის რ-ში) [სსტ 1987, 242]. **წყალწმინდა** – აქ პრეპოზიციული საზღვრული მორფოლოგიურად გაცვეთილია: აკლია სახელობითის ნიშანი [აფრიდონიძე 1983, 48-49]. **წყაროდამპალა** (წყარო, ორჯონიკიძის რ-ში) [სსტ 1987, 242].

ბ) გენეტიურმსაზღვრელიანი სახელები.

მეტად ხშირია მართულმსაზღვრელიან სახელთა სიჭარბე. მართულმსაზღვრელიან ჰიდრონიმებში მსაზღვრელად ძირითადად ანთროპონიმი ან ტოპონიმი გამოიყენება: **ხოხიაშვილის წყარო**, **ბერიკაშვილის წყარო** (წყ. იმერეთი), **ბილიკის წყარო** (წყ. ქართლში), **ციხისწყალი** (წყ. იმერეთი), **ხევისწყალი** (იმერეთი). იშვიათია მცენარეთა და ცხოველთა აღმნიშვნელი სახელები: **ატმისწყარო**, **მგლისწყარო** (იმერეთი) [სტ II, 123].

მართული მსაზღვრელი გვხვდება როგორც მხოლოდითი, ისე მრავლობითი რიცხვის ფორმით: **დედოფლისწყარო**, **რიყისწყალი**, **ლაშისწყალი** [სსტ 1987, 356],

ღარისწყალი, ნატვრისწყარო, კირისწყარო, სახტისწყარო, კოდისწყარო... ჯანელიძეების წყარო, ბრეგაძეების წყარო (იმერეთი), წისქვილების წყარო (წყ. ზემო რეთი, ქართლი)...

საზღვრულად, იშვიათად, მაგრამ ობიექტის აღმნიშვნელ ტერმინთა გვერდით გვხვდება ინდიკატორები (ფეხი, თავი, პირი, თვალი): **ნეფიწყაროსფეხი, წყაროსფეხი** (იმერეთი, ბარდუბანი), **წყაროსთავი, წყაროსთვალი**...

ზოგი მსაზღვრელ-საზღვრულიანი ტოპონიმი სამი სიტყვისაგან არის შედგენილი – მსაზღვრელად აღებულია ორსიტყვიანი კომპოზიტი, თავის მხრივ მართული, მაგ., **კოდისმჟავეწყალი** [ტოპონ. 1976, 71].

მსაზღვრელად გამოყენებული ტოპონიმი გენეტიურმსაზღვრელიან სამსიტყვიან ტოპონიმში, თავის მხრივ, შეიძლება სხვაგვარადაც იყოს ნაწარმოები, კერძოდ, მსაზღვრელად ჰქონდეს ან ფორმაუცვლელი სახელი, ან სხვა სახის კომპოზიტს წარმოადგენდეს, მაგ., **შუა- მთისწყალი, წყალტაფისგზა, წყალტაფისწყალი** [ტოპონ. 1976, 72].

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ «გენეტიური მსაზღვრელი მუდამ წინ უსწრებს საზღვრულს, ფშავის ტოპონიმიაში დაიძებნა ერთადერთი ტოპონიმი, სადაც გეოგრაფიულ სახელად გენეტიური მსაზღვრელ-საზღვრული პოსტპოზიციური წყობით არის წარმოდგენილი: წყარო კოპალესი» [ტოპონ. 1976, 73].

ზოგი სამი სიტყვისაგან შედგენილ ტოპონიმში მსაზღვრელად აღებულია დამოუკიდებელი ორსიტყვიანი ტოპონიმი, რომელიც თავის მხრივ, ორივე რიცხვით წარმოდგენილი გენეტიური მსაზღვრელ-საზღვრულია: **დედუფლისწყალთავი, დედუფლისწყალთაგზა, დედუფლისწყალთძირი, გლუვთწყალთძირი**.

ზოგი ტოპონიმი ოთხსიტყვიანია, რომლის შემადგენელი მსაზღვრელი სახელი დამოუკიდებლად არსებული სამსიტყვიანი ტოპონიმია, მაგ., **საბოდაოგზისძირისწყალი** [ტოპონ. 1976, 74].

მოიპოვება მდინარეთა სახელების ერთი ჯგუფი, რომელიც კომპოზიტს წარმოადგენს; მისი მეორე ნაწილია «წყალი» («წყალა»):

ცხენისწყალი, ეგრისწყალი (= ენგური, მოსალოდნელი იყო: ეგრისისწყალი), **აჭარისწყალი, ხანისწყალი, ხევისწყალი** [შანიძე 1973, 137].

საინტერესოა შემთხვევა, როდესაც ტოპონიმი შესიტყვებაა და წყალი

მრავლობითშია დასმული: **თეთრი წყლები** (სოფ. თელავის რ-ში), **ცივი წყლები** (ახალდაბა). გვაქვს წყაროსა და წყლის შეერთებით მიღებული ჰიდრონიმიც: **წყაროს წყალი** (წყ. ძეგვი), გვხვდება მრავლობითის ფორმითაც: **წყაროს წყლები** (წყ. ხაშური).

ჰიდროგრაფიული ტერმინია **«მტკვარი»**. ამ სახელით აღინიშნება საქართველოში ორი მდინარე – **ჯავახეთის მტკვარი** და **არტაანის მტკვარი**.

მ. ბერიძე აღნიშნავს, რომ ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით მტკვარი სხვა სახელებითაც მოიხსენიება, კერძოდ მტკვრის სახელი არის «წყალი» ე. ი. წყალი იხმარება მტკვრის სინონიმად. ამ სახით მოიხსენიებს ლეონტი მროველი მდინარეს: «ხოლო ამან ადერკი მეფემან უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა ქალაქთა და ციხეთა, და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა წყლისა ამიერ და იმიერ» (ლეონტი მროველი, გვ. 38).

მტკვარი იწოდება ასევე **დიდწყლად**, მ. ბერიძის აზრით, ის ჯერ კიდევ აპელატივსა და ონომას შორის მერყეობს [ბერიძე 1994, 10-12].

ადიდებული წყლის მნიშვნელობით ზანურში გვხვდება **რიონი** (მაგ., რიონი მურსია «ადიდებული, აზვირთებული რიონივით მოდისო»). სვანურში ამ მნიშვნელობით **რიწენი** გვხვდება (მაგ., რიწენს ესღვა მანგ «ადიდებულ წყალს მიაქვს ყველაფერი»).

ჰიდრონიმებით მდიდარია ზანური. აქაც ქართულის მსგავსი სურათი გვაქვს, კერძოდ გავრცელებულია კომპოზიტური ტოპონიმები. თუმცა აქაც მოიპოვება მარტივი **წყარო** (წყ. ზ. ხუნწი), **წყუ** (წყ. ახუთი, მარტ. რ-ნი). აფიქსაციით მიღებული **წყურგია** (წყ. ლექაჯაიე), **წყარიში** (გუბე ბუერი), **წყუიში** (წყ. გაჭედილის სატყეოში).

სიტყვაშეერთების შემთხვევაში გვაქვს ატრიბუტულმსაზღვრელიანი ტოპონიმები: **ჭითაწყარი** «წითელი წყალი» (მდინარე, ტყე-ტორჩაზე), **ჭოღაწყარი** (ღელე, ჩხოროწყუ), **წენწყარი** «მდინარის სახელი», **ჩხოროწყუ** (დაბა) ზედმიწ. «ცხრაწყარო». ხ. გოგია სამეგრელოში არსებულ რამდენიმე ჩხოროწყუს ასახელებს: 1. დაბა ხობისწყალსა და ოჩხომურს შორის მდებარე ვაკეზე, რაიონული ცენტრი. გადმოცემით ეს სახელი ეწოდებოდა ადგილს ოჩხომურის მარჯვენა ნაპირას, სადაც რამდენიმე ნაკადად ამოდის ვოკლუზი; 2. მცირე დავაკება ხობისწყლის ხეობის დასაწყისში, ს. მუხურიდან ლუგელას წყლამდე, სადაც რამდენიმე ადგილას უხვად მოდის წყალი; 3. ხეობა და მდინარე ტეხურის მარცხენა შენაკადში; 4. წყაროები ურთის მთის კალთებზე ს. ოხვამეკარში; 5.

წყაროებიანი ადგილი სანაჰყეობიში; ზ. ეწერი, ზანის თემი; 6. მთა-სამოვარი ჭანისწყლის ზემოთში, საიდანაც გაედინება ჭანის წყლის მარცხენა მდგენელი ჩხოროწყუ ღალი (სქურის სატყეო); 7. ტყე-ხეობა წყაროებიანი ადგილი ხურუს ზემოთში; 8. წყაროები გუგერის კალთაზე, ლახვაშიის მარცხ. შენაკადი; 9. წყაროებიანი ადგილი რეკას სათავეებთან, სააბაკელიში; 10. ჩხოროწყურგია || ჩხორო წყურგია _ მინდორი, სადაც წყალი ამოდის გურძემში, თარგამეულში; 11. ჩხოროღალ _ წყარო ლეჯიქეში [გოგია 2005, 43].

მეგრულში ხშირია გენეტიურ მსაზღვრელიანი კომპოზიტები:

ბატუმ წყარი (წყ. ლეწურწუმე), **ბებუმ წყარი** (წყ. წყოლში), **დობერამ წყარი** (ღელე ბობოთი), **ხინდიშ წყარი** (წყ. ახუთი), **ხობწყარი** (მდ. ჩხოროწყუსა და ხობის რაიონებში), რომლის სრული ფორმაა **ხობიშ წყარი**.

არის შემთხვევები, როცა პრეპოზიციულ საზღვრულად გვხვდება **წყარი** და **წყუ**: **წყარგეხვილა** (გუბე ქური), **წყარგიმალ** (ღელე ზ. ხუნწი), **წყარდული** (წყ. ნახუნავო), **წყარტიბუ** (ლენჭყი ლედგებე), **წყუშღალი** (ღელე ვახა). გვაქვს წყარისა და წყუ-ს შერთებით მიღებული ჰიდრონიმი: **წყარაწყუ** (წყ. ნახურცილაგო).

პ. ცხადაიას აზრით, ჰიდრონიმთა წარმოქმნაში დიდი როლი მეტონიმის მიუძღვის, კერძოდ, უფრო მცირე ჰიდროობიექტის, მაგალითად, წყაროს ან წყალვარდნილის სახელი შესაძლოა უფრო დიდი ობიექტის, მაგალითად, მდინარის სახელად იქცეს: მდინარე **წყარგიოლაფუ** «წყალვარდნილი». ხდება ასეთი პროცესიც, როცა მდინარის, წყაროს, მორევის სახელწოდება გადადის მოსაზღვრე ობიექტზე – სამოვარზე, ტყეზე, სოფელზე: **წყარიოშუმუ** «წყლის დასალევი» – მდინარე, სამოვარი და ხეობა ჩხოროწყუს სატყეოს ზონაში; **წყუთოლი** «წყაროსთვალი» – სახნავი, სოფელი თარგამეულში, **წყურგილი** «წყარო» – წყარო და სახნავი სოფ. ნახუნავოში; არის აგრეთვე ტოპონიმი ოჩამჩირის რაიონში.

სვანურში გავრცელებული ჰიდრონიმებია: **ჭალიწრ** (ზედმიწ.. «მდინარისპირეთი») – ტოპონ. დალ-სვანეთში, **ლიცეულა** – ჰიდრონიმი რაჭაში (სვანურის გავლენა). მოიპოვება ასევე ტოპონიმური შესიტყვებები, რომლის მეორე ნაწილად **ჭალა** და **ლიც** გვხვდება: **ლაჰლა ჭალა**, **მესტია ჭალა**, **ნატყლწარი ლიც**.

თავი II

წყალთან დაკავშირებული ლექსიკის სტრუქტურა

§1. მარტივი ფუძეები

წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში მრავლად მოიპოვება მარტივი ფუძეები, რომელთა დაშლა სინქრონიული თვალსაზრისით ვერ ხერხდება შემადგენელ ელემენტებად.

მარტივ ფუძეებში შეიძლება გამოვყოთ სახელური და ზმნური ფუძეები. «სახელური ფუძე მხოლოდ საგნობრივი სემანტიკით განსხვავდება ზმნური ფუძისაგან, მათ შორის ფორმალური განსხვავება არ არის» [არაბული 2001, 192]. მარტივი სახელური ფუძეებიდან ქართულში აღსანიშნავია: ტბა, რუ, ზღვა, წყალი, წვაპი, ჭყაპი, შხაპი, შხეფი, ზვაპი, ღვიფი, ღვარი, ღვაპი, ლიჭყი, თრთვილი, ყაპყი, წკუმპლი, ღელე, წყარო, წვიმა, თოვლი.

მარტივი ფუძეები მეგრულში: წყარი «წყალი», წყუ «წყარო», ტობა «ტბა», ღალი 2 ღალ[^] «ღელე», ხ[^]რჩი «რუ», ჭვიმა «წვიმა», თირი «თოვლი», ჭიხი «სეტყვა», ზღვა «ზღვა», სუნჯი «ცვარი»...

მარტივი ფუძეები სვანურში: ლიც «წყალი», ღ^ღლე «ღელე», ტ^ტმბ «ტბა», ძულ^ღა «ზღვა», მუს^ღ «თოვლი», უჩხა «წვიმა», თხარსკ «სეტყვა»...

მარტივი ზმნური ფუძეები ქართულში: თოვს, წვიმს, ცრის, რწყავს, წრეტს, ჩქეფს, ყინავს, ღელავს, ღვრის.

ზმნური ფუძეები მეგრულში: ჭვენს «წვიმს», თუნს «თოვს», წენს «იღვრება», ფუნს «ღუღს».

სვანური ზმნური ფუძეები: შდ^ღე «თოვს», უჩხე «წვიმს», კ^ღეთხე «წვეთავს», ფუე «ღუღს»...

§2. ნაწარმოები სიტყვები (დერივაციული წარმოება, კომპოზიცია)

წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში ახალ ფუძეთა საწარმოებლად წარმოქმნის

ორივე სახეა გამოყენებული: აფიქსაცია და კომპოზიცია.

დერივაციით ნაწარმოებ სახელებში შეიძლება გამოვყოთ სტრუქტურული ქვეტიპები: ა) პრეფიქსული წარმოება, ბ) სუფიქსებით ნაწარმოები სიტყვები და გ) პრეფიქს-სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები.

სუფიქსური ელემენტის მქონებლობა ოდინდელ სახელურ ფუძეში სავალდებულო არ იყო, ხოლო პრეფიქსულ ელემენტს ფუძის გაფორმების ფუნქცია არ ეკისრებოდა; უნდა ვივარაუდოთ, რომ სახელის ფუძე შეიძლება წარმოდგენილი ყოფილიყო ე. წ. პირველადი ფუძის (ძირის) სახით [არაბული 2001].

ოდენპრეფიქსულ წარმოებაში ყურადღებას იქცევს ნა- და სა- პრეფიქსებით ნაწარმოები ლექსიკური ერთეულები: ნაწვიმი, ნასეტყვი, ნაკადი, ნალრანტი, ნაპირი... სარწყავი, საწრეტი, სადენი (წყალსადენი), საქაჩი (წყალსაქაჩი), საგროვი (წყალსაგროვი), (და)საბანი, სათხევი «დასაღვრელი»...

თუ ზმნურ ფუძეებს განვიხილავთ, აღმოჩნდება, რომ მოიპოვება რიგი სახელები, რომლებიც ნაწარმოებია ზმნათა ფუძეებისაგან -უნ და -ან სუფიქსის საშუალებით. ჩვეულებრივ ასეთი სახელები აღნიშნავენ ხმიანობას, რომელიც სდევს ფუძით აღნიშნულ მოქმედებას. ესენი ხმაბაძვითი სიტყვებია, რომლებიც გულისხმობენ ბგერისა და მნიშვნელობის შინაგან კავშირს.

-ენ, -უნ, -ან და -ინ დაბოლოებიანი სიტყვები ე. წ. პირველადი საწყისებია ე. ი. ნამდვილი საწყისები, რომლებიც გამოიყენება ფუძედ ზმნათა წარმოებისას (მაგ., დგაფ-უნ-ობ-ს _ დგაფ _ ძირი, უნ _ აფიქსი; ჩქაფ-უნ-ობ-ს _ ჩქაფ _ ძირი, უნ _ აფიქსი).

საყურადღებოა ის არქაული სახელური ფუძეები, რომელთაც შესაბამისი პარადიგმატული პოტენცია განარჩევს. ალტერნაციის მოვლენა აშკარად ამგვარ ფუძეთა სადიფერენციაციო საშუალებად გვევლინება. ჩქეფ- / ჩქაფ-ი: ჩქეფა «ნოტიოს სხმა თუ დინება», ჩქაფ-ი «წვიმა ღვარულად ჩამონადენი» (ს აბა).ნ ხევს. ჩქეფ-ს, ჩქეფა «კოკისპირული წვიმა», საგულისხმოა, რომ ზმნურ ძირად დასტურდება ჩქაფ- ვარიანტი; და დასჩქაფნეს ხარბად სისხლნი და მრავალნი სულნი მოსრნეს [ქ. ცხ. II, 470, 6]. შდრ. დიალ. ხევს. ჩქაფ-ნ-ი / ჩქლაფ-ნ-ი «წყალში დაცემის ხმა» [არაბული 2001, 135].

ჭყეპ-ი / ჭყაპ-ი; წინამავალ მოდელს მიჰყვება ეს ფუძეც, თუმც ძველი ილუსტრაცია არ უჩანს: ჭყაპი «წვიმა, თოვლნარევი»; ჭყაპნი «ჩვეის გასღვის ჩმა წყალთა» (საბა).

წკაპი-ი; მოვიხმობთ საბას მასალას: წკეპა *ჩელით ცემა*. წკაპნი «წვეთის *ჩმა*»; წკაპი-წკუპი «წვრილად ცემის *ხმა*» წკაპი იგივეა, რაც წინწკალი («წვრილი წვეთი») [არაბული 2001, 135].

წკარი – ხმაბაძვითი ზმნური ძირი **წკერ**, რომელიც მხოლოდ სპეციფიკური წარმოებითაა შემოგვრჩენია (წკრ-იალ), ძველ ქართულში ცოცხალია. კბილთა სალმობიერად აწკერებდა (მ. ცხ. 42,1) ანუ შემოგზრახვთადა ანუ წკერათა მნიშვნელი (დიდი სჯ. 227,30). «წკერთა მნიშვნელი» შესიტყვება ზ. სარჯველაძეს «მისანი» მნიშვნელობით აქვს მოყვანილი, მაგრამ აშკარაა, რომ თვით **წკერა** ხმიანობის გამომხატველია. იგივე მნიშვნელობა უდასტურდება ვაჟასთან: «მაგრამ დაჩაგრულს რომ ვნახავ, ჩემი გული იწკერნებს, მეზიდება». **წკერ-ა** ფორმა იმის საბუთიც არის, რომ ამ ზმნის აწმყოს ფუძე უსუფიქსოა, ძირეული [არაბული 2001, 135].

ალტერნაციით წკერ- გვაძლევს წკარ- ფუძეს, რომელიც დასტურდება «ვეფხისტყაოსანში»: ცრემლთა მისთა შეეყარნეს, წყაროსაებრ ისმნეს წკარნი (1102,3). წკარნი – ილეკრის ჳმა (საბა). ამ ფუძის რედუპლიკაციით წან-წკარი: კვლა წყალსა ასხამს, უშველის ხმა ისმის მუნ წანწკარისა (ვეფხ. 498,4) [არაბული 2001, 135].

გვაქვს **ე**-ი ტიპის ხმოვანმონაცვლეობა **ე. წ.** ფუძედრეკად ანუ ხმოვანმონაცვლე ზმნებში. ამ ზმნებს «მწკრივთა ორსავე სერიაში მარტივი თემები მოეპოვებათ, განსხვავება ამ თემებს შორის შინაგანი ხმოვნის შენაცვლებაზე აქვს დამყარებული. ეს შენაცვლება (ალტერნაცია) ყოველთვის ერთი ტიპისაა: ფუძედრეკადი ზმნებისაგან ნასახელარი ზმნები იწარმოება იმ შემთხვევაში, როცა ფუძეს ბოლოკიდურ თანხმონად სონანტი არა აქვს (დასტურდება **თქვეფ** ° **თქვიფ** **თქაფ**-უნ-ი («სითხის დაღვრის, დათხევის ხმა; სითხეში რისამე ჩავარდნის ხმა; თქაფანი» [ერთელიშვილი 1970, 104].

ხშირია ფუძეები, რომლებსაც **-იალ** დაბოლოება მოუდით და მის გარეშე არ იხმარება: ჩხრ-იალ-ებ-ს, თქრ-იალ-ებ-ს, ჩქრ-იალ-ებ-ს, წკრ-იალ-ებ-ს...

დერივაციით ნაწარმოებ მეგრულ სახელებში გვაქვს სუფიქსური წარმოება. ძირითადია **-ალ**, **-ინ**, **-ურ** სუფიქსებით ნაწარმოები მასდარები:

მეგრ. ხვარჩ-ალ-ან-ს «ჩუხჩუხებს. წყლის ნაკადის სასიამოვნო დინება» [ქაჯაია III, 541].

ქუმ-ინ-უნ-ს «ხმაურობს, წყლის ძლიერი ნაკადის ხმა» [ქაჯაია III, 1578].

თქვარშ-ალ-ან-ს «თქემის წამოსვლა» [ქაჯაია II, 70].

ჩხაპ-ალ-ან-ს «წინწკლავს, შხაპუნებს» [ქაჯაია III, 326].

ჭყაპ-ურ-ან-ს «ჭყუმპალაობს» [ქაჯაია III, 495].

ქვარჩ-ალ-ან-ს «უხვად იღვრება, ჩქრიალებს» [ქაჯაია III, 129].

ქირჩ-ინ-უნ-ს «ერთბაშად ისხმება, მიედინება» [ქაჯაია III, 147].

კირცხ-ან-ს «სეტყვავს, ხომკაკლავს» [ქაჯაია II, 151].

ჩქაფ-ალ-ან-ს «ოდნავ თოვს» [ქაჯაია II, 321].

შხაფ-ალ-ან-ს «ინამება» [ქაჯაია III, 282].

მეგრულში გვაქვს წყარ ფუძისაგან სუფიქსებით ნაწარმოები სიტყვები: წყარ-ალ-ა «წყალდიდობა», წყარ-უა «მორწყვა», წყორ-უა «განელება»... სუფიქსური წარმოების შემთხვევები სვანურში: დუს-პრ «თრთვილი», კჷარ-ემ «ყინული», ფემფრ-ობ «წყალდიდობა», სარ-პგ «წყარო», ტჷბ-რა «ღელე», სკარხ-ალ «სეტყვა».

წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში საკმაო რაოდენობით არის დადასტურებული პრეფიქს-სუფიქსური წარმოების სიტყვები.

პრეფიქს-სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები ქართულში: მე-რწყ-ულ-ი, მ-დინ-არ-ე, ნა-კად-ულ-ი, მ-ყინვ-არ-ი...

მეგრულში: ნა-წყარ-ა «მორწყული», ნო-ღ-ა «პატარა ღელე», ნა-კირცხ-უ «ნასეტყვი», ნა-ჭვიმ-ერ-ი «ნაწვიმარი», ნა-თუ-ა «დათოვლილი»...

სვანურში: ლი-თქრ-ან-ე «სითხის თქრიალით დენა» [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 244], ლი-შიშგ-არ-ე «ჟუჟუნა წვიმა» [თოფურია, ქალდანი 2000, 124], მა-ჩხ-პგ «ჩანჩქერი» [ჩუხუა 2003, 148], მა-ზჷ-აბ «მჟავე წყალი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 547].

სვანურში გვაქვს ოდენპრეფიქსული წარმოების შემთხვევები:

მო-რელ «მჟავე წყალი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 572].

მ-ლცი «წყლის მზიდავი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 590].

ლ-ლიც «წყალნარევი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 516].

დერივაციის, როგორც სახელთა წარმოქმნის ერთ-ერთი საშუალების გვერდით, წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში ხშირია თხზვის (კომპოზიციის) შემთხვევები.

ფუძეგაორკეცებულ კომპოზიტებში შეიძლება ორივე ფუძე უცვლელად იყოს

წარმოდგენილი ან ერთ-ერთი იყოს ცვლილი.

ხმაბაძვითი ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტებისათვის ზოგჯერ ამოსავალი მარტივი ფუძე არ ჩანს:

ჭუჭყუბი «სითხის მოძრაობის ხმა»; **ჩუხჩუხი** «წყლის ჩქარი დინებით წარმოქმნილი ხმიანობა»; **რაკრაკი, ლიკლიკი, ტივტივი, ჩქაფჩქაფი, წკაპწკაპი, წურწური** [სანიკიძე 1987, 44], **ლალლადი, ლიცლიცი**.

განსაკუთრებით ხშირია ხმაბაძვით სიტყვებში ხმოვნის შენაცვლებით გაორკეცება. პირველი ნაწილის ფუძეს დაერთვის ა, ი ხმოვნები; ზოგჯერ ა და ი ერთმანეთის პარალელურად გვხვდება: **რაკარუკი, ტყაპატყუბი, წკაპაწკუბი, თხლაშათხლუში, ჭლაპაჭლუბი**.

გავრცელებულია გაორკეცება ბოლოკიდური თანხმოვნის ცვლილებით. განმეორებული ფუძის ბოლოკიდური თანხმოვანი შეიძლება იყოს სონორი ხშული ან სისინ-შიშინა ნაპრალოვანი. მეტწილად ბოლოკიდური თანხმოვანი სონორია. დისიმილაციით ბოლოკიდური რ-რ > ნ-რ: **წკანწკარი (რწკ) წანწკარი შდრ. წკ/ა/რ-წკრ-იალი** [სანიკიძე 1976, 56].

შ-შ > რ-შ _ ხორხოშა (შხ), ხორხოშ-ელა «წვრილი სეტყვა» შდრ. ხომ (ხომკაკალი) [სანიკიძე 1976, 56].

ანლაუტის თანხმოვნები შეცვლილია (ვ), მ, ნრ, რ, ლ სონანტებით.

ლან-ძახ ძან-ძახ (ლანძახი _ ტალახი, ლეჩხ. შდრ. ძანძახი «წვიმა, ჭყაპი, ტალახი») [ერთელიშვილი 1970].

ანლაუტის თანხმოვნები შეცვლილია **ზ ფ ჰ** ლაბიალური ხშული თანხმოვნებით:

ბორ-ხალ *ხორ-ხალ (ბორხალი (გურ.) «დიდი ნატეხი ყინულისა». შდრ. ხორ-ხომ: ხორხოშა ° ხორხოშელა «წვრილი გაყინული თოვლი, ხომკაკალა» [ერთელიშვილი 1970].

დაკარგულია მეორე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვანი: **ყაპყ || ყაბ-ყ ყაბ-ყა *ყაბ-ყაბ 2 *ყაპ-ყაპ** (გაორმაგებულია ამოსავალში ყაპ ძირი, ყაპი _ იგივეა, რაც ყაპყი) «ახალი, ახლად დადებული თოვლი» [ერთელიშვილი 1970].

წინწკალი და წინწკილი; წინწკალი «წვრილი წვეთი, შხეფი, წინწკილი» (იმერ. ლეჩხ.) იგივეა, რაც წინწკარი; წინწკილა (იმერ. ლეჩხ.) _ იგივეა, რაც წანწკარა (იმერ.) «პატარა წყარო» [ქეგლ VIII].

ამოსავალია წინ-წალ და წინ-წილ ფუძეები (წინწალი – იგივეა, რაც წინწკალი) [ქეგლ VIII]; წინწილი «წყლის (სითხის) წვრილად, ცოტ-ცოტა დენა მილიდან», რომლებიც ცხადია, რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება და უკანაენისმიერი კ თანხმოვანი მეორე სეგმენტია ანლაუტის თანხმოვნების მომდევნოდ განვითარებული. წინწკლ-ი (წინწკლი – იგივეა, რაც წინწკალი) [ქეგლ VIII] წარმოადგენს წინწკალის ხმოვანრედუპლიცირებულ ვარიანტს, წუნწკლი (წუნწკლი «შხეფი») – წვეთი; ჩამონადენი წყალი [ქეგლ VIII]. შესაძლოა მიღებული იყოს *წუნ-წულისაგან (*წუნწულ წუნ-წკულ წუნ-წკლ), შდრ. წინ-წილ ან წარმოადგენს წინწკლ-ის უშუალო სახესხვაობას უ გახმოვანებით, მაგრამ საინტერესოა, რომ ლეჩხუმურში გვაქვს წუნ-წლ-ი, რომელშიც კ არ ჩანს. ამიტომ შეიძლება დავუშვათ ეს გზაც: *წუნ-წულ წუნ-წლ წუნ-წკლ. წუნწლ-ისაგან ბოლოკიდურა ლ-ს დაკარგვით წუნ-წ (წუნწ-ვა იგივეა, რაც წუნწვა, იმერ.), პირველი სეგმენტის აუსლაუტის ნ სონანტის დაკარგვით წუნ-წ (წუნწი – ჩამონადენი წვეთი, ქეგლ VIII, შდრ. ზმნა წუნწ-ავ-ს) [ქეგლ VIII], მეორე მხრივ, წუნ-წ ფუძეში წ-ს მომდევნოდ უკანაენისმიერი ყ-ს განვითარებით წუნ-წყ (წუნწყვა – წუნწვა, წყლით ან წვიმით დასველება). წკინტოლ-ი – წვეთი, ღვეთი მომდინარეობს *წინ-წოლ-ისაგან, რომელშიც შეცვლილია მეორე სეგმენტის ხმოვანი *წინ-წოლ *წინ-ტოლ, მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის მერყევი ბუნების გამო, *წინ-ტოლ წკინტოლ, პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ უკანაენისმიერი კ-ს განვითარებით [ერთელიშვილი 1970].

მაშასადამე, ქართულში წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში საკმაო რაოდენობით ვხვდებით ფუძეგაორკეცებულ სახელებსაც. აქ ძირითადია მარტივი, ხმოვნის შენაცვლებით მიღებული და ბოლოკიდური თანხმოვნის დისიმილაციით გაორკეცებული ფუძეები.

ჰიდროლექსიკაში ფუძეთა გაორკეცების მაგალითებს ვხვდებით ზანურშიც. ხშირია გაორკეცება ბოლოკიდური თანხმოვნის დისიმილაციით. ეს პროცესი ძირითადად გავრცელებულია სონორ თანხმოვნებზე დაბოლოებულ ფუძეებში.

ბოლოკიდური სონორი: სონორ თანხმოვნებზე დაბოლოებულ ფუძეებში დისიმილაციის შედეგად რ-რ > რ-ლ: ღვარღვალი «ძლიერი დინება», ჩხარჩხალი «ჩხრიალი», წკვარწკვალი «წურწური» [სანიკიძე, 1977, 53].

რედუქციის ნიმუშია მეგრ. ჩხ^რჩხაფი «წყლის გადმოფრქვევა» [ქაჯაია III, 338], ფაფაფი «ტივტივი», ტიტინაფა «გაპიპინება, ავსება» [ქაჯაია II, 113].

სვანურში გამოიყოფა გაორკეცების იგივე სახეები, რაც გვაქვს ქართულსა და მეგრულში. ხმოვნის შენაცვლებით ფუძის გაორკეცება უმთავრესად გავრცელებულია ხმაბაძვით სიტყვებში. მეორე ნაწილში ფუძისეული ხმოვანი უმთავრესად შეცვლილია -ა ხმოვნით.

სვან. ბქ წყიგწყაგ «წვეთის დაცემის ხმა» შდრ. წყიგ.

ჟიტყჟატყ «ტალღის მოტყლაშუნების ხმა» შდრ. ჟიტყ.

ჟითხჟათხ «სველი რამის ცემის თანმიმდევრული ხმა».

თხიკთხაკ «სითხის წვეთის ზედიზედ მაგარ რამეზე დაცემის ხმა».

დღვლიბდღვლაბ «წყალში ჩავარდნის თანმიმდევრული ხმა» [სანიკიძე 1997, 27].

გაორკეცება ბოლოკიდური თანხმოვნის დისიმილაციით:

რ-რ > რ-ბ: ლხმ ღვარღვაბ (ბქ 205, 28) «ჩანჩქერი», ღვარ «ღვარი». ნ-ნ > ლ-ნ: ბქ ლი-ტ^ლტ^ნ-ე (ნტ) «გაპიპინება, სითხით ჭურჭლის პირამდე ავსება» შდრ. ტინ- (ლი-ტინ-ე «გატენა»). აქედანვეა ლი-ტ^ლტ^ნ-ე მნიშ. იგივეა, და ლი-ტინტ-ე, აგრეთვე ტ/წ/ც შენაცვლებით: ლი-წწ^ნ-ე «პირამდე გავსება, გაპიპინება» ჩხ ლი-ც^ლც^ნ-ე მნიშ. იგივეა [სანიკიძე 1977, 34].

გაორკეცებული ფუძის ბოლოკიდურ თანხმოვნად უფრო ხშირად დასტურდება სონორი, გვხვდება ხშული და სისინ-შიშინა ნაპრალოვნებლიც.

სონორ თანხმოვნებზე დაბოლოებულ ფუძეგაორკეცებულ კომპოზიტებში ბოლოკიდური თანხმოვნის დისიმილაციის შედეგად გვაქვს ლ-ლ > ლ-ნ. სვან. ჩხ. ლხმ. ლი-კ^ლკ^ნ-ე «ლიკლიკი» [სანიკიძე 1977, 37].

გვაქვს ტეხილი გაორკეცების შემთხვევებიც. ტეხილი გაორკეცება დასტურდება სონორ თანხმოვნებზე დაბოლოებულ ფუძეებში: გაორკეცებული ფუძის მეორე ნაწილის ბოლოკიდური თანხმოვანი დისიმილაციურად უნდა იყოს დაკარგული. ბქ. ლი-ღარღ-ე «ღრმა თოვლის გარღვევა, გაკვალვა», ლხმ. ღარღ-ჰ «მაღალი თოვლის გამკვალავი» შდრ. ღარ «ღარი». ლხმ. წ^რწ^წ «ლეშისაგან გამოყოფილი სითხე», წ^რწ^წ-ჰ «წვირიანი, ჭუჭყიანი, ოფლიანი», შდრ. წ^რ (ლი-წ^რ-ე «ოფლის გამოყოფა») [სანიკიძე 1977, 43].

ამგვარად, ზოგი სახე ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტებისა სამსავე ქართველურ

ენაში ერთი და იმავე ფონეტიკური ცვლილების (დისიმილაცია, დისიმილაციური დაკარგვა) შედეგია. ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტების მიხედვით, ქართულში დისიმილაციური დაკარგვა დისიმილაციაზე უფრო ხშირია, მეგრულ-ჭანურსა და სვანურში დისიმილაცია სჭარბობს დისიმილაციურ დაკარგვას.

გაორკეცებული ფუძეები წარმოებული ფუძეებია და მეტწილად ექსპრესიული ბუნებისა [სანიკიძე 1977, 73].

ხშირად გვხვდება წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში კომპოზიცია, როგორც სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალება.

აქ შეიძლება გამოვყოთ უშუალოდ წყალ- ფუძის შემცველი კომპოზიტები და სხვა სახის კომპოზიტები.

საკმაოდ დიდია წყალ- ფუძის შემცველ კომპოზიტთა რაოდენობა, ისინი სხვადასხვა სტრუქტურულ ტიპს წარმოგვიდგენენ.

წყალ- ფუძის რედუპლიკაციით მიღებული რამდენიმე სიტყვა დასტურდება. მათგან ორი ზმნისართია და სინონიმურ წყვილს ქმნის: წყალ-წყალ და წყალდაწყალ ნიშნავს «წყლის (მდინარის...) მიყოლებით, წყალში (მდინარეში...) გავლით» [ქეგლ VIII, 11903, 1204]. პირველი მარტივი გაორკეცების ნიმუშია, მეორე შემთხვევაში კი დაკავშირიან რედუპლიკაციასთან გვაქვს საქმე.

წყალწყალა «1. წყალივით თხელი, _ წყლიანი, წყალნარევი... 2. ბოლოქანქარა...» [ქეგლ VIII]. ასევე რედუპლიკაციის შედეგად მიღებული სიტყვაა, -ა სუფიქსით გაფორმებული.

წყალ- ფუძის შემცველ კომპოზიტებში გამოიყოფა ორი ჯგუფი:

1. წყალ- ფუძე კომპოზიტის პირველ წევრად და 2. წყალ- ფუძე კომპოზიტის მეორე წევრად.

I. წყალ - ფუძე კომპოზიტის პირველ წევრად

ამ ჯგუფში სტრუქტურული თვალსაზრისით შეიძლება გამოვყოთ სამი სახეობა:

1. არსებითი + არსებითი (მასდარი),
2. არსებითი + ზედსართავი (მიმღეობა),
3. არსებითი + ზმნისართი.

1. არსებითი ++++ არსებითი

კომპოზიტის პირველი წევრია **წყალ** ფუძე, რომელიც ძირითადად ფუძის სახით არის წარმოდგენილი, მეორე წევრი კი სხვადასხვა არსებითი სახელია.

წყალგუბურა იგივეა, რაც გუბურა [ქეგლ VIII].

წყალადგილი იგივეა, რაც მიწა-წყალი. «ჩვენს მკვდარს სხვის წყალ-ადგილში ვერ გავწირავთ» (ვაჟა) [ქეგლ VIII].

წყალხსნარი სპეც. «წყალში გახსნილი» (რამე ნივთიერება, მარილის წყალხსნარი) [ქეგლ VIII].

წყალქლიავი «ერთგვარი ჯიში ქლიავისა» ისხამს ღია ფერის მომხრო მრგვალ ნაყოფს [ქეგლ VIII].

წყალ-ღვინო «ღვინიანი, ღვინონარევი წყალი» [ქეგლ VIII, 1202].

წყალ-ჭალა «წყალი და ჭალა» [ქეგლ VIII].

როცა კომპოზიტის პირველი ნაწილი წყალ- ფუძეა, მეორე მასდარი (საწყისი) შეიძლება იყოს.

წყალთოვა «წყლიანი თოვლი; თოვლ-ჭყაპი» [ქეგლ VIII].

წყალდაქანება სპეც. «წყლის დაქანება კალაპოტში» [ქეგლ VIII].

წყალკურთხევა ეკლეს. «1. წყლის კურთხევა. 2. იგივეა, რაც ნათლისღება» [ქეგლ VIII].

წყალცემა «ტალღის, ზვირთის დამსხვრევა ნაპირზე, – წყალკვეთება» [ქეგლ VII].

წყალკმაობა «წყლის მაღალი დონე მდინარეში» [ქეგლ VIII].

წყალტევადობა «ტენის გარკვეული რაოდენობის შთანთქმის, წყლის გაჟღენთის უნარი – ტენტევადობა» [ქეგლ VIII].

2. არსებითი ++ ზედსართავი (მიმღეობა)

თუ ფუძის სახით წარმოდგენილ არსებით სახელს დაერთო ზედსართავი სახელი ან მიმღეობა, მივიღებთ ორცნებიან კომპოზიტს, რომლის მეორე ნაწილი პირველს განსაზღვრავს (ზედსართავი ან მიმღეობა არსებითს), ორივე ერთად კი გვიჩვენებს ნიშანს, რომელიც სხვა საგანს ახასიათებს [შანიძე, 1973, 160].

შემთხვევები, როცა **წყალ-** ფუძეს მოსდევს ზედსართავი სახელი, ხშირია და ჩვეულებრივი.

წყალ-წითელა (მდინარის სახელი).

წყალწმიდა «წყალწმინდა. წმინდა წყლის, ნამდვილი» [ქეგლ VIII].

წყალუხვი «რაშიც წყალი უხვადაა (მდინარე), რაშიც წყალი ბევრია» [ქეგლ VIII].

წყალდიდი «დიდი (ღრმა) წყალი» [ქეგლ VIII].

წყალმარჩხი «მცირეწყლიანი, თავთხელი (მდინარე)» [ქეგლ VIII].

წყალბარაქიანი «იგივეა, რაც წყალუხვი» [ქეგლ VIII].

წყალსავსე «იგივეა, რაც წყალუხვი» [ქეგლ VIII].

წყალღრმა «სადაც წყალი ღრმა» [ქეგლ VIII].

ზედსართავის ფუნქციით კომპოზიტის მეორე ნაწილად შეიძლება მიმღეობა გვექონდეს:

წყალგამყოფი გეოგრ. «მთა ან ამაღლებული ადგილი, რომელიც თიშავს მდინარეთა კალაპოტებს, _ წყალგასაყარი» [ქეგლ VIII].

წყალგამჯდარი «რასაც წყალი აქვს გამჯდარი; ტენიანი» [ქეგლ VIII].

წყალმიმღები «წყლის მისაღებად განკუთვნილი» [ქეგლ VIII].

წყალსადენი ტექნ. «სისტემა სპეც. გაყვანილობისა, რომლის საშუალებითაც წყალი ცენტრალურ რეზერვუარიდან მიდის» [ქეგლ VIII].

ა. შანიძის აზრით, წყალსადენი < *წყალთსადენი, ე. ი. მრავლობითი რიცხვის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია მოკვეცილი [შანიძე 1973, 155].

წყალგამკვეთი < წყალ(თ)გამკვეთი _ აქაც ნათესაობითი ბრუნვის შეკვეცილ ფორმასთან გვაქვს საქმე [შანიძე 1973, 160].

წყალმზიდი «წყლის მზიდავი, _ მერწყული» [ქეგლ VIII].

წყალწაღებული «ვინც ან რაც წყალმა წაიღო» [ქეგლ VIII].

3. არსებითი ++ ზმნისართი

შემთხვევა, როცა პირველი კომპონენტი **წყალ-** ფუძეა, მეორე _ ზმნისართი, ბევრი არაა.

წყალგაღმა «წყლის იქით, იქითა მხარეს, _ გაღმა» [ქეგლ VIII].

წყალგამოდმა «გამოდმა, წყლის აქეთა მხარეს» [ქეგლ VIII].

იმავე მნიშვნელობით იხმარება **წყალგაღმით**.

წყალდაღმა «წყლის დინების მიმართულებით» [ქეგლ VIII]. მისი ანტონიმია

წყალაღმა «წყლის დინების საპირსიპირო მიმართულებით» [ქეგლ VIII].

წყალქვეშ «წყლის ზედაპირის ქვემოთ» [ქეგლ VIII].

ამ ტიპის კომპოზიციებისაგან -ა სუფიქსის დართვით არის ნაწარმოები ზოგი ზედსართავი სახელი: **წყალქვეშა, წყალზედა...** ქეგლ-ში მოყვანილია ამ უკანასკნელის სინონიმი **წყალზევითი**.

კომპოზიტის მეორე წევრად შესაძლოა შეგვხვდეს რიცხვითი სახელი:

წყალმრავალი «წყალუხვი, რაშიც წყალი უხვადაა» [ქეგლ VIII].

II. წყალ- ფუძე კომპოზიტის მეორე წევრად

როცა **წყალ-** ფუძე კომპოზიტის მეორე წევრია, მას შეიძლება წინ უძღოდეს არსებითი ან რიცხვითი სახელი.

პირწყალი «საჭმლის სურვილით მომდგარი ნერწყვი» [ქეგლ VIII].

ნიშანწყალი «მცირე რაზე, რისაზე მანიშნებელი, რისაზე კვალი» [ქეგლ VIII].

მარლწყალი «წყალი, რომელშიც მარლია გახსნილი» [ქეგლ VIII].

მიწა-წყალი «სახნავ-სათესი მიწა, ადგილ-მამული» [ქეგლ VIII].

ტანწყალი «მთავარი მდინარე, მდინარის მთავარი ნაწილი შენაკადების გარეშე» [ფოჩხუა 1987].

არის რამდენიმე მაგალითი, როდესაც კომპოზიტის პირველი წევრი ნათესაობითის ბრუნვის ფორმით არის წარმოდგენილი. ამ შემთხვევებში ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი სრულადაა შენარჩუნებული: **პირისწყალი, ვერცხლისწყალი, ვარდისწყალი, ცხენისწყალი** და სხვა.

შესაძლოა კომპოზიტის პირველ წევრად რიცხვითი სახელიც შეგვხვდეს: **ორ-წყალი** (ადგილი მთაში, სადაც ხევსურეთისა და ფშავის არაგვი ერთიანდება) [შანიძე 1973, 154].

კომპოზიცია, როგორც სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალება, ხშირად გვხვდება წყალთან დაკავშირებულ ზანურ ლექსიკაშიც. ზანური **წყარ-** 2 **წკარ-** «წყალი» ფუძე შეიძლება შეგვხვდეს კომპოზიტის პირველ ან მეორე წევრად.

როცა **წყარ-** ფუძე კომპოზიტის პირველი წევრია, მეორე წევრი ქართულის მსგავსად, არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი ან ზმნისართია.

წყარ- 2 **წკარ-** ფუძე + არსებითი სახელი (მასდარი):

ჭან. წკართოლი «წყაროს თვალი» [მარი 1910, 220].

ჭან. მ-წკარ-ღაღა, წარი-ღაღა «წყლის ყარყატი» [მარი 1910, 220].

მეგრ. წყარიპიჯი «წყლის პირი» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარისინდი «გარეული იხვი, წყლის ჩიტი» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარიშქვიდა «წყალში დახრჩობა» [ქაჯაია III, 448].

წყარ- ფუძეს მოსდევს ზედსართავი:

მეგრ. წყარტომბა «ღრმა წყალი» [ქაჯაია III, 449].

მეგრ. წყარმაკი «წყალმანკი» [ქაჯაია III, 448].

ზედსართავის ფუნქციით კომპოზიტის მეორე წევრად მიმღობაც შეიძლება შეგვხვდეს:

მეგრ. წყარგინულირი «წყალგადასული, ადიდებული წყალი» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარდობუმილი «წყალდასხმული» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარმალუ «წყალდინება, წყალმდინარე» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარმართუ «მორევი, მბრუნავი წყალი» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარგიმალაფუ «წყალვარდნილი» [ქაჯაია III, 448].

არის რამდენიმე შემთხვევა, როცა კომპოზიტის მეორე წევრი ზმნისართია:

მეგრ. წყარმელე «წყალგალმა» [ქაჯაია III, 449]; მისი ანტონიმია

წყარმოლე «წყალგამოღმა» [ქაჯაია III, 449].

მეგრ. წყარჟიდო «წყალზევით» [ქაჯაია II, 449].

როცა წყარ- ფუძე კომპოზიტის მეორე წევრია, პირველი წევრი არსებითი ან ზედსართავი სახელია.

მეგრ. კამანწყარი 2 კამაწყარი «კამიანი წყალი» [ქაჯაია III, 104].

მეგრ. ჭანწყარი 2 ჭანიწყარი ტოპ. «მდინარის სახელწოდება» – ჭანის წყალი [ქაჯაია III, 458].

მეგრ. ჯიმწყარი «მარილწყალი»

მეგრ. შქაწყარი «შუა წყალი» [ქაჯაია III, 447].

მეგრ. ბჟეწყარი «მჟავე წყალი» [ქაჯაია I, 258].

მეგრ. მაალწყარი «მდინარის წყალი, მდინარე» [ქაჯაია II, 202].

ჭან. პიჯიშწყარი «ნამუსი» [მარი 1910, 220]. აქ კომპოზიტის პირველი წევრი

ნათესაობით ბრუნვაშია.

ამრიგად, ქართული წყალ- და შესაბამისი ზანური წყარ- 2 წკარ- ფუძეები კომპოზიტებში ფართოდ არის გამოყენებული, რაც ამ სიტხის დიდი გავრცელებისა და განსაკუთრებული მნიშვნელობის შედეგად აღიქმება.

გვხვდება სხვა სახის კომპოზიტებიც.

ქ ა რ თ უ ლ ი :

წვიმა-ჭყაპი «თოვლიანი წვიმა», «წვიმა და ჭყაპი» [ქეგლ II].

ქარ-წვიმა «ქარი და წვიმა, წვიმიანი ქარი» [ფოჩხუა 1987, 77].

თოვლ-ჭყაპი «მდნარი, წყლიანი თოვლი» [ქეგლ I].

თოვლხოშორა «წყლით გაჟღენთილი და გაყინული თოვლი მთაზე» [ფოჩხუა 1987, 81].

ლიპყინული «სუსტი ყინვების დროს და ნოტიო ქარისაგან გაჩენილი ყინულის გამჭვირვალე ფენა» [ფოჩხუა 1987, 79].

ღარისთვალი «კალაპოტის ვიწრო და ღრმა ადგილი, სადაც წყალი დიდი სისწრაფით მიედინება» [ფოჩხუა 1987, 95].

წარღვნა «1.: ბიბლ. «წყალდიდობა, რომელმაც თითქოს მთელი დედამიწა დაფარა».
2. გადატ. «თავსხმა, ღვართქაფი» [ქეგლ VIII].

ანალოგიური ვითარებაა ზანურსა და სვანურში.

მეგრ. წყურგილი «წყარო» ზედმიწ. «წყარო ცივი»: წყუ (წყარო) + რგილი (ცივი) [ქაჯაია III, 453].

მეგრ. ქარშხუფი «ქარი და თოვლი ერთად» [ქამჯაია II/I, 129].

მეგრ. ღვარი-ჭვიმა «ღვარ-წვიმა – კოკისპირული წვიმა» [ქაჯაია III, 175].

სვან. დელეტეხე ლშხ «ხევხუვი», დელედულე «ხევხუვი» [თოფურია, ქალდანი 2000, 784].

§3. წყალი იდიომატურ გამოთქმებში

სიტყვა წყალი ერთ-ერთი ხშირად ხმარებული სიტყვაა. ის საკმაოდ ფართოდ გამოიყენება იდიომატურ გამოთქმებშიც, როგორც ორწევრიან, ისე სამ და ოთხწევრიან

იდიომებში. სათანადო იდიომატური გამოთქმები კარგად არის წარმოდგენილი «ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში».

ორწევრიანი იდიომები შეიძლება წარმოვიდგინდეს ატრიბუტულ ან პრედიკატულ სინტაგმას.

წმინდა წყლის «ნამდვილი, ჭეშმარიტი» [ქეგლ VIII].

წყლის ნაცვა «უსარგებლო რისამე კეთება» [ქეგლ VIII].

წყალივით იცის «ძალიან კარგად, ზედმიწევნით, ზეპირად იცის» [ქეგლ VIII].

წყალი შეუდგება «საფუძველი მოერყევა» [ქეგლ VIII].

წყალს გადაუწურავს «იმედს დაუკარგავს» [ქეგლ II].

სამ და ოთხწევრიანი იდიომები, როგორც წესი, ზმნური შესიტყვებებია.

სამწევრიანი იდიომები:

ბევრი წყალი ჩაივლის «დიდი ხანი გაივლის, ბევრი დრო გავა»,. ბევრი რამ გამოიკვლება «სანამ მაგისტანა ნიადაგზე დადგება საქმე, ბევრი წყალი ჩაივლის» (ვ. ბარნ.) [ქეგლ VIII].

წყალი ნაგუბარში ჩადგება «საქმე ძველი გზით, ძველებურად წავა; კალაპოტში ჩადგება» [ქეგლ VIII].

თვალს წყალს ალევინებს «გაერთობა, ისიამოვნებს» [ქეგლ VIII].

ცეცხლზე წყალს დაუსხამს «საქმეს უფუშავს, იმედს უცრუებს» და სხვა.

ოთხწევრიანი იდიომები:

პირი წყლითა აქვს სავსე «ლაპარაკის შესაძლებლობა არა აქვს» [ქეგლ VIII].

წყალს ერთ წისქვილზე ასხამენ «ერთი მიმართულებით მოქმედებენ».

შეიძლება წყალი გვექონდეს იდიომატურ გამოთქმაში, რომელიც რთულ წინადადებას წარმოადგენს:

წყალზე ჩაიყვანს, წყალს არ ასმევს «იტყვიან ეშმაკ, ცბიერ, გაქნილ ადამიანზე» [ქეგლ VII].

შესიტყვებებში წყალი შეიძლება შეგვხვდეს სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით (უთანდებულოდ და თანდებულოდ).

წყალი სახელობით ბრუნვაშია:

წყალი არ გაუვა «მტკიცეა, საიმედოა» [ქეგლ VIII].

წყალივით იცის «ძალიან კარგად» [ქეგლ VIII].

წყალი მიცემით ბრუნვაშია:

წყალს ამღვრევს «წინასწარგანზრახვით არევ-დარევს, შფოთს იწვევს».

წყალს მისცემს «წყალში გადაყრის» [ქეგლ VIII].

რა წყალში გადავვარდე «როგორ მოვიქცე?» [ქეგლ VIII].

წყალი ნათესაობით ბრუნვაშია:

წყლის ნაყვა «უსარგებლო რისამე კეთება» [ქეგლ VIII].

წყალი მოქმედებით ბრუნვაში:

პირი წყლითა აქვს სავსე «ლაპარაკის შესაძლებლობა არა აქვს».

წყალ- ფუძე გვხვდება, აგრეთვე, ტერმინოლოგიურ გამოთქმებში (მათ შესახებ იხ. ზემოთ).

ძირითადად ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსი იდიომატური გამოთქმები გამოიყოფა ზანურსა და სვანურში.

მეგრ. პიჯი წყარით აფუ ეფშა «პირი წყლითა აქვს სავსე» [ქაჯაია III, 441].

მეგრ. ბირგულიშა წყარს მიშარე «მუხლამდე წყალში დგას», «ჩაფლულია რაიმე საქმეში» [ქაჯაია III, 227].

მეგრ. ყებურს წყარს გიობუნს «კერიაზე წყალს ასხამს» გადატ. «ოჯახს აქცევს» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. მუ წყარს ინუოლა «რა წყალში გადავვარდე» გადატ. «რა ვქნა» [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარს კაკუნს «წყალს ნაყავს» ° გადატ. უსარგებლო რისამე კეთება [ქაჯაია III, 448].

მეგრ. წყარიშორო უჩქუ «წყალივით იცის» ° გადატ. ძალიან კარგად, ზეპირად [ქაჯაია III, 448].

სვან. ლიცშჷილ ხოხალ «წყალივით იცის».

სვან. მაი ლიცისგა ოშყვე «რა წყალში ჩავვარდე?»

სვან. პილ ლიცშუ ხჷირ გჷემი «პირი წყლითა აქვს სავსე».

სვან. ლემესგჷინ ლიცს აბდე «ცეცხლზე წყალს ასხამს».

სვან. ლიცთე აშდე «წყალში ყრის».

სვან. ლიცს ხახჷ დი «წყალს აძლევს».

თავი III

წყალთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულების წარმომავლობის შესახებ

§1. კამათი წყალ ფუძის შესახებ

ქართველურ ენებში «წყლის» აღმნიშვნელ ფუძეთა შესახებ სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს. ამ ფუძეთა პირველი დაკავშირება ეკუთვნის ალ. ცაგარელს. მას მიაჩნია, რომ ქართული წყალ- ძირის შესატყვისია მეგრული წყარ-, რომლებიც ასევე წარმოდგენილია ქართ. წყალ-ობ-ასა და მეგრ. ჭყოლ-ოფ-ა-ში [ცაგარელი 1880, 25, 85-86]. წყალ- ფუძის შესატყვისად მეგრული წყარ- ვერ იქნება, რადგან არა გვაქვს ხმოვანთა შესატყვისობა, ამიტომ ის ნასესხობად უნდა მივიჩნიოთ.

ი. ჭავჭავაძე 1887 წელს გამოქვეყნებულ პუბლიცისტურ წერილში «აი ისტორია», ქართული წყალობის კავშირს წყალთან იყენებს ქართველთა პირველი საცხოვრისის დასადგენად. ის აღნიშნავს: «წყალობა, მოწყალე, შემეწყალე, მოწყალეა». აქ ყველგან «წყალი» ისმის და ეს ამისთანა ცოცხალი მოწმე განა არ გვეუბნება, რომ პირვანდელი ბინა ქართველისა ისეთი მშრალი ქვეყანა ყოფილა, რომ «წყალობა» ნატვრისა და ვედრების საგნად გახდომია. ტიგროსისა და ევფრატის დაღმა აღარ ვიტყვით, მარტო არმენია ავიღოთ, საცა წინათ ბინადრებულა ქართველი და საცა დღესაც «წყალობა» მართლა დიდი ღვთის წყალობაა, იმიტომ რომ მიწა მდიდარია, ხოლო უწყლოდ კი არა მოჰყავს-რა» [ჭავჭავაძე 1987, 79].

ნ. მარი ფაქტობრივ (მიუთითებლად) იმეორებს ალ. ცაგარელის თვალსაზრისს, როცა წყალს წყალობას უკავშირებს: «წყალი, წყლითა, წყალობა-ფ, შეეწყალა» [მარი 1913, 41].

ქართული წყალ- ფუძე მცირედ ტრანსფორმირებული სახით მოიპვრება ზანური ენის მეგრულ და ჭანურ დიალექტებში: წყარ-ი (მეგრ.), წყარ-ი 2 წყა-ი 2 წარ-ი (ჭან.),

რომლებიც არნ. ჩიქობავას ქართულიდან შეთვისებულად მიაჩნია. მკვლევარი მიუთითებს, რომ «ზანური კანონზომიერი შესატყვისი წყალ- ფუძისა უნდა ყოფილიყო *ჰყორ-; მეგრულში დაცული ჰორ – ჰოროფა «ხშირი ავდრები» – ქართ. წყალ-ს უდრის, და, ამრიგად, ააშკარავებს, რომ ქართულში ყ შემდეგაა განვითარებული: წყალ- *წალ-» [ჩიქობავა 1938, 182]. ჰოროფა-ს «მარტივი» ფუძე ჰორ- შეიცავს -ორ სუფიქსს, რომელიც კანონზომიერი ზანური შესატყვისია ქართული -ალ-ისა» [ჩიქობავა 1942, 21]. ყ ბგერა ზანურში არ ჩანს: ის ქართულშია განვითარებული. ძირეულ მასალად შემორჩა წ. არნ. ჩიქობავას აზრით, ამაში უჩვეულო არაფერია, სიტყვის ანალიზს ქართველურ ენებში ხშირად მივყავართ ამგვარ შედეგამდისო. ქართ. წ-ს ჩიქობავა სვანურ ლი-ც- 2 ნი-ც ფუძეს («წყალი») უკავშირებს. ლი- წინსართი ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელია „ძირეულია -ც -წ; ლი-ც *ლი-წ- სიტყვის ბოლოში წ-ს მკვეთრობის დაკარგვით» [ჩიქობავა 1942, 21].

კ. ჰ. შმიდტმა ახალი დაკავშირება წარმოადგინა. მისი აზრით, ქართ. წყალ- ფუძე წარმოდგენილია ზმნაში წყლვა «დაჭრა, დაშავება», რომლის შესატყვისია მეგრ. ჰყოლ- უა. აქ საქმე გვაქვს ქართ. წყ : მეგრ. ჰყ კანონზომიერ ბგერათშესატყვისობასთან... ისევე, როგორც ქართ. ა : ზან. ო [შმიდტი 1962, 157].

გ. კლიმოვის აზრით, ქართულ წყალ-ს, რომელიც სა-წყალ-შია წარმოდგენილი შეესატყვისება მეგრული {ჰყოლ} – წყალობა. მეგრულში ფუძე შემონახულია ნაწარმოებ ჰყოლოფა-ში. ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის *წყალ არქეტიპი სწორედ მან აღადგინა [კლიმოვი 1998, 317].

შესატყვისობა ქართ. წყალ- : მეგრ. ჰორ- სამეცნიერო ლიტერატურაში ეჭვის ქვეშაა დაყენებული. გ. მაჭავარიანის აზრით, «თუ დავუშვებთ, რომ მეგრ. ჰორ- გენეტიურად უკავშირდება ქართულ წყალ- ფუძეს, მაშინ გვექნება უნიკალური შეფარდება ქართ. წყ : მეგრ. ჰ. არ მოიპოვება არცერთი სხვა მაგალითი, რაც ამგვარ შესატყვისობას დაადასტურებდა. უჩვეულოა, აგრეთვე, შეფარდება ქართ. /ლ/ : მეგრ.- ჰან. /რ/ /ა/ ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში..., ორი უჩვეულო შეფარდება ერთსა და იმავე მაგალითში საკმარისზე მეტიც არის იმისთვის, რომ შეპირისპირება ქართ. წყალ : მეგრ. ჰორ- ეჭვის ქვეშ დავაყენოთ» [მაჭავარიანი 1965, 91].

გ. მაჭავარიანი ვარაუდობს, რომ წყალ- ფუძის შესატყვისი მეგრულში უნდა იყოს

არა **ჭორ-**, არამედ **წყუ-** «ჭა». **წყუ** < *წყოŸ < *წყოლ (წყუ «ჭა», **წყუ-**რგილი «წყარო». სიტყვა-სიტყვით «ჭა გრილი». ტოპონიმი ჩხოროწყუ «ცხრა ჭა», ეტიმოლოგიურად «ცხრა წყარო»), რომელიც ქართული წყალ- ფუძის კანონზომიერ ეკვივალენტს წარმოადგენს [მაჭავარიანი 1965, 91].

ქართ. **წყ** : მეგრ. **ჭ** შეფარდება უნიკალურად მიაჩნია გ. თოფურიას, მაგრამ აქვე დასძენს, რომ **წყალ-** : **ჭორ-** ფუძეთა ურთიერთობაზე საუბრისას ივარაუდება არა **წყ** : **ჭ**, არამედ ის, რომ აქ ამოსავალია ქართ. **წ** : ზან. **ჭ**, რაც რეგულარულ ხასიათს ატარებს ქართველურ ენებში (**წყ** < **წ** : **ჭ** ცვლილებით ქართულში). ამასთანავე ავტორი მიუთითებს, რომ უჩვეულოა, მაგრამ მაინც შესაძლებელი შეფარდება ქართ. /ლ/ : ზან /რ/ /ა/ ხმოვნის მომდევნო ბოლოკიდურ პოზიციაში _ ალ- : ორ- (-ურ). ავტორს მხედველობაში აქვს, **წყალ-** : **ჭორ-** ფუძეთა გარდა, მეორე სიტყვა: ქართ. **ტყემალ-** : ზან. **ყომურ-**. ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ ქართული /ლ/ ფონემის ზანური შესატყვისობების ფორმულები უკვე დადგენილია (იგულისხმება ბოლოკიდური {ლ-}).

ქართული		მეგრულ-ჭანური
-ალ	:	-ოლ(2-ულ)
-ელ	:	-ალ(2-ერ 2-არ)
-ილ	:	-ირ(2-ილ)
-ულ	:	-ურ
-ლ	:	-ოლ(2-ოლ 2-ოლ)

ამ ფორმულების მიხედვით {ლ}-ს პარალელურად ზანურში თითქმის ყველგან გვხვდება **რ** (ორ უკანასკნელში კი მხოლოდ **რ**). არა გვაქვს **რ** -**ალ** მიმდევრობაში, მაგრამ ზემოთ წარმოდგენილი ორი მაგალითი (**წყალ-**, **ტყემალ-**) საფუძველს აძლევს **-ალ** დაბოლოების შესატყვისად ზანურში **ოლ-**, **ულ-**ის პარალელურად შემოიტანოს **ორ-**, **ურ-** მიმდევრობებიც, რაც პრინციპულად იმავე სურათს იძლევა, რასაც ქართ. **-ელ** : ზან. **-ალ** (-**ერ**-**არ**) შეფარდება... ბოლოს ავტორი დაასკვნის, რომ წყალ- ფუძის ზანური შესატყვისის დადგენასთან გარკვეული სირთულეებია დაკავშირებული, მაგრამ ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის თვალსაზრისით უფრო მეტი საფუძველი აქვს **წყალ-** : **ჭორ** შესატყვისობას. **ჭორ-**ფუძეს გამოყოფს იგი **ჭორ**ოხში ტოპონიმ. [თოფურია 1971, 116-117].

3. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე ვარაუდობენ ქართ. წყალ- და მეგრ. წყუ- ფუძეთა კავშირს სვანურ სიტყვაში ლ[^]--ლ-წყე «სველი» გამოყოფილ წყე-სთან. იქვე აღნიშნულია, რომ ქართული წყალ- (<*წალ-) ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული ჭყოლ-, ქართ. წყალ- მე-წყალ-ი-ს, სა-წყალ-ი, წყალ-ობ-ა, მეგრ. ჭყოლ-, ჭყოლ-ოფ-უ-ა «წყალობა».

რაც შეეხება *წყარ- ფორმას, ქართ. წყარ- _ წყარ-ო, რომელიც წყალ- ფუძესთანაა კავშირში, ფენრიხი და სარჯველაძე მიიჩნევენ, რომ მეგრულში ამ ფორმას შეესატყვისება წყორ- რომელიც შემონახულია სიტყვაში აკო-წყორ-უ-ა, რაც ნიშნავს «წყლით შერევა, განელება». ლაზურში (ნწკორ, აკო-ნწკორ-უა «წყლით შერეა») მოხდა ნ-ს განვითარება და წყ > წკ, ნწკორ < წყორ [ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000, 657].

ვ. შენგელია წყალ- ფუძის წყარო ფუძესთან კავშირის საკითხს განიხილავს. მისი აზრით, წყარო მიღებული ჩანს წყალ- ფუძეზე ჯერ -არ, შემდეგ -ო სუფიქსის დართვით: *წყლ-არ- «წყლიანი (ადგილი)» > *წყლ-არ-ო > წყარ-ო... და ასკვნის, რომ წყარო სიტყვაში რ წყალ- სიტყვის ფუძისეული ლ-ს ვარიანტი კი არ არის, არამედ -არ სუფიქსის თანხმომავი ელემენტია [შენგელია 1985].

ო. მიქიაშვილი ჭაობ (დიალექტ. ჭარ-ოფ) ლექსემას უკავშირებს ჭარ- მარტივ ფუძეს. ჭარ-ი რაჭულში ნიშნავს «დაბალ, ნოტიო ადგილს, ჭენჭეს». ქვემო რაჭულში მას კიდევ ერთი მნიშვნელობა აქვს. აქ ჭარ-ი ჰქვია წყლით სავსე პატარა გუბურასაც... მისი აზრით, ჭარ- როგორც ბგერობრივ, ისე სემანტიკურად წყალ- ძირს უკავშირდება. რაც შეეხება მათ შორის ფონეტიკურ კავშირს, წყალ- ძირში ყ მეორეულია: წყალ- წალ- : კოლხურში ჭარ- მარტივი ფუძის ფონეტიკური ვარიანტია ჭორ-, რომელიც საფუძვლად უდევს ჭოროფა სიტყვას. აქვე ავტორი მიუთითებს, რომ დაპირისპირება წ_ჭ (წარ-ჭარ- ფორმათა არსებობა წყალთან დაკავშირებული მნიშვნელობით) შეიძლება ყოფილიყო საკუთრივ ქართულშიც და არა მანცდამაინც ქართველურ ენათა შორისო (მაგ. წ ქართულში ჭ კი ერთ-ერთ ქართველურში). ჭარ- ფორმაში არა გვაქვს არც ჭკ კომპლექსი და არც ჭორ, რაც მოსალოდნელი იყო, თუ ჭარ-ს ზანურიდან მომდინარედ მივიჩნევდით [მიქიაშვილი 1998, 179-180].

ამ თვალსაზრისში აუხსნელია, თუ როგორ აღმოჩნდა ქართულში ჭ-ს შემცველი ვარიანტი.

ზანური ორგვარ შესატყვისს წარმოგვიდგენს ქართული წყალ- ფორმის მიმართ მ. ჩუხუას აზრით; ქართ. წყალ- : ზან. წყუ, მაგრამ ქართ. წყალ- (მო-ვ-წყალ) : ზან. ჭყოლ- (ჭყოლ-უ-ა «დაწყვლა, დაჭრა», ჭყოლირი «წყლული»). ავტორი მიიჩნევს, რომ ამგვარი სურათი არ არის უჩვეულო ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკისათვის. შდრ. ქართ. წული, ზან. წუ-; ქართ. წუელ : ზან. *ჭვალ ჭოლ-. ცხადია, ს.ქართვე. წყ-ალ ქართ. წყალ-ი, წყალ- : ზან. წყ-უ *ჭყ-უ, ჭყოლ [ჩუხუა 2003, 367], რაც შეეხება წყორ- ფუმეს, რომელიც «წყლით განელებას» ნიშნავს, ავტორს მიაჩნია ჭყოლ- ფუმისაგან მომდინარედ: წყორ ჭყოლ [ჩუხუა 2003, 29].

ვფიქრობთ, შესაძლებელია ცოტა განსხვავებული თვალსაზრისის წარმოდგენა: ქართული წყალ- ფუმის შესატყვისია მეგრული ჭყოლ-, ხოლო წყარ- და წყორ- კი სხვადასხვა ეპოქაშია ნასესხები ქართულიდან, კერძოდ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ წყორ- უფრო ადრინდელი ნასესხობაა, როდესაც ქართ. წ : ზან. ჭ შესატყვისობა უკვე აღარ ფუნქციონირებდა, მაგრამ ა მეგრულ-ჭანურში ჯერ კიდევ გვამჩვენდა ო-ს.

ქართული წყალ- ფუმისა და მისი შესატყვისების საკითხს სხვა ქართველურ ენა- დიალექტებში, როგორც ზემოთ წარმოდგენილი მიმოხილვიდან ჩანს, მრავალი ავტორი შეეხო. მიუხედავად ამისა, ერთიანი და ყველასათვის მისაღები თვალსაზრისი ჯერჯერობით არ არის ჩამოყალიბებული.

წყალთან დაკავშირებული ლექსიკა, ისევე როგორც საზოგადოდ ლექსიკა, ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: საკუთარი და ნასესხები სიტყვები.

§2. საერთოქართველური ფუძეები

აქ განხილულია ის ლექსიკური ერთეულები, რომელთაც, სამეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილი ანალიზის შესაბამისად, საერთოქართველური წარმომავლობა აქვთ.

არნ. ჩიქობავა «ჭანურ-მეგრულ-ქართულ შედარებით ლექსიკონში» ტბის წარმომავლობის განხილვისას აღნიშნავს, რომ ჭანურში ამოსავალია ტობა; მეგრული ტობა იმეორებს ჭანურს; ტობა კანონზომიერი შესატყვისია ქართული ტაბ-ა-სი, რომელიც საფუძვლად უდევს ტბა-ს და შენახულია ადგილის სახელში ტაბა-ხმელა.

სვან. **ტუბ**-ი ამავე ფუძის ზანური ვარიანტია [ჩიქობავა 1938, 182].

3. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე იმეორებენ **ტაბ**-ა ფუძის კავშირს მეგრულ **ტობ**-ა, ლაზურ **ტობ**-ა და სვანურ **ტუბ**-თან (<***ტაბ**-ა; ბ-ს გავლენით ა > უ). **ტყიბ** უმლაუტის შედეგია; ა აუსლაუტში დაკარგულია. რაც შეეხება **ტომბ** («გუბე») ფორმას სვანურში ის მეგრულიდან შემოსულად მიაჩნიათ. **ტობ**- დასტურდება იმერეთისა და გურიის ტოპონიმიაში (ტობანიერი, ტობახჩა და სხვა) [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 428].

არნ. ჩიქობავა «შედარებით ლექსიკონში» ქართული **ზღვის** შესატყვისად წარმოგვიდგენს ჭანურ **ზოლა** და **ზულა** ვარიანტებს. **ზოლა** > **ზულა** და არა პირუკუ (მ-ზოლა-ში თავკიდური მ- ფონეტიკური დანართია). **ზოდ**- 2 **ზოდ**- ამ სახელის ამოსავალ ძირეულ ელემენტად მიაჩნია, რასაც სვანური **ძულყა**-ც ადასტურებს [ჩიქობავა 1938, 185].

ქართული ზღვა სიტყვის საინტერესო ეტიმოლოგიურ გააზრებას წარმოგვიდგენს ე. ოსიძე. მისი აზრით, **ზღყა** < ***ძაღყა**, რომელიც წარმოშობით კომპოზიტია: ***ძა** «წყალი» + **ღყა** «ღრმული». ეგევე **ძა** უნდა გვეკონდეს «მჟავე წყლის» აღმნიშვნელ ქართულ ვეძა-ში (მისი შესატყვისი, ტ. გუდავას მიხედვით, დაცულია მეგრულ ტოპონიმ **მენჯ**-ში). ქართული ***ძა** ფუძე დასტურდება აფხაზურ **ამ**^ «წყალი» სიტყვაში¹, რომელიც მიღებული ჩანს აძაა-საგან, ეს უკანასკნელი აძაა-საგან; სწორედ ამ უკანასკნელს უდევს საფუძვლად ქართული ***ძაღყა**, ე. ი. აქ ქართულიდან აფხაზურში სესხებასთან გვაქვს საქმე [ოსიძე 1993; ოსიძე 1999, 68]. აქ მნიშვნელოვანი ფონეტიკური დაბრკოლებაა: ქართულ **ღყ**-ში შემავალი ღ-ს შესატყვისი „გამოდის, ლაბიალური **ყ** კი აფხაზურში არ ჩანს.

გ. კლიმოვი იმეორებს არნ. ჩიქობავას აზრს ზღვის შესატყვისების შესახებ. ქართ. ზღვა, მეგრ. ზღვა, ლაზ. ზღუა-, ზულა- (მ)ზოლა-; სვან. ზულვა, ძულვა, ძღვა. საერთოქართველური ფუძე-ენის დონისათვის აღადგენს ***ზღყა** არქეტიპს [კლიმოვი 1998, 62].

3. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე წარმოგვიდგენენ ქართულ **ზღვა**, მეგრულ **ზღვ**-ა (<***ზოდყა**), ლაზურ **ზოლა** (<***ზოდყა**-ა) და სვანურ **ზულ...-ა** (<***ზოდ...-ა**, **ძულ...-ა** < **ზულ...ა** თავკიდურა სპირანტის აფრიკატიზაციის შედეგად) შესატყვისებს [ფენრიხი,

¹ ამ აფხაზურ სიტყვის შესატყვისი ჩერქეზულ ენებსა და უზბეხურში დაძებნილი არ არის.

სარჯველაძე 2000, 218].

მ. ჩუხუას აზრით, სვან. **ძღირ**- 2 **ძღ^რ**- 2 **ძღრ**-, ა-**ძღრ**-ე (ოთ-**ძღირ**), ზს, ლშხ, ა**ძღრ**-ე (ათ^ჱ-**ძღირ**) ლნტ «ასველებს», მ^რ-**ძღირ** ლშხ, მ^რ-**ძღ^რ** ლენტ. «სველი», უკავშირდება ქართული {ზღვ-ა}, ზანური (მეგრ.) **ძღვარ**- 2 **ზღვარ**-, დ-ბ-**ძღვარ**-ი «ძლიერ დავსველდი», გო-**ზღვარ**-ილ-ი 2 გო-**ძღვარ**-ილ-ი «დასველებული, წყალში ამოვლებული». მას აქვე შემოაქვს ზღვის აღმნიშვნელი საერთოქართველური ფორმები, ქართ. **ზღვ**-ა, ზან (მეგრ.) **ზღვ**-ა 2 **ძღვ**-არ, ჭან. მ-**ზოდ**-ა 2 **ზოდ**-ა 2 **ზღუ**-ა, სვან. **ძუღვ**-ა 2 **ზუღვ**-ა ***ძულ**-ა «ზღვა». **ძღვ**-არ-ში -არ ზმნური აფიქსია, რომელიც ნასახელარ ზმნებში დაჩნდება: **ზღვ**-ა **ზღვ**-არ-უ-ა ° **ძღვ**-არ-უ-ა... ასევე ჩვეულებრივად მიაჩნია -ირ ზმნური სუფიქსი სვანურში _ **ძღ**-ირ (***ძულ**+ირ).

მაშასადამე, ს.ქართვ. ***ძულ**-ა 2 ***ძულ**- «ზღვა, დასველება» ქართ. **ზღვ**-ა (***ძ^ჱლ**-ა ***ძულ**-ა) : ზან. **ზოდ**-ა ° **ზუღ**-ა ° **ძღვ**-არ (***ძულ**-არ) : სვან. **ძულ^ჱ**-ა (***ძულ**-ა **ძღ**+ირ-) [ჩუხუა 2000-03, 349].

ქართული ენის იმერულ დიალექტში დადასტურებულ **ზღველ**- ძირს (ზღველ-ა «კოკისპირული წვიმა») ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე უკავშირებენ მეგრულ ზღვარ-ძირს (ზღვარ-ზღვალი, რედუპლიცირებული ფუძეა და «კოკისპირულ წვიმას» ნიშნავს) [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 220].

მ. ჩუხუა ქართულ **ზღველ**-ასა და ზანურ **ზღვარ-ზღვალ**-ს უკავშირებს სვანურ **ჟღერ**-ს. ჟღერ «თავსხმა, კოკისპირული წვიმა, თქეში». მისი აზრით, სვანურში დაკარგულია **ჱ** ჟღ^ჱერ ჟღერ; **ლ** რ ერთობ ხშირია. ლეჩხუმური ჟღერ-ი «დიდი წვიმა» სვანიზმია, ზანურში ფუძე გაორკეცებულია, ხოლო ისტორიული **ჟღ ზღ** [ჩუხუა 2003, 186].

არნ. ჩიქობავა ქართული **ღელ**-ის კანონზომიერ შესატყვისად მეგრულ **ღალ**-ს მიიჩნევს. აქვე დასძენს, რომ ჭანურში მისი მნიშვნელობა უფრო გაფართოებულა და არა მხოლოდ «ღელეს», არამედ, საერთოდ, «მდინარესაც» აღნიშნავს. ქართულმა კი ამავე მიზნით ხელოვნურად ნაწარმოები მ-დინ-არ-ე გამოიყენა _ მიმღეობა ზმნისა «დის».

ღალ- ფუძე გამოყო მან სოფლის სახელში ღალტიბა «ღრმა მდინარე», «ღრმა ხევი» [ჩიქობავა, 1983, 183].

გ. კლიმოვი ქართულ **ღელეს** მეგრულ **ღალ**(ი), ლაზ. **ღალ** და სვანურ **ღელ**(ა)-ს

უკავშირებს, სვანური **ღელ(ა)** კი ქართულიდან შეთვისებულად მიაჩნია [კლიმოვი 1998, 223].

მეგრული **ღალ**-ი 2 **ღალ**-^ა «ღელე» და ლაზ. **ღალ**-ი «ღელე» მიაჩნიათ ჰ. ფენრიხსა და ზ. სარჯველაძეს ქართული ღელე-ს შესატყვისად [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 504].

გ. კლიმოვი ქართულ **ჩქეფ**- ძირს უკავშირებს მეგრულ **ჩქაფ**-ს [კლიმოვი, 1998, 258].

ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე **ჩქეფ**- (**ჩქეფ**-ი; მო-**ჩქეფ**-ს; მ-**ჩქეფ**-არ-ე) ფუძის შესატყვისს სვანურ ლი-**ჩქეფ**-^ანე-ში «ჩქეფა» ხედავენ, აქ გამოყოფენ **ჩქეფ**- ძირს [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 567].

მ. ჩუხუა ქართულ **ჩქ**-ეფ-ი, **ჩქ**-ეფ-ს, და-**ნჩქ**-ერი «ჩანჩქერი» (საბა) აკავშირებს სვანურ და ზანურ მასალასთან. სვან. მა-**ჩხ**-, მა-**ჩხ**-აგ ბზ., მა-**ჩხ**-ე ლშხ., მა-**ნჩხ**-აგ ლნტ., ბქ. «ჩანჩქერი», ზანურში (ჰან.) გე-**ჩხ**-იალ-ონ-ი «ჩანჩქერი».

მ. ჩუხუა ასკვნის, რომ განხილული ძირეული ელემენტი ბგერწერითი ხასიათისაა, ამით უნდა აიხსნას **ჩქ** ° **ჩხ** კომპლექსთა მონაცვლეობა ქართველურ ენებში [ჩუხუა 2003, 148].

გ. კლიმოვმა ერთმანეთთან დააკავშირა ქართული **შხეფ**-, მეგრული **ჩხაპ**-, ლაზ. **ჩხაპ**- და სვანური **ჩხპ**: ქართული **შხეფი**, ლაზური ო-**ჩხაპ**-უ, მეგრული **ჩხაპ**-ალ-ი, სვანური ლი-**ჩხპ**-ე; აღნიშნა, რომ **შხ**-ს შესატყვისად **ჩხ**- მონათესავე ენებში გვაქვს. საერთოქართველურ ფუძე-ენისთვის ***შხეპ**- აპქეტიპი აღადგინა [კლიმოვი, 1998, 254]. ამავე მოსზარებას იმეორებენ ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 559].

არნ. ჩიქობავა **წურ**- ძირს გამოყოფს ქართულ გაწურვაში. **წირ**- ძირი გამოიყოფა მეგრულში, **წორ**- ჰანურში და ასკვნის, რომ ძირი საერთოა; მეგრული **წირ**- **წურ**- **წორ**-... ქართ. **წურ**- **წორ**-. მნიშვნელობა ერთი და იგივეა [ჩიქობავა 1938, 402].

ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე **წურ**- ძირს გამოყოფენ რედუპლიცირებულ **წურ**-**წურ**-ში, მეგრულ შესატყვისად კი **ჭურ**- ძირი მიაჩნიათ, რომელიც წარმოდგენილია მეგრულში რედუპლიცირებულ **ჭურ**-**ჭულ**-ში «წურწური» [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 673].

მ. ჩუხუა ქართულ-ზანურ რედუპლიცირებულ **წურ**-**წურ**, **ჭურ**-**ჭულ**-ში გამოყოფს **წურ**- 2 **ჭურ**- ძირს, მის სვანურ ეკვივალენტად რედუპლიცირებული ფორმა – ***ჭურ**-

წყრ- მიაჩნია, რომელიც წარმოდგენილია ხო-**წყრ-**ე «უდენს, ადენს (ოფლს, ცრემლს)», მე-**წყრ-**ე «მდენი, თხევადი» სიტყვებში, და დასძენს, რომ აქ საცნაურია **ჭ წ** განშიშინების პროცესი [ჩუხუა 2003, 369].

წუეთ- ძირს გამოყოფენ **წუეთ-**ი; წუეთ-ავ-ს სიტყვებში ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე. მეგრულ შესატყვისად **ჭვათ-**ს ასახელებენ, რომელიც წარმოდგენილია **ჭვათ-**ი 2 **ჭვეთ-**ი «წვეთი», **ჭვათ-**ანს «წვეთავს», ო-**ჭვათ-**რ-ე «საწვეთელი» სიტყვებში [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 666].

მ. ჩუხუა ქართულ **წვეთ-** და ზანურ **ჭვათ-** ძირს უკავშირებს სვანურ ...**იდ-**ს, ზს., ლშხ. «დელამა, ცვარი, წვეთი». მისი აზრით, სვან. ...**იდ** სტრუქტურულად ქართ.-ზან. წ...-ეთ- ° **ჭ...**-ათ- ფორმებთან ამჟღავნებს სიახლოვეს. ...**იდ** ნააბლაუტარია ...**იდ *ყედ *ჰყედ *ჭყედ**, შდრ. ლაშხური **ყედ** "იდ." ალომორფი. სვანურში ფუძის აუსლაუტი უძველეს ვითარებას გვიჩვენებს; ე ი. ქართ. **წვეთ-** ***წყედ-** ს.ქართვ. ***წყედ-** «წვეთი, ცვარი, წვეთება» **წვეთ-** : ზან. **ჭვათ-** ° **ჭვეთ-/წვათ-** : სვან. ...**იდ** 2 **ყედ** (***ჭყედ**) [ჩუხუა 2003, 222].

ქართულ **წვიმა-**ს შეესატყვისება მეგრული **ჭვიმა**, ქანური მ-**ჭიმა**; მ- ფონეტიკური დანართია: ვი ი (მ-**ჭვიმ-**ა მ-**ჭიმ-**ა). ვი- კომპლექსის ასეთი გამარტივება ხშირია ქანურში [ჩიქობავა 1938, 2185].

ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე იმავე შესატყვისებს წარმოგვიდგენენ [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 667].

ქართულ **სეტყვ-** ძირს, რომელიც წარმოდგენილია **სეტყვ-**ა და **სეტყვ-**ავ-ს ფორმებში მ. ჩუხუა უკავშირებს სვანურ სწნტყყ- ძირს: ი-სწნტყყ-'ლ «წაიშენს თავში ხელებს». სიტყვის შიგნით სვანურში **წ** განვითარებულია, რაც ჩველუბრივი მოვლენაა (ს. ჟღენტი).

მ. ჩუხუა აღნიშნავს, რომ **დაშენის** (დაუშენს, წაუშენს) სემანტიკა აერთიანებს ქართულ-სვანურ ფუძეებს, შდრ. გამოთქმა (შესიტყვება) **სეტყვასავით** დაუშინა. ს.ქართვ. ***სეტყყ-** «დაშენა, სეტყვა» ქართ. **სეტყვ-** : სვან. სწნტყყ- 2 სენტყ...- ***სეტყყ** [ჩუხუა 2003, 202].

ქართულ **ღვარ-** ძირს, რომელიც წარმოდგენილია ზმნაში «**დაიღვარა**», შეესატყვისება **ღვარ-** მეგრულში «გღვარუ «გაიწუწა». **ღვარ-** ქანურისა, მეგრულისა და

ქართულისათვის საერთო გამოდის, მნიშვნელობის მხრივაც საერთო ერთიანობაა, ასკვნის არნ. ჩიქობავა [ჩიქობავა 1938, 347].

მ. ჩუხუა ქართულ **დ-**, **დ-ი-ს**, **დ-ინ-** «დინებ-ა», **მ-დ-ინ-არ-ე** ძირთა შესატყვისად მიიჩნევს სვან. **დ-**, **დ-ინ-** 2 **ზ-ინ-**, **დ-ერ-**, ი-ზნ-ე (ოთ-(-ზინ, ბზ, ე-დ-(-ზინ-ე) «ივლის, მოივლის»; სვანურში ზინ- 2 დინ- ალომორფთა არსებობას ხსნის **დ ზ** ფონეტიკური პროცესით [ჩუხუა 2003, 91].

ლექსიკონებში «ნაკადული» ხშირად «რუს» სინონიმად არის განხილული. «ნაკადულთან» დაკავშირებით გარკვეული მოსაზრება აქვს მ. ბერიძეს. ის ერთმანეთთან მიმართებაში განიხილავს **ნაკადული**, **ნაკადი**, **კადი**, **მიკადება**, **კანდრივი**, **ნაკანდრივი** ფორმებს და აღნიშნავს, რომ მათი ამოსავალი მნიშვნელობა მოქმედებისათვის მიმართულების მიცემა, რაღაცაზე ან ვიღაცაზე მიმართული მოქმედების გამოხატვა უნდა ყოფილიყო.

მისი აზრით, **ნაკადულ** სიტყვას (ისევე როგორც **რუ-ს** და **მდინარე-ს**) გვიან დაუკავშირდა წყლის მოძრაობის მნიშვნელობა, თავდაპირველ ფუნქციად კი გადაადგილების, მოძრაობის, დინების... აღნიშვნა მიაჩნია.

მდინარე: ის, რაც დის, დადის, მიედინება. რუ: ის, რაც იძლევა «**რ-ებ-ა**» ზმნით აღნიშნული მოქმედების შესრულების საშუალებას. ნაკადული: ის, რაც მიმართავს რაღაც მოქმედებას, მიმართულებას აძლევს მოძრაობას. აღნიშნულია, რომ: «**მიაკადა**» ფორმას ვერ დასცილდება **კადი**, რაც სიწმინდეს ანუ სადინელს ნიშნავს, ასევე ერთმანეთთან აკავშირებს «**კადი**» და «**კადრება**» ფორმათა **კად-** ძირს «**მკადრე**», «**სამკადრეო**» [ბერიძე 2005, 25-26].

არნ. ჩიქობავა ქართულ **ყინ-ულს** აკავშირებს მეგრულ **ჰინი** «ყინვა» და ჰანურ **ყინ-** ი 2 **ჰინ-** ი 2 **ინ-** ი «სიცივე» ფორმებთან. მისი აზრით, **ყინ-** 2 **ჰინ-** ძირი საერთოა ქართულში, მეგრულსა და ჰანურში, ხოლო სუფიქსები, რომლებიც დაერთვის ქართულ ძირს (-ულ – ახ. ქართულში, -ელ – ძვ. ქართულში), მეგრულსა და ჰანურში არ არის [ჩიქობავა 1938, 101].

ქართული **ყინ-** ძირის კანონზომიერ შესატყვისად მეგრულ **ჰინ-** და ლაზურ **ყინ-**ს წარმოგვიდგენენ ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე. სვანურ შესატყვისად **ყგ^ნ-/ყ^გნ** ძირს ასახელებენ, თუმცა ეს დაკავშირება ფონეტიკური ხასიათის სიძნელეებთან არის

დაკავშირებული [ფენრიხი, სარჯველაძე 2000, 541].

მ. ჩუხუა ერთმანეთთან აკავშირებს ქართულ **ყინ-**, **ყინ-ავ-**ს, **ყინ-ულ-**ი, ზან. (მეგრ.) **ო-ჰინ-უ** 2 **ჰინ-უ-ა** «ყინვა», ჭან. **ყინ-**ი «ყინული» და სვანურ **კჷერ-** 2 **კჷარ-** 2 **კჷრ-**, **ი-კჷრ-**ემ-ი «იყინება» ფორმებს.

მ. ჩუხუა თვლის, რომ სვანურში საერთოქართველურ **ყინ-** არქეტიპს ყ კ და ნ რ თავდაპირველად ***კირ-Ÿ** უნდა მოეცა., სადაც -Ÿ (-ო) ცნობილი სახელური სუფიქსია (შდრ. მეგრ. **ჰინ-უ**, ჭან. **კირ-ავ-**). ამ უკანასკნელის ზეგავლენით კი წინამავალი ისტორიული ი ხმოვანი ჯერ ე-ში, ხოლო შემდეგ ა-ში გადავიდა – ქართ. **ყინ-**(ელ-) : სვან. ***კირ-**... **კერ-Ÿ** **კჷერ-** 2 **კჷარ-** [ჩუხუა 2003, 134].

საინტერესოა გ. თოფურიას მიერ წარმოდგენილი ეტიმოლოგია ტოპონიმ **ტაბაწყურისა**. **ტაბაწყურ-**ს ხშირად განიხილავენ **ტაბახმელა-**სთან ერთად. ორივე ტოპონიმი კომპოზიტური აგებულებისაა – მათში გამოიყოფა ტბის აღმნიშვნელი საერთო-ქართველური ფუძე – ქართ. **ტაბ-/ტბ-** : ზან. **ტობ**. ხმ-ელ-ა-ს (ქმელ) მნიშვნელობა ნათელია: იგი უწყლო, ამომშრალ ტბას აღნიშნავს.

წყურ-ის აგებულებასა და სემანტიკასთან დაკავშირებით გ. თო- ფურია იზიარებს ვ. თოფურიას აზრს. **წყურ-** შეიცავს **წყ-**ალ ფუძის **წყ-** ძირსა და უქონლობის გამომხატველ **-ურ** სუფიქსს და ნიშნავს «უწყლო»-ს, ხოლო ამ მეორეული ძირისაგან ნაწარმოები ფორმებია: **ს-წყურის**, **წყურვილი**, **მწყურვალი** და სხვა.

გ. თოფურია დაასკვნის, რომ სწორედ ეს სიტყვა შედის **ტაბაწყურ-**ის შემადგენლობაში და ტოპონიმს შემოუნახავს ის ძველი ფორმა, რომელიც დღეს არ იხმარება. ამგვარად, **ტაბაწყური** არსებითად იმასვე ნიშნავს რასაც **ტაბახმელა**: უწყლო, ამომშრალი, ხმელი ტბა [თოფურია 1998, 118-119].

«ქართულ-სვანური შედარებითი ლექსიკონის» ავტორები სვანურ ლიც-ს ქართულ ლიც-ლიც-თან აკავშირებენ (იხ. კომპიუტერული ვერსია), მასვე უკავშირებენ რაჭაში დადასტურებულ ჰიდრონიმს **ლიცეულა-**ს.

შესაძლებელია **ლიც** სიტყვაში გამოიყოფოდეს პრეფიქსი **ლი-** და ძირი მხოლოდ **ც** იყოს, რომელიც უნდა უკავშირდებოდეს ქართულ **წყალ** სიტყვის ძირისეულ **წყ-**ს (არნ. ჩიქობავა); არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისის შესაბამისად **წყალ-**ში ძირისეული ელემენტი არის **წყ-**, **-ალ** სუფიქსია (შდრ. რწყ-ავს-ს, მო-რწყ-ა). ჩვენი აზრით, სვანურში ასეთი

პროცესი შეიძლება ვივარაუდოთ: *ლი-წყ > *ლი-წ > ლიც²), სიტყვის ბოლოს წ გაფშვინვიერდა და მოგვცა ც. ამოსავალი ლიწყ ფუძე რედუცირებული სახით შემონახული ჩანს ლ^ალწყე «სველი» სიტყვაში: ლ^ალწყე < *ლ^ალიწყე.

მ. ჩუხუას აზრით, რომელიც მან ზეპირად მოგვარაოდა, შეიძლება ასეთი დაკავშირებისას მეტათეზისი გვევარაუდა (ე. ი. *წყალ > სვან. ლაწყ).

საკითხის დასმის წესით, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ლიც ფუძესთან შეიძლება კავშირში იყოს ფოლც «ნაკადული» სიტყვის ლეც ელემენტი, ოღონდ ამ შემთხვევაში უნდა გაირკვეს ფო-ს რაობა და ლე-/ლი- მონაცვლეობის არსი.

ქართული ჩხრ- ძირის (ჩხრ-იალი) შესატყვისად შეიძლება წარმოვადგინოთ მეგრული ჩხარ-, რომელიც მოცემულია რედუპლიცირებულ ჩხარჩხალში «ჩხრიალით დენა».

მეგრული ხ^არჩი «პატარა ნაკადული» უნდა უკავშირდებოდეს ხირჩ-ან-ს «ჩხრიალებს» ზმნის ხ^არჩ- ელემენტს.

§3. ნასესხობანი

წყალთან დაკავშირებულ ლექსიკაში გარკვეული ადგილი უჭირავს შეთვისებულ მასალას.

წყარ-ი «წყალი» ზანურში ქართული სალიტერატურო ენიდან შეთვისებულად მიიჩნევა.

ზღვა, დინარე ქართულიდანაა შეთვისებული.

ზანურიდან ქართულ სალიტერატურო ენაში შეთვისებულია ნოღა «დაბალი, სილიანი ადგილი» (მდრ. ზან. ნოღა «მდინარის ტოტი»). ასევე ჭვათირი «ჩაშვავებულ მიწაზე ამოსული ტბა» ზანურიდანაა ქართულში შეთვისებული.

ქართული ჭალა, ჭალაკი, სვანური ჭალჷმ მზ. ანდრონიკაშვილს ირანულიდან ნასესხებ ლექსიკაში შეაქვს.

² ჰარმონიული კომპლექსის წყ-ს გამარტივების შემთხვევები სამსავე ქართველურ ენაში დასტურება: ქართ. წარლუნა < *წყალრლუნა, ზან. (მეგრ.) წაკურთხია («წყალკურთხევა») < წყარკურთხია < წყალკურთხევა წკარი > წარი «წყალი»; სვან. ლიწედ > *ლიწყედ «ნახვა» (ჩიქობავა 1938, 399).

თუ ეს თვალსაზრისი სწორია, მაშინ ქართულ ლიცლიც-ში წარმოდგენილი ლიც სვანურიდან ნასესხებად უნდა მივიჩნიოთ.

ავხაზურიდან მეგრულში შემოსული სიტყვაა **აფსთა** «მდინარეს, ხეობას» ნიშნავს. წყლის მნიშვნელობით ქართულში გამოიყენება ბერძნულიდან შემოსული სიტყვა **ჰიდრო**. ის რთული სიტყვის პირველ შემადგენელ ნაწილად გვევლინება:

ჰიდროენერგეტიკა «მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგი, რომლის მიზანია წყლის ენერჯის გამოყენება ელექტრული ენერჯის საწარმოებლად»;

ჰიდროსფერო «წყლის გარსი, რომელიც აკრავს დედამიწას»;

ჰიდროლოგია «მეცნიერება, რომელიც სწავლობს წყლის სივრცეებს»;

გვაქვს, აგრეთვე: **ჰიდროგეოლოგია**, **ჰიდროგრაფია**, **ჰიდრომეტეოროლოგია**, **ჰიდრომეტრია**, **ჰიდროსადგური**, **ჰიდროსტატიკა**, **ჰიდროტექნიკა** და სხვა.

ჰიდრო გვხვდება ქართულ სიტყვასთან კავშირშიც: **ჰიდროკვანძი**, **ჰიდროწნები**, **ჰიდროძრავა**, **ჰიდრომშენებლობა**, **ჰიდროტუმბო**, **ჰიდრომართვა** და სხვა.

არის შემთხვევა, როცა **ჰიდროს** ნაცვლად წყალი გვხვდება: **ჰიდრორესურსები** და **წყლის რესურსები**.

ბერძნულიდან შემოსული სიტყვაა **დელტა** «მდინარის შესართავს ნიშნავს, რომელიც ტოტებად არის დაყოფილი».

ლათინურიდან დამკვიდრებულია სიტყვა **აკვა** (< აქუა) რთული სიტყვის შემადგენლობაში.

აკვარიუმი [ლათ. აქუარიუმ წყალსაცავი] 1. შემინული ყუთი ან დიდი წყალსაცავი, სადაც აშენებენ თევზებს, წყლის ცხოველებსა და წყალმცენარეებს.

აკვატორია «პორტის საზღვრებში მოქცეული წყლის სივრცე».

აკვედუკი «ხიდი, რომლითაც გადაყვანილია წყალსადენი მილი, სარწყავი ან **ჰიდროენერგეტიკული** არხი ღრმა ხევზე».

აკვარელი «წყალში გასახსნელი საღებავი; წყალსაღებავი».

აკვალანგი «წყალქვეშ სასუნთქი აპარატი».

აკვა გამოიყენება ფარმაციაში რეცეპტის გამოწერისას, ძირითადად ლათინური დაწერილობით: **აქუა დესტილატა** «გამოხდილი წყალი», **აქუა ბრომოფორმი** «ბრომოფორმის წყალი», **აქუა სტერილისატა** «სტერილიზებული წყალი», **აქუა ფოენიცული** «კამის წყალი»... [წამ. ქიმ. ტერმ. 1965].

ამ თავში ჩვენ წარმოვადგინეთ მსჯელობა არა წყალ სიტყვისა და მასთან სემანტიკურად დაკავშირებული ყველა ლექსიკური ერთეულის წარმომავლობის შესახებ, არამედ – მხოლოდ მათი ნაწილის თაობაზე, რადგან ქართული ჰიდროლექსიკის გენეზისის საკითხები საგანგებო და ვრცელ ანალიზს მოითხოვს.

დასკვნა

წყალს დიდი მნიშვნელობა აქვს ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნებისათვის, ამიტომაც, ბუნებრივია, წყალთან დაკავშირებული ლექსიკა მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანია.

ჰიდროლექსიკაში გამოყოფილია სემანტიკური და სტრუქტურული ჯგუფები, გათვალისწინებულია სათანადო ლექსიკურ ერთეულთა წარმომავლობის საკითხები.

ქართული წყალ ფუძის შესაბამისი სიტყვაა ზანურში წყარი (სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტებით), სვანურში – ლიც. ისინი გამოიყენება როგორც «წყლის», ისე «მდინარის» სემანტიკით.

საკმაოდ მრავალრიცხოვანია წყლის შემცველი სხვადასხვა ბუნებრივ და ხელოვნურ წყალსატევთა სახელები ქართველურ ენებში, წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენები და მათი სხვადასხვა სახეობები (ქართ. წყლა_წყლვა, რწყვა, წყალობა... ზან ჭყოლუა, ჭყოლოფუა და ა. შ.), წყლის მოქმედების გამომხატველი ზმნები (ღელავს, ციგლიგებს, დულს, ლიცლიცებს, იძირება, ტივტივებს, რეცხავს, სვამს და ა. შ.), წყალთან დაკავშირებული ბუნებრივი მოვლენების აღმნიშვნელი ზმნები (წვიმს, თოვს, წინწკლავს, ცრის, ბარდნის, ზან. ჭვინს, თუნს... სვან. უჩხე, შდუე...).

წყლის ხმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკა ცალკე სემანტიკურ ჯგუფს ქმნის, რომელშიც რამდენიმე სემანტიკური ქვეჯგუფი გამოიყოფა: მდინარის ხმიანობა (ჩუხჩუხი, რაკრაკი...), ზღვისა და ტბის ხმიანობა (დგაფუნი, კუხუნი...), ატმოსფერულ ნალექებთან დაკავშირებული ხმიანობა (შხაპუნი, წკაპუნი...), წყალში რისამე ჩავარდნის ან მოძრაობის ხმა (თქაფუნი, ჭუპჭუპი...).

სტრუქტურული თვალსაზრისის საკვლევი სემანტიკური ველის სიტყვები წარმოგვიდგენენ მარტივ ფუძეებს (წყალი, ტბა, ზღვა, წყარო...), ნაწარმოებ სიტყვებს (დერივაციული წარმოება, კომპოზიცია).

დერივაციით ნაწარმოებ ლექსიკურ ერთეულებში სამი ჯგუფია: ა) პრეფიქსაციით ნაწარმოები სიტყვები (ნასეტყვი, ნაკადი, ნაწვიმი, ნალრანტი... სარწყავი, საწრეტი, საქაჩი, სადენი...), ბ) სუფიქსებით ნაწარმოები სიტყვები (დგაფ-უნ-ებ-ს, ჩქაფ-უნ-ებ-ს, ჩხრ-იალ-ებ-ს, ზან. ხვარჩ-ალ-ან-ს, ჩქაფ-ალ-ან-ს და ა. შ.) და გ) პრეფიქს-სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები (მ-დინ-არ-ე, ნა-კად-ულ-ი, მ-ყინვ-არ-ი და ა. შ.).

საყურადღებოა ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტები და მათი სხვადასხვა სახეობა: მარტივი გაორკეცება, ხმოვნის შენაცვლებით და ბოლოკიდური თანხმოვნის დისიმილაციით მიღებული რედუპლიცირებული ფუძეები (მაგ., ჩუხჩუხი, ლიკლიკი, რაკარუკი, ღვარღვალი და სხვ.).

თავად **წყალ-** ფუძე შეიძლება შეგვხვდეს როგორც კომპოზიტის პირველ წევრად, ისე – მეორე წევრად.

წყალ- ფუძე პრეპოზიციურად ხმარების შემთხვევაში სამი სტრუქტურული ტიპის შემადგენლობაში შეგვხვდება: არსებითი + არსებითი (მაგ., წყალგუბურა, წყალბურთი...), არსებითი + ზედსართავი (მაგ., წყალწითელა, წყალუხვი...), არსებითი + ზმნისართი (მაგ., წყალგაღმა, წყალდაღმა...).

წყალ- ფუძე ქართულში კომპოზიტის მეორე წევრადაც შეიძლება იყოს გამოყენებული (მაგ., ნიორწყალი, პირწყალი, ნიშანწყალი...). ასეთივე ვითარებაა სხვა ქართველურ ენებშიც.

ფართოდ იხმარება **წყალ** ფუძე ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში როგორც დამოუკიდებლად, ისე კომპოზიტებისა და შესიტყვებების შემადგენლობაში.

წყალი, როგორც ტერმინი და მისგან აფიქსაციითა და კომპოზიციით ნაწარმოები ტერმინები, **წყალ** სიტყვის შემცველი ტერმინოლოგიური გამოთქმები მრავალი სამეცნიერო დარგის კუთვნილებაა. კომპოზიციის გზით ნაწარმოებ ტერმინთაგან ორი სტრუქტურული ტიპია მნიშვნელოვანი ა.) წყალი + არსებითი (მაგ., წყალაირი, წყალხაზი...) და ბ) წყალი + ზედსართავი (წყალგამძლე, წყალუხვი...). **წყალი**

კომპოზიტიური ტერმინის მეორე კომპონენტიც შეიძლება იყოს (მაგ., ნახშირწყალი, ვერცხლისწყალი...).

წყალ სიტყვის შემცველი სინტაქსური გზით შედგენილი ტერმინოლოგიური გამოთქმები სამეცნიერო ტერმინოლოგიურ პრაქტიკაში საკმაოდ დიდი გავრცელებისაა. ეს ტერმინები ორ მოდელს წარმოგვიდგენს: 1) მართული მსაზღვრელი + საზღვრული (მაგ., წყლის ვაზი, წყლის რესურები...), 2) ზედსართავი + არსებითი (მაგ., ხისტი წყალი, მინერალური წყალი...).

წყალი, ბუნებრივია, ტოპონიმებში ფართო გავრცელებას პოვებს როგორც მარტივი სახით, ისე კომპოზიტებისა და შესიტყვებების შემადგენლობაში.

წყალი გვხვდება იდიომატურ გამოთქმებში, კერძოდ, როგორც ორწევრიან, ისე სამ- და ოთხეწვრიან იდიომებში (მაგ., წმინდა წყლის, წყლის ნაყვა, წყალი შეუდგება... ბევრი წყალი ჩაივლის, ცეცხლზე წყალს დაუსხამს...). ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსი იდიომატური გამოთქმები გამოიყოფა ზანურსა და სვანურშიც.

წყალი და მასთან დაკავშირებული სიტყვები ენის უძველეს ლექსიკურ ფენას განეკუთვნება. მასში გამოიყოფა როგორც საერთოქართველურიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულები (მაგ., წყალი, ტბა, წვიმა, თოვლი...), ისე ცალკეული ქართველური ენისათვის დამახასიათებელი სიტყვები (მაგ., ქართ. ჭაობი, ზან. ციზანს «ცრის», სვან. სგიმ «მჟავე წყალი»).

გვაქვს ნასესხები ლექსემებიც (მაგ., ჰიდრო- კომპოზიტებში: ჰიდრორესურსები, ჰიდროელექტროსდაგური...).

წყალთან დაკავშირებული ლექსიკის სიმდიდრე და სტრუქტურულ-სემანტიკური მრავალფეროვნება წარმოაჩენს ბუნებაში ფართოდ გავრცელებული ამ ქიმიური ნაერთის როლსა და მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში.

**მეცნიერო ლიტერატურის, გამოყენებული
ლექსიკონებისა და წყაროების სია**

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა

- არაბული 2001** – ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბილისი.
- აფრიდონიძე 1983** – შ. აფრიდონიძე, რთული შედგენილობის მიკროტოპონიმთა მართლწერისათვის. – ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, V, თბილისი.
- ბერიძე 1994** – მერაბ ბერიძე, «მტკვარი – ჰიდროგრაფიული ტერმინი». – ონომასტიკური კრებული, თბილისი.
- ბერიძე 2005** – მარინე ბერიძე, კად და კადრ ძირთა მიმართებისათვის – არნ. ჩიქობავას საკითხავები. XVI. მასალები, თბილისი.
- გოგია 2005** – ს. გოგია, ქრისტიანული კოსმოლოგია ქართულ აგიოგრაფიასა და მეგრულ ტრადიციებში, თბილისი.
- ერთელიშვილი 1970** – ფარნ. ერთელიშვილი, ზმნური ფუძეების სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, თბილისი.
- ერთელიშვილი 1980** – ფარნ. ერთელიშვილი, სახელურ ფუძეთა ფონეტიკური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, თბილისი.
- თოფურია 1971** – გ. თოფურია, წყალ- ფუძის შესატყვისისათვის ზანურში. მაცნე, №2, თბილისი.
- თოფურია 1998** – გ. თოფურია, ტოპონიმ «ტაბაწყურის» ეტიმოლოგიისათვის. – ქართველური ონომასტიკა, I, თბილისი.
- Klimov 1998** – G. Klimov, Etimological Dictionary of the kartvelian languages, Berlin-New Iork.
- Март 1910** – Н. Март, Грамматика чанского (лазского) языка, С.-Петербург.
- Март 1913** — Н. Март, Древнегрузинско-русский словарь, С.-Петербург.
- მაჭავარიანი 1965** – გ. მაჭავარიანი, საერთო-ქართველური კონსონანტური სისტემა, თბილისი.

- მიქიაშვილი 1998** – ო. მიქიაშვილი, ჭაობის ეტიმოლოგიისათვის. – ქართველური მემკვიდრეობა, ქუთაისი.
- ოსიძე 1993** – ე. ოსიძე, «აფხაზური აძ^ა «წყალი» ფუძის წარმომავლობისათვის. – არნოლდ ჩიქობავას საკითხავები, IV (მოხსენების ხელნაწ.).
- ოსიძე 1996** – ე. ოსიძე, ჰარმონიულ კომპლექსთა შესახებ ქართველურ ენებში. – თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია. მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბილისი.
- სანიკიძე 1976** – ლ. სანიკიძე, გაორკეცება ქართულში, წელიწდეული, III, თბილისი.
- სანიკიძე 1007** – ლ. სანიკიძე, რედუპლიკაცია სვანურსა და ზანურში, წელიწდეული, IV, თბილისი.
- სსტ 1987** – საქართველოს სსრ ტოპონიმია, ტ. I, შ. ძიძიგურის რედაქციით, თბილისი.
- სტ 1999** – საქართველოს ტოპონიმია, ტ. II, უ. სახლთხუციშვილის და პ. ცხადაიას რედაქციით, თბილისი.
- სტ 2003** – საქართველოს ტოპონიმია, ტ. III, პ. ცხადაიას რედაქციით, თბილისი.
- ტოპონ. 1976** – ტოპონიმია I, შ. ძიძიგურის რედაქციით, თბილისი.
- ფენრიხი, სარჯველაძე 2000** – პ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი.
- ფოჩხუა 1987** – ბ. ფოჩხუა, იდეოგრაფიული ლექსიკონი, თბილისი.
- ქე XI** – ქართული ენციკლოპედია, ტ. XI, თბილისი, 1987.
- ლამბაშიძე 1986** – რ. ლამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბილისი.
- შანიძე 1973** – ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი.
- შენგელია 1985** – ვ. შენგელია, ქართველური ეტიმოლოგიები III. წყარო. – ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XLIII სამეცნიერო სესია, თეზისები.
- Shmidt 1962** – K. H. Schmidt, Studien zur Rekonstruktion des Lautstandes der Südkaukasischen Crundsprache, Wiesbaden.
- ჩიქობავა 1938** – არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფილისი.
- ჩიქობავა 1942** – არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბილისი.

ჩუხუა 2000-03 – მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი.

Цагарели 1880 – Ал. Цагарели, Мингрельские этюды, Санкт-Петербург.

ცხადაია 1994 – პ. ცხადაია, მეტონიმია და მისი როლი ჰიდრონიმთა წარმოქმნაში. – ონომასტიკური კრებული, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1987 – ი. ჭავჭავაძე, აი ისტორია. – თხზულებანი, ტ. IV, თბილისი.

ბ) ლექსიკონები

აბულაძე 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი.

БС 1985 – Библейский словарь (Эрика Юстрена), Торонто.

გეოგრ. 1967 – გეოგრაფიის ტერმინოლოგია, თბილისი.

გეოლ. 1941 – გეოლოგიური ტერმინოლოგია, თბილისი.

გეოფიზ. 1988 – გეოფიზიკის ტერმინოლოგია, თბილისი.

ელიავა 1997 – გ. ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი (მასალები), თბილისი.

თოფურია, ქალდანი 2000 – ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი.

იმნაიშვილი, 1949 – ი. იმნაიშვილი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბილისი.

ნავთ. 1991 – ნავთობის მრეწველობის ტერმინოლოგია, თბილისი.

ნიადაგ. 1998 – ნიადაგმცოდნეობის ტერმინოლოგია, თბილისი.

სამედ. 1973 – სამედიცინო ტერმინოლოგია, თბილისი.

სოფლ. 1969 – სოფლის მეურნეობის ტერმინოლოგია, თბილისი.

სულხან-საბა 1966 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი.

ტექნ. 1982 – ტექნიკური ტერმინოლოგია, თბილისი.

ფეიქრიშვილი 1992 – ჟ. ფეიქრიშვილი, მესხური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, ქუთაისი.

ქაჯაია 2001 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი.

ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი.

ქაჯაია 2002ა – ო. ქაჯაია მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი.

ქეგლ I – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. I, თბილისი, 1950.

ქეგლ II – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. II, თბილისი, 1951.

ქეგლ III – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. III, თბილისი, 1953.

ქეგლ IV – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. IV, თბილისი, 1955.

ქეგლ V – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. V, თბილისი, 1958.

ქეგლ VI – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. VI, თბილისი, 1960.

ქეგლ VII – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. VII, თბილისი, 1962.

ქეგლ VIII – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. VIII, თბილისი, 1964.

ქიმ. 1970 – ქიმის ტერმინოლოგია, თბილისი.

ქუთათელაძე 1965 – ი. ქუთათელაძე, წამალთა ქიმის ტერმინოლოგია, თბილისი.

ყრუაშვილი, ბზიავა 2003 – წყლის რესურსების მართვის რუსულ-ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი, თბილისი.

ჩუბინაშვილი 1984 – დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი.

ჩუბინაშვილი 1961 – ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბილისი.

ჭარაია 1997 – პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი.

გ) წყაროები

ად. ოთხ. 2003 – ადიშის ოთხთავი, ზ. სარჯველაძის რედაქციით, თბილისი.

ბიბლია 1989 – ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, თბილისი.

ი – იოანეს სახარება. – ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, ა. შანიძის გამოცემა, თბილისი.

ლ – ლუკას სახარება. – ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით. ა. შანიძის გამოცემა, თბილისი, 1945.

მ – მათეს სახარება. – ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით. ა. შანიძის გამოცემა, თბილისი, 1945.

მრ – მარკოზის სახარება. – ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით. ა. შანიძის გამოცემა, თბილისი, 1945.

მცხ. 1981, 1982, 1983, 1985, 1986 – მცხეთური ხელნაწერები («მცხეთური ბიბლია»), ხუთი წიგნი ელ. დოჩანაშვილის რედაქტორობით, თბილისი.

ТБ 1904 – Толковая Библия (А. П. Лопухина), т. 1, Тб.

ТБ 1913 – Толковая Библия (А. П. Лопухина), т. 2, Тб.

ТБ 1913 – Толковая Библия (А. П. Лопухина), т. 3, Тб.

შინასარსი

წინასიტყვაობა	2
თავი I. წყალთან დაკავშირებული ლექსიკის შედგენილობა	5
§1. ქართული წყალ სიტყვა და შესაბამისი სიტყვები ქართველურ ენებში	5
§2. მიმდინარე და დამდგარი წყალი, ბუნებრივ და ხელოვნურ წყალსაცავთა სახელები	10
§3. წყალთან დაკავშირებული სხვადასხვა ბუნებრივი მოვლენები	20
§4. წყლის ხმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკა	26
§5. წყალთან დაკავშირებული ზმნური ფუძეები	31
§6. წყალ- ფუძე ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში	42
§7. წყალი და წყარო ქრისტიანულ ტერმინოლოგიაში	47
§8. წყალი და წყარო ტოპონიმებში	53
თავი II. წყალთან დაკავშირებული ლექსიკის სტრუქტურა	60

§1. მარტივი ფუძეები	60
§2. ნაწარმოები სიტყვები (დერივაციული წარმოება, კომპოზიცია)	61
§3. წყალ სიტყვა მყარ შესიტყვებებში (ტერმინოლოგიურ გამოთქმებსა და იდიომებში)	76
თავი III. წყალთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულების წარმომავლობის შესახებ	79
§1. კამათი წყალ- ფუძის შესახებ	79
§2. საერთო-ქართველური ფუძეები	85
§3. ნასესხობანი	94
დასკვნა	97
სამეცნიერო ლიტერატურის, გამოყენებული ლექსიკონებისა და წყაროების სია	101